

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
HADİS ANABİLİM DALI

**RİVAYETLER İŞİĞİNDA
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE
GÜNDELİK HAYAT VE KADIN**

Yüksek Lisans Tezi

Hilâl KÖKSAL

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
HADİS ANABİLİM DALI

**RİVAYETLER İŞİĞİNDA
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE
GÜNDELİK HAYAT VE KADIN**

Yüksek Lisans Tezi

Hilâl KÖKSAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
HADİS ANABİLİM DALI

**RİVAYETLER İŞİĞİNDA
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE
GÜNDELİK HAYAT VE KADIN**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi:22/12/2010.....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(22/12/2010)

Hilâl KÖKSAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	1
KISALTMALAR	2
GİRİŞ.....	4
FARKLI TOPLUMLARIN KADIN ALGILARI.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ ARAP TOPLUMU

1. ARABİSTAN'IN COĞRAFİ DURUMU	14
2. İKLİMİ.....	17
3. AİLE KURUMU VE GELENEKLER.....	19
4. İSLAM ÖNCESİ ARABİSTAN'DA DİNİ İNANÇLAR.....	20
4.1. ALLAH İNANCI.....	25
4.2.DİĞER İNANIŞLAR.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

HZ.PEYGAMBER DEVRİ MEDİNE'SİNDE GÜNDELİK YAŞAM

MEDİNE ŞEHRİNİN ÖZELLİKLERİ	29
1. BİR EĞİTİM KURUMU, İBADETHANE, MAHKEME,İSTİŞARE MECLİSİ OLARAK MESCİD-İ NEBEVİ.....	30
2. MESKENLER	32
3. MEDİNE TOPLUMUNDA SOSYAL HAYAT.....	35
4.1.MESLEKLER	
4.1.1.HAYVANCILIK.....	36
4.1.2.AVCILIK.....	39
4.1.4.DERİCİLİK.....	40
4.1.5.TARIM VE ZİRAATÇILIK	43
4.1.6.TİCARET.....	44
4.1.7.TEKSTİL/GİYİM KUŞAMLA İLGİLİ MESLEKLER.....	47
4.1.7.1.GİYİM KUŞAM.....	48
4.1.8.SAĞLIK HİZMETLERİ.....	53
4.2.YEMEK KÜLTÜRÜ.....	57

4.2.1.EKMEKLER.....	59
4.2.2.ÇORBALAR.....	60
4.2.3.ET YEMEKLERİ.....	61
4.2.4.SEBZE YEMEKLERİ.....	62
4.2.5.MEYVELER VE İÇECEKLER.....	64
4.3.SPOR VE EĞLENCE.....	69
4.4.DÜĞÜNLER.....	70
4.5.MİZAH.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN ERKEK ARASI İLİŞKİLER VE SOSYAL HAYATTA HANIMLAR

EVLİLİĞİN ÖNEMİ VE EŞLER ARASI İLETİŞİM.....	75
1.KADIN-ERKEK ARASI İLİŞKİLER	
1.1.HZ.PEYGAMBERİN HANIMLARLA İLETİŞİMİ.....	82
1.2.HZ. PEYGAMBERİN KENDİ HANIMLARIYLA İLİŞKİSİ.....	85
1.3. HANIMLARIN DİĞER ERKEKLERLE DİYALOĞU.....	89
2.HANIMLARIN TOPLUMDA ÜSTLENDİĞİ ROLLER	
2.1.MESCİDLE İRTİBATLARI VE İBADET HAYATI.....	92
2.2.ÖĞRENİM DURUMLARI VE İLİM MECLİSLERİNDE HANIMLAR.....	97
2.3.SAVAŞLARDA KADINLAR.....	104
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA.....	114
ÖZET.....	123
ABSTRACT	124

ÖNSÖZ

Resulullah'ın hayatta olduğu dönem, yanlış yorumların karışmadığı ve İslam'ın en duru şekliyle yaşandığı dönemdir. Çalışmamızın gayesi, O'nun içinde bulunduğu asrın gündelik hayat pratiklerini ve hanımların bu dönemdeki faaliyetlerini ele almaktır. Toplumlara göre değişen kadın algılarından, Arap toplumunun genel özelliklerinden, Medine dönemi İslam toplumunun özelliklerinden, meskenler, geçim kaynakları, yeme- içme ve giyim kültürlerinden bahsettikten sonra, kadın-erkek ilişkilerini temel alarak, hanımların, İslam tarihinin ilk dönemindeki durumlarını incelemeye çalıştık.

Bu çalışmayı yaptığım süreçte bana destek olan herkese, teşekkürü bir borç biliyorum. Allah'a sonsuz hamd u senâ'dan sonra, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR'a, maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve tüm dostlarıma teşekkür ediyorum.

Hilâl KÖKSAL

Ankara-Aralık 2010

KISALTMALAR

- a.g.e.** Adı Geçen Eser
a.g.m Adı Geçen Makale
a.s Aleyhi's- Selam
A.Ü. Ankara Üniversitesi
A.Ü.İ.F.Y Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
A.Ü.İ.F.D Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b. (Metinde) Bin(Oğlu); (Dipnotta) Bab Numarası
bt. Binti(kızı)
bkz. Bakınız
B.Y.A.İ Bütün Yönleriyle Asr-I Saadet'te İslam
c. Cilt
Çev. Çeviren
Dr. Doktor
D.İ.A. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B. Diyanet İşleri Başkanlığı
h. Hadis Numarası
İ.A.D. İslami Araştırmalar Dergisi
İ.F.D İlahiyat Fakültesi Dergisi

M.Ü. Marmara Üniversitesi

r.a Radiyallahü Anh

r.ah Radiyallahu Anhâ

s. Sayfa

s.a.v Sallallahu Aleyhi Vesellem

vb. Ve benzeri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmamızda, Kur'an-ı Kerim, temel hadis kaynakları ve erken dönem İslam tarihi kaynakları esas alınarak, ilk dönem İslam tarihinde, günlük yaşam ve kadınlarla ilgili bilgiler değerlendirilmiştir.

İnceleme yaparken, fiziki şartlar ve örf gibi yaptırımların etkisi göz önünde bulundurulmuş; ayrıca konu, kadın üzerinde yoğunlaşmakla birlikte, günlük hayatla ilgili bilgiler verilirken, cinsiyet ayırımına gidilmemiştir. Çalışmamızdan ortaya çıkacak sonuçlarda, Kur'an-ı Kerim'in ruhuna uygunluk göz önünde bulundurulmuş; ancak, Kur'an ayetleri üzerinde fazla durulmayarak, temel hadis kaynaklarındaki rivayetler asıl bilgi kaynağımızı oluşturmuştur.

Araştırmamız, İslamiyet'in ilk dönemini, bilhassa Medine devrini kapsamaktadır. Ancak gerekli durumlarda Mekke dönemine yahut da İslam ve Türk tarihi içinde çeşitli dönemlere göndermeler yapılmıştır. İslam öncesi Arap toplumu günlük yaşam alanları incelenirken, konu, olabildiğince sınırlı işlenmiştir; çünkü bu bölümde hedeflenen, o dönemle ilgili genel bilgi vermektir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

İslam, insan hayatının bütününe yönelik bir değerler bütünüdür. İslam'ın zamanla değişen yaşantı formları, insanların din algılayışlarının oldukça farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı kültür ve medeniyetlerle kurulan yakın temas, kaçınılmaz olarak bir etkileşimi beraberinde getirmiş, bunun müspet yönleri olduğu kadar menfi etkileri de olmuştur. Müslümanların tarihi seyir içindeki rollerini öğrenmek için, onların günlük yaşamlarının nasıl olduğunu bilimsel olarak tespit etmek gerekmektedir. Giyim kuşamlarından, fikirlerini beyan etmelerine kadar pek çok konuda tartışma malzemesi olan, temel haklara bile sahip olup olmadıkları tartışılan kadınların, bu seyir içinde nasıl bir yere sahip olduklarını ilmi ölçütlerle ortaya koymak, konuya ilişkin çağdaş tartışmalara yeni açılımlar getirecektir.

Tezimizde, Resulullah(s.a.v) dönemindeki Müslüman yaşantısı ile bu yaşantı içinde hanımların konumu incelenmeye çalışılmıştır. Konuya ilişkin rivayetler, olabildiğince nesnel olarak değerlendirilmeye, hadisler bütüncül bir yaklaşımla anlaşılmasına ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN PLANI

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, tarih boyunca farklı kültür ve dinlerde kadınların konumu ile ilgili genel bilgiler verilmiş, birinci bölümde İslam öncesi Arap toplumunun genel karakteristiğı çizilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm, Medine şehrinin genel yapısından, o dönemde ki çalışma hayatı ve yemek kültüründen, eğlence kültüründen müteşekkildir. Konular işlenirken, cinsiyet ayırımına gidilmemiş; fakat hanımlarla ilgili bilgiler, özellikle vurgulanmıştır.

Son bölüm ise, kadın-erkek ilişkilerine ve hanımların toplumdaki etkinliklerine ayrılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) devri Medine'sinde hanımların birbirleriyle, diğer sahabilerle, Resulullah (a.s) ile iletişimleri incelenmiş, ilk Müslüman hanımların sosyal ilişkileri asıl çerçeveyi oluşturmuştur. Hanımların, toplumda üstlendikleri roller, öğrenim durumları, ilim meclislerinde hanımlar, ibadet hayatları ve mescitle irtibatları, savaşlarda kadınlar şeklindeki alt başlıklarla konu incelenmiştir.

IV. KONUNUN ÖNEMİ VE İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

İslam tarihinin ilk dönemi, oldukça zengin bir kaynağı sahiptir. Çünkü bu dönem daha sonra "Asr-ı Saadet" ifadesiyle adlandırıldığı üzere, Resulullah (s.a.v)'ın hayatta olması sebebiyle, İslam'ın en duru şekliyle yaşandığı çağdır. Resulullah'ın irtihalinden sonra, O'nun

söz ve davranışlarını zapt ederek, sonraki nesillere aktarma çabası, bu zengin literatürün oluşmasını sağlamıştır. Siyer, megazi ve İslam Tarihi eserlerinin yanı sıra, Hadis külliyatları, Tabakâtlar, bu eserlerin başta gelenlerindedir. Bunlardan “Kütüb-ü Tis’a” başta olmak üzere, İbn Sa’d’ın “Et- Tabakâtu’l-Kübrâ” isimli eseri, İbn Hişam’ın “Es-Sîre” si, Taberî’nin , “Tarih-i Taberî Tarihu’l-Umem ve’l- Mülûk” ; İbn Hacer’in “El-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe”; Kettâni’nin “ Et- Terâtibu’l- İdariye” isimli eserleri ve İbn Manzûr’un “Lisanu’l-Arab”ı, en çok başvurduğumuz eserler arasındadır.

Son dönemde yapılan çalışmalar arasından, Rıza Savaş’ın “Hz. Muhammed Devrinde Kadın” ve “ Raşid Halifeler Devrinde Kadın” isimli eserleri de konumuzla ilgilidir. Ancak iki eser de, günlük hayattan çok, kadının sosyal konumuna odaklanmaktadır. Yine Levent Öztürk’ün “Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri” isimli eseri ile Elnure Azizova’nın “.Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler” isimli doktora tezi; Sehal Deniz Kotan’ın, “Medine Dönemi Sosyal Yaşantısında Kadının Konumu” ve Sevim Demir Akgün’ün, “Hz. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü”; Haydar Güngör’ün, “Hadis Öğretilerinde Giyim” adlı yüksek lisans tezleri, Ayrıca Hz. Peygamber’in Hanımlarını konu alan yüksek lisans ve doktora tezleriyle, kadın konusunu ve Medine dönemi sosyal yaşantısını işleyen kitaplar¹ tezimizdeki belli bölüm başlıklarının özel olarak incelendiği ve istifade ettiğimiz çalışmalardır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi bizim amacımız, gündelik hayatla ilgili genel bir kanaate sahip olmak olduğundan, konular ayrıntıya girilmeden işlenmeye çalışılmıştır.

¹ Zikredilen eserlerin tam listesi için bkz. Kaynakça

FARKLI TOPLUMLARIN KADIN ALGILARI

Kadın, tarih boyunca çeşitli toplumlarda, farklı statülerde bulunmuştur. Bazı toplumlarda kutsallaştırıldığı, bazı topluluklarda erkeklere nispetle ikinci bir statü taşıdığı, bazı toplumlarda ise eşit haklara sahip olduğu söylenebilir. Ancak genel olarak; kadını, ikinci planda gören; ön yargılı bir bakış açısı hâkimdir.

Hâlbuki erkeklik ve kadınlık orijinal birliğin (nefs) kendi içinde ikiye ayrılması sonucu ortaya çıkan farklı bir birliktir. Bu birlik, kadın ve erkeğin birbirlerinde yansısıyla teşekkül eder... Böylece biri, “öteki” olmaz; ama “ötekisiz” de olmaz.² Dolayısıyla kadını, erkekten; erkeği, kadından ayrı düşünmek, birini diğeri ile mesul tutmak, ikisinde kusurlar yarıştırmak beyhude ve zararlıdır.³

Tarihi seyirde toplumların ve dinlerin, kadına bakış açısına dair birkaç örnek verelim; ‘Anadolu’da kadın, Ön Asya’daki temsilcilerinden daha iyi durumda idi. Ticari hayatta aktif rol alabiliyor, medeni kurallar açısından erkeğe eşit sayılıyordu. Evlenme ve boşanma resmi sözleşme ile yapılıyor, kadına evliliği bozma hakkı tanınıyordu.

Eski Yunan’da ise kadının hiçbir politik hak ve yetkisi yoktu. Miras erkek çocuğa düşerdi. Tek kadınla evlilik, temel prensiplerdendi ancak erkek, hiçbir sebep olmadan karısını boşayabilirdi. Yunan ve Helen dünyasında bir kadın için en yüksek ve onur verici iş, rahibe olmaktı. Kız evlat, pek makbul sayılmadığı gibi, evli kadının sadakatsizliği büyük suçtu.

² Fidan, Hafsa, Kur’an’da Kadın İmgesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank 2005, s.147-148

³ Celasun, Zehra, Tarih Boyunca Kadın, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul 1946,s.23

Türklerde ataerkil aile tipi yaygınsa da kadın, çağının diğer kavimlerine göre daha iyi bir konuma sahipti. Poligamiye rastlanmakla birlikte monogami yaygındı. Eş seçiminde kadınlar da söz sahibi idi. Hakan, devleti Bilge Hatunla birlikte yönetirdi. Kadının kocasından ayrı mal edinme hakkı olduğu gibi sosyal ve dini hayatta da oldukça aktifti.

Yahudilikte kadının birinci görevi ve varlık sebebi çocuk doğurmak ve yuvaya bakmaktır. Anne olarak kadının özel bir yeri vardır ve ona saygı göstermesi istenir. Kadın din görevlisi olamaz ve kadınlar cemaatten sayılmazlar. Tevrat, kadınlara erkekler gibi giyinmeyi yasaklamaktadır. Diğer taraftan kadının başını örtmesi gerekmekte, halk arasında baş açma küçük düşürücü bir davranış olarak kabul edilmektedir. İsrail cemiyetinde kadın, kamu alanının dışında bırakılmıştır. Rabbilik literatüründe her gün sabah ibadetinde okunan “*Rabbim beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun*” ifadesi yanında rabbilerin poligamiyi de uyguladıkları görülmektedir. Günümüzdeyse Yahudi muhitinde kadın haklarıyla ilgili farklı yorumlar getirme eğilimi söz konusudur. Kadınlar Tevrat okumaya ve koroya iştirak edebilmekte, hatta az da olsa rabbi bile olabilmektedirler. Amerika Birleşik Devletleri’nde Hebrew Union College’ de ilk kadın haham, 1972’de tayin edilmiştir.⁴

‘Hristiyanlığa gelindiğinde İsa sadece sözleriyle değil, davranışlarıyla da kadını yüceltmış, İncil’i yayma işine seçtiği kadınları da katmıştır. Yeni ahitte erkekler gibi kadınlar da Mesih doktrinine muhataptırlar. Yeni ahitte bir taraftan cinsi hayat ve evlilik iyi görülmemekte, diğer taraftan poligami ve boşanma yasaklanmaktadır. Hz. Meryem’in İsa’yı ilişkisiz dünyaya getirmiş olması onun gibi temiz ve iffetli olma gereğini doğurmaktadır. Bundan ötürü II. Yüzyılda kutsal bakireler kurumu ortaya çıkmış, bunlar kendilerini böylece yaşamaya ve kiliseye

⁴ Bkz. Harman, Ömer Faruk, D.İ.A, “kadın” mad. c.XXIV, İst. 2001

hizmete adanmışlardır. Kadınların gösterişsiz giyinmeleri istenmektedir. Kilise babalarının kadın hakkındaki görüşleri genelde olumsuzdur; çünkü Hıristiyan kültüründe yasak meyveyi Âdem'e yediren ve cennetten kovulmaya sebep olan kadındır. Ortaçağda ise bu durum daha vahim bir hal almış, kadının ruhu olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Hatta XII.yüzyıldan itibaren Batı'da pek çok kadın, cinlerle ilişkisi olduğu iddiasıyla yakılmış veya suda boğulmuştur.⁵

'Kadın sorunu, içinde birçok ögeyi barındıran ekonomik, politik, psikolojik, sosyolojik yönleriyle karmaşık bir olgudur. Tarihte çeşitli sebeplerle ikinci sınıf olarak görülmüş kadının, son yüzyıllarda savunduğu eşitlik fikri feminizm hareketini doğurmuştur. Genel anlamda feminizm denince, kadınların da erkeklerle eşit siyasal, ekonomik ve toplumsal haklara sahip olması gerektiğini savunan bir akım anlaşılır. Feminist politika, hayatın hemen her alanında erkek egemen ilişkilerin açığa çıkarılması ve bu düzlemde, bunların ortadan kaldırılması üzerine kurulmuştur.

Batı' da uzun zamandır, feminist literatür geleneği bulunmaktadır. Fakat diğer ülkelerde, kadın üzerine yapılan çalışmalar, antropologların incelemeleri ve kadın hakları konusundaki polemik yazılar bir yana bırakılırsa, böyle bir literatür yok denecek kadar azdır. İnsan haklarına ilişkin egemen tanımlar, ilk olarak erkekler tarafından ortaya atılmış ve dile getirilmiştir. Kadınların deneyimleri, bu tanımlamalardan dışlanmıştır.⁶

⁵ Bkz. Berktaş, Fatmagül; Tarih'in Cinsiyeti- Salem'in Cadıları, Metis Yay. 2. Basım, Eylül 2006, s.224-227, ayrıca D.İ.A, "kadın" maddesi

⁶ İngün, Özlem, Feminizm ve İslam İlişkisi "İslami Feminizm" Uludağ Üniv. Sos.Bil.Enst., Basılmamış Y.Lisans Tezi, Bursa 2005, s.3-7

Batıda ilk zamandan beri çok sıkı bir kadın hürriyetsizliğine karşın, Asya’da Türk Memleketlerinde kadın lazım ve layık olduğu mevkide görülmüştür.⁷

‘Eski Türk toplumlarında kadının yüksek bir mevkiiye sahip olduğuna dair genel kanı vardır... *Yaradılış* destanına göre kadın, kâinatın yaratılışına sebep olan ilham kaynağıdır. ...Dini hayatta ve mitolojide durum böyleyken siyasî hayatta kadın “Hatun” sıfatıyla, devlet başkanının en büyük yardımcısı olarak karşımıza çıkar. ...Sosyal hayatta oldukça aktif katılım gösteren kadınlar yerli ve yabancı erkeklerden kaçmamakla beraber namus ve iffetlerine son derece düşkünlü. Bu yüzden fuhuş ve zina nadirdi. Zina toplumda nefretle karşılanırdı. Aile içinde de kadın yüksek bir mevkiiye sahipti. Anne olarak çocukların yetiştirilmesi ve evin idaresi ile uğraşırdı. Ev içinde kocasının nâibi idi. Evliliklerde ezogami (dıştan evlenme) geçerli idi. Eski Türklerde tek eşlilik yaygın iken özellikle idareci kesiminde poligamiye rastlanmakta idi. ...Kızlar evlenecekleri eşlerini özgürce seçerlerdi. Özetle ifade edersek, eski Türk toplumunda kadın, toplum hayatına katılır, çocuğuna, evine bakar eşine yardımcı olur, ondan saygı görür ve sosyal hayatta özgürce hareket ederdi.’⁸

İslam, kadın varlığını salt pasif unsur olarak görmez. O, kendisi hakkındaki imgelerin değişiminde belli bir rol oynar. Kur’an bağlamında bunun en açık örneği; Hz. Aişe gibi, şahsî dirayeti, bilgisi ve farklı siyasi yetenekleriyle toplum içinde yüksek nüfuz sahibi kadınların faaliyetleriyle, gömülen kız çocuğu imgesine tamamen zıt olan kadın imgesinin teşekkül etmesidir.⁹

⁷ Celasun, a.g.e, s.27

⁸ Baş, Esra, Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplum Hayatında Kadın, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosy.Bilimler Enstitüsü, Ank.2006, s.10-13

⁹ Bkz. Fidan, a.g.e, s.135

İslam'a göre, kadın ve erkek birbirlerine dost ve yardımcı olarak yaratılmışlardır. *“Kendileriyle huzura kavuşmanız için, size kendi nefislerinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun ayetlerindedir. Şüphesiz ki bunda düşününen bir kavim için ayetler vardır.”*¹⁰ Ayeti de bunu açıkça ifade eder.

Kur'an, insan olması bakımından kadınla erkeği eşit kabul eder. Tahrif edilmiş dinlerin aksine ilk günahı sadece kadına yüklemez ve insan olgusunu işlerken cinsiyet ayrımına gitmez. Asli günah anlayışı da yoktur.

Ataerkil toplumun yanlış yargıları, Kur'an'da ağır bir dille eleştirilir.¹¹

Bir cinsiyet ifadesi olarak kadınlık, ehliyeti sınırlayıcı bir özellik değildir... Kadın her türlü ticari, zirai, sınai faaliyette bulunabilir; malını dilediğince tasarruf edebilir. Kocanın, karısının malları üzerinde tasarruf yetkisi yoktur. Kadının muvafakat vermediği bir evlilik kurulamaz ve kadının boşanma talep etme hakkı vardır.¹²

Kadının en üst düzeyden aşağıya doğru kamu görevlisi olması, vakıf ve demekler kurması... konusunda kadınları ehliyetsiz kabul eden İslami bir hukuk kuralı yoktur.¹³

¹⁰ Er- Rûm 30/21

¹¹ Hatemi, Hüseyin, Kadının Çıkış Yolu: İlahi Hikmette Kadın , Birleşik Yay. 4. Baskı, İst. 1999, s.26

¹² Aktan, Hamza, “İslam'a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi”, Sosyal Hayatta Kadın, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İsav, Ensar Neş. Nisan 2005, İst. s.294-295

¹³ Aktan, a.g.m, s.298

Maalesef, zaman ve zemine göre değişiklik gösteren örf ve adetlerin, kadınlara bakışı, İslam'ın perspektifiymiş gibi algılanmakta, yapılan eleştirilerde, İslam hedef alınmaktadır. Oysa İslamiyet'in kadına bakış açısı, yanlış yorumların karışmadığı ilk örnekleriyle anlaşılabilir. Biz de tezimizde bu konuyu ele almaya gayret edeceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ ARAP TOPLUMU

Bireylerin hayatında alışkanlıklar, önemli bir role sahiptir. Bu alışkanlıkların bir kısmı toplum tarafından bir kısmı da şahıslar tarafından belirlenir. Yeme, içme, giyinme, barınma, eğlenme gibi ihtiyaçların giderilmesi, genel olarak toplumun belirlediği kurallara tabidir.

Bireylerin alışkanlıkları, zamanla toplumun adetlerine dönüşür; toplumun adetleri, bireylerin yapıp etmelerini etkiler. Bu döngü, gündelik hayatın; insanın tüm yaşamını etkilediğinin göstergesidir.

İslam kültür ve medeniyetinin oluşmasında, o dönemin insanların alışkanlıklarının rolü büyüktür. Zaten İslam; örf'e, şer'i bir değer yükleyerek, genel kabul görmüş yargıları onaylamaktadır. Biz de bu bölümde Arap toplumunun genel özelliklerinden, sosyal yaşantılarından, din, örf ve adetlerinden kısaca bahsetmeye çalışacağız.

Bilindiği üzere İslam öncesi Arap toplumunun içinde bulunduğu hal ve şartlar câhiliye

dönemi olarak adlandırılmaktadır.

‘Kur’an-ı Kerîm’in Medine devrinde nazil olan ayetlerde bu kavram kullanılmıştır. Âl-i İmran 154. ayetinde bazı münafıkların Allah hakkındaki yanlış düşüncelerinin *cahiliye zannına* benzediği belirtilerek cahiliye kavramı, İslam öncesini ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Ahzâb sûresi 33. ayette ise peygamber hanımları “*İlk câhiliye devrindeki kadınlar gibi açılıp saçılmayın*” şeklinde ikaz edilirken; yine İslâm öncesi tasvip edilmeyen adetler kast edilmiştir. Hudeybiye antlaşması sırasında kafirlerin kalplerine câhiliye taassubu yerleştirdikleri (*hamiyyetü’l- câhiliyye*) buyrulurken (el-Feth 26) müşrik toplumun hayatına hâkim olan şiddet, kin ve nefrete işaret edilmiştir. Maide suresi 50. ayette ise “*Yoksa onlar, câhiliye idaresini mi arıyorlar? İyi anlayan bir toplum için hükümlerini Allah’tan daha güzel kim vardır?*” Denilerek o dönemin haksız ve zalim idaresine işaret edilmektedir.

Câhiliye devri insanları, Allah’ı hakkıyla bilmedikleri, genel itibarıyla bilgiden sulh adalet ve nizamdan uzak oldukları için bu döneme câhiliye denmiştir.

Câhiliye devrinde fazilet kabul edilen pek çok gelenek Resulullah(s.a.v) tarafından kaldırılmış, o devir Araplarınca benimsenmeyen pek çok husus da fazilet statüsüne çıkarılmıştır.

...Bununla birlikte Resulullah (s.a.v) câhiliye devrinin tüm telakkilerini reddetmemiş, o dönemdeki faziletli davranışların sürdürülmesini tavsiye etmiştir. Mesela O’nun bir sahabisine hitaben “*Ey Saib! Câhiliye çağında yaptığın faziletli şeylere İslam devrinde de devam et misafiri*

*ağırta; yetime ikram et ve komşuna iyi davran!”*¹⁴ Mealindeki sözleri buna bir örnektir.’

Örneklerden de anlaşılacağı üzere câhiliye devri genel itibarıyla taşıdığı olumsuzluklarla hatırlanmakta, İslam’ın getirdiği ahlak kaideleriyle düzenlenen yeni hayatlarından sonra sahabe-i kiram, o günleri bu şekilde yâd etmektedir.

Şimdi, o zamanın örf ve adetlerine kısaca değinelim; Filibeli Ahmet Hilmi, “İslam Tarihi” adlı eserinde şöyle der: “İslam öncesinde Araplarda milli güzellikler ve faziletler yok değildi. Birçok oryantalist, incelemeler sonucunda Arapların “*şen ve zeki, mağrur ve hırçın, ihtiraslı, intikama meyilli, misafirperver, sade ve soylu*” olarak nitelendirir. O dönem insanları maneviyattan yoksun, mala mülke önem veren insanlardı. Din duygusu gelişmiş değildi”¹⁵

‘Daha ziyade göçebe bir yaşama sahip ve zaman zaman diğer kabilelerle mücadele etme zorunluluğu olan Arap toplumunda muharip sınıftan olmayan, daha ziyade tüketici olarak görülen kadınların ikinci derecede bir role sahip olması şaşırtıcı değildir. Bu konum, bazen kadınların hayatını bile önemsiz hale getirmiştir.

Ataerkilliğin sonucu olarak kadının aile içindeki konumu büyük ölçüde aile reisi olan erkeğe bağlıdır. Evlenme çağına gelmiş hanımlar, müstakbel eşini çoğu zaman kendi seçemez, bu yetki, velisinin elinde bulunurdu. Kadının kocasının ölümü üzerine üvey evladına veya kayınbiraderine miras olarak kalması da bu konumun bir sonucudur.

Şehirli kadınların sosyal ve ekonomik durumu, göçebe kabilelerindeki nispetle farklıdır. Şehirli kadınlar toplum içinde daha etkin bir yere sahipti. Mallarını bizzat yahut bir ortak vasıtasıyla işletebilirlerdi.

¹⁴ Fayda, Mustafa, D.İ.A, “Cahiliye” maddesinden derlenmiştir.c.VII, İstanbul 1993

¹⁵ Filibeli Ahmed Hilmi, İslam Tarihi, Anka yay. İst. Matbaacılık, 2005, Edisyon: Cem Zorlu, s.124

Yine Arap toplumunda boşanmanın yaygın şekilde uygulandığı ve sayı sınırlaması olmayan bir poligami olduğu bilinmektedir.¹⁶

Cahiliye Araplarının kadın ve evlilikle ilgili telakkileri, mülkiyet anlayışlarıyla ilgiliydi. Kadın, hak sahibi olmaktan ziyade, hakka ve temellüke konu teşkil edilen bir eşya durumundaydı... Evlenen kadın, babanın hakkından çıkıp, mehir karşılığı kocanın hakimiyetine girmiş olurdu. Koca, mehrini verip geçindirmeyi göze aldığı sürece, istediği sayıda kadınla evlenebilirdi.¹⁷

1- ARABİSTAN'IN COĞRAFİ DURUMU

İnsanoğlu, çevresindeki şartlara göre, yaşamını şekillendirmekte, buna göre barınma, giyinme, yeme içme gibi temel ihtiyaçlarını gidermektedir. İklimin ve coğrafi koşulların, insan psikolojisi üzerine etkileriyle ilgili çalışmalar yapılmakta ve aynı iklim koşullarında yaşayan insanların, benzer ruh hallerini paylaştıkları ortaya konmaktadır. Arabistan'ın iklim ve coğrafyasını tanımak, bize bu açıdan fayda sağlayacaktır:

‘Mekke, Medine, Taif, daha İslamiyet zuhur etmeden birbirine sıkı bir şekilde bağlıydı. Müşterek menfaatler, onları iş hususunda bir konfederasyon haline getirmişti. Ticari teşkilatı ile Mekke birleştirici bir yol vazifesi görüyordu.

¹⁶ Bkz. Harman, Ömer Faruk, D.İ.A, “kadın” mad. c.XXIV, İst. 2001

¹⁷ Bardakoğlu, Ali, Sosyal Hayatta Kadın, “Cahiliye Döneminde Kadın” Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi, İsav, Ensar Neş.Nisan 2005, İst. s.15

Ayrıca, o zaman Arabistan, üç kıtanın: Avrupa, Afrika ve Asya devletlerinin siyasi ve iktisadi menfaatlerinin bulunduğu yegâne ülkeydi. Bizanslılar, Arabistan'ın kuzeyini kontrol ediyordu. İranlıların, doğu ve kuzeydoğuda himayeleri altında bulundurdıkları devletler vardı. Uman'da Bahreyn'de ve Yemen'de Habeşliler hüküm sürüyordu.

Eskiler, Mekke için dünyanın göbeği derlerdi.¹⁸ Kur'an-ı Kerim'in tabiriyle "ekinsiz bir vadi" dir(14-37). Ayrıca, kolaylıkla müdafaa edilebilen dar vadili yüksek dağların çevirdiği bir vadide kurulmuştu. Bu muhitte sanayi de gelişmemişti. Mekkeliler, en aşağı iki bin yıldan beri şehirli hayatı yaşıyorlardı. En büyük meşgaleleri kervanlar tertip edip ticaret yapmaktı. Avrupa'nın Hindistan ve Çin'le olan ticareti o zaman Arabistan'dan geçiyordu. Her sene Mekkeliler, Suriye, Mısır, Irak, Yemen ve Habeşistan'a gidiyorlardı. Dolayısıyla bu memleketlerin örf adetlerini, kanunlarını biliyorlardı.¹⁹

Bağrında taşıdığı Kâbe-i Şerif münasebetiyle Mekke, yalnız Hicaz bölgesinin değil, tüm Arabistan'ın merkezidir. İslam'dan önce de ticaret yeri ve mamur bir şehir idi. Diğer isimlerinden bilinenleri, Bekke, Batha, el-Beledü'l- Haram, el-Beledü'l- Emîn dir. Etrafi sur yerini tutan kayalık dağlarla çevrili olduğundan vaktiyle araları sur ile kapanmış ve yalnız üç kapı açılmıştı. Bu surları müstahkem kaleler süslemekteydi.²⁰

Yesrib ise yine eski bir şehir olmakla birlikte hicreti nebeviyye ile Mekke'ye denk bir şehir olmuş, Medinetü'n- Nebî adını almıştır. Mekke'nin 340 km kuzeyinde, üç tarafı dağlarla çevrili, güneye doğru uzanan verimli bir ovada bulunmaktadır.²¹

¹⁸ Kur'an-ı Kerim'de En'am suresinin 92. ayetinde Mekke için "Ummu'l-Kurâ" ifadesi kullanılır.

¹⁹ Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, çev.Salih Tuğ, I/26-27

²⁰ Es'ad, Mahmud, Tarih-i Din-i İslam, İslam öncesi Araçlar Mekke-Medine Devri, Marifet Yay.İst.1983, s.58

²¹ Mahmud Esad,a.g.e,59-60

Ülkenin geniş topraklara yayılmış olması nedeniyle, kabileler birbirlerinden iyice yalıtılmış, kopuk biçimde yaşıyorlar bu da bunlara özgü bir kabile aile gururunun oluşması anlamına geliyordu.²² Bu yaşam tarzı, dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunma duygusunu doğuruyor; bireylerin kendilerini, aileleriyle güvende hissetmelerini sağlıyordu.

2-İKLİMİ

Mekke, Medine, Taif üçgeninde Mekke, Afrika çöllerini temsil eder; Medine, mutedil hararetili ülkelerin münbitliğini haizdir. Taif, Güney Avrupa iklimindedir.²³

Arap yarım adasının iklimi, Kuzey Afrika iklimine benzer. Sıcaklık, daima şiddetlidir.²⁴ Mekke’de çöl iklimi hâkimdir. Medine’nin vaha iklimi ise Mekke’ye alışanlara yarayışlı değildir. Hicretten kısa bir süre sonra Peygamber Efendimizin (s.a.v) kendisine sıhhatini sorduğunda Hz. Ebubekir’in hummadan muzdarip olduğu ve ölümün kendisine ayakkabılarından daha yakın olduğunu ifade eden bir mısra söylemesine ve yine Bilal-i Habeşî’nin “ölmeden ölümü tattım” cevabına dair rivayet bu durumu göstermektedir.²⁵

Büyük bir kısmı çöllerle kaplı olan Arabistan halkının hayatında pek çok yıkıcı faktör vardır. Aniden ortaya çıkan afetler, bitkilerin sararıp solmasına sebep olmakta, bu da insanları bir nevi, kaderciliğe yani yaşamlarındaki olayların zamanın kaçınılmaz işlemesine bağlı olduğu

²² Bebel, Auguste, Hz. Muhammed ve İslam Kültürü, Süreç yay. Tarihsiz, s.17

²³ Hamidullah, a.g.e, I/26-27

²⁴ Mahmud Esad, a.g.e,s.51

²⁵ Hamidullah, a.g.e, I/115

fikrine götürmüştür.²⁶

3-AİLE KURUMU VE GELENEKLER

Araplar için, aile çok önemliydi. Ana sosyal yapı, akrabalık ilişkisine dayanan kabilelerden oluşmaktaydı. Ve Hz. Muhammed'in zamanına kadar, akrabalığın; esas itibarıyla erkeğin soyundan geldiği kabul edilirdi. Fakat belli bölgelerde özellikle Medine'de her nasılsa, kadın soyunun da akrabalıklarda önemli olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır.²⁷

'Her kabilenin bir reisinin olması adettendi ve bu reisin gücü sınırlandırılmıştı. Mekke'yi bir şehir haline getiren Kusayy'ın kral unvanı aldığı söylenir ancak bu muhtemelen onun kişisel otoritesinin tanınmasından başka bir anlam taşımamaktadır. Sosyal yapının en önemli yönü himaye kavramıdır ki, cana can diş diş olan kısasın bir uygulamasıdır. Akraba grubundan bir üyenin öldürülmesi halinde aynıyla mukabele etmek kutsal bir görev addedilirdi. Bir nevi kolektif sorumluluğu da içeren bu durum, kamu düzenini sağlayacak yeterli gücün bulunmadığı bir ortamda, nispeten etkili bir yöntemdir. Hz. Muhammed(sav) zamanında ise, can alma yerine kan bedeli (diyet) uygulaması getirilmiştir. Araplar, bir şahsı öldürmeyi yanlış bir davranış olarak görmüyordu. Yanlış olan, ölenin müttefik ya da akraba olmasıydı.²⁸

Kabile hayatında kan davaları, düzeni sağlayacak merkezi gücün bulunmaması nedeniyle yaygındı. Kan davalarının en büyük sebebi, intikam duygusuydu. Arap kabileleri, intikam

²⁶ Watt, a.g.e, s.70

²⁷ Watt, Montgomery, Hz. Muhammed'in Mekke'si, Bilgi Vakfı Yay. Ank.1995 Çev. Mehmet Akif Ersin, s.34

²⁸ Watt, s.39-40

konusunda çok titiz davranırdı... Saldırıya uğrayan taraf, intikam alamadığı sürece zırh çıkarmamaya, başına koku sürmemeye, şarap içmemeye ve eşlerine yaklaşmamaya yemin ederdi. Cahiliye toplumunda kabilesinden biri öldürülen kimse, kollektif sorumluluk duygusuyla öç alınıncaya kadar kabilesiyle birlikte çarpıştırdı. Kabile bireyleri, hürler, mevlalar ve kölelerden oluşuyordu. Hürler, eşraf ve avam olmak üzere iki kısma ayrılıyordu.²⁹ İslam'ın doğduğu çağlarda, dünyanın her yerinde kölelik yaygındı. Borcunu ödemeyen kimse, borcu için borç verenin kölesi olurdu. Kumarda kaybeden de yine köle olurdu. Kölenin çocuğu, köle olarak doğardı. Fakat kölelerin evlat edinilmesi, İslam sonrasında sadaka ve kefaret için azan edildiği gibi, mükatebe yoluyla da azad olurlardı.³⁰

Güçlünün zayıfı ezdiği bu toplumda Peygamber Efendimizin isminin de aralarında geçtiği bir topluluk Hılfu'l-Fudûl'ü oluşturmuştu. Bununla alakalı bir misali zikrederim; Has'am kabilesinden bir Yemenli, ticaret işleri için kızıyla birlikte Mekke'ye geldiğinde Mekke'nin ulularından Nübeyh b. Haccâc, zor kullanarak kızı alır. Çaresiz kalan babaya Hılfu'l-Fudûl'e müracaat etmesi tavsiye edilir. Derhal Nübeyh' in evi muhasara altına alınır, kendini müdafaa imkânı göremeyen ve hiçbir suretle fudûl mensuplarına söz geçiremeyen adam, kızı babasına tevdi eder.³¹

Mekke şehir devletinin, kendine özgü bir idare tarzı vardı. Bu küçük şehir devletini belli bir kral veya devlet reisinden ziyade bazı müstakil bakanlıklar idare ediyordu. Bu bakanlıkların en önemlileri; Sikâye (su işleri), Sefir-münâfir(hariciye işleri), Sidâne (Kâbe perdedarlığı), Rifâde (mali işler), Kiyâde (sancaktarlık ve askeri işler), Nedve (bir nevi bakanlar kurulu) ve

²⁹ Sarıçam, a.g.e, s.38-39

³⁰Bkz. Akyüz, Vecdi; Engin, Nihat, "Asr-ı Saadette Kölelik ve Cariyelik",Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam,Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007 IV/175-188

³¹ Hamidullah,a.g.e, I/50

Me'âkil(sigorta işleri) gibi idari müesseselerdi.³²

Araplar, yenik düşmüş düşmana merhamet gösterir, bundan gurur duyarlardı. Konukseverlik, kutsal olduğu kadar; zedelenmesi neredeyse olanaksız bir davranıştı.³³

'Arap yarımadası halkı ikiye ayrılırdı. Biri yerleşik halde bulunan hadariler diğeri ise çölde bulunan bedevilerdi. Bu iki kısım arasında oldukça büyük farklar vardı.

Hadariler, dağların arasında ötede beride dağınık halde bulunan verimli, mahsuldar vadileri işgal ederlerdi. Şehir ve hisarlar; bağlar, bahçeler hurmalıklar, tarlalar, latif meralar ile çevrili bulunurdu. Ziraat ve hayvancılıkla uğraşırlardı.

Bedeviler ise çölde yaşayıp çobanlıkla meşgul olurlardı. Gerek tecrübelerinden gerek de babalarından öğrendikleriyle, çölün bütün sınırlarını öğrenmişlerdi. Göçebe tarzında yaşarlar, kuyuları ve menbaları takip ederler, nerede bir gölgelik sürüleri için mera bulurlarsa orada çadırlarını kurarlar, hayvanları otlayıp da orada ki yeşillikler bitince başka bir yere giderler, böylece terk ettikleri yerin otu yeniden yeşererek, bir sonraki grubun hayvanları için hazırlanmış olurdu.³⁴

'Arapların şecaati darb-ı mesel olmuştur. Muntazam bir hükümetin yokluğunda haklarını himaye eden tek şey kılıç idi. Çocukluklarından beri silah talimine alışkın olan Arapların bu konudaki becerisini ve at yetiştirme konusundaki maharetini kimse aşamamıştır.

Ahde vefa da Arapların vasıflarındandı. Sözlü olarak yapılan bir va'din yerine getirilmesi,

³² Sırma, İhsan Süreyya, "Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007, s.89

³³ Bebel, a.g.e, s.18

³⁴ Es'ad, Mahmud, Tarih-i Din-i İslam, İslam Öncesi Araplar Mekke-Medine Devri, Marifet Yay.İst.1983, s.134

hayattan bile önemli tutulur, bir kimse kendilerine sığındığında kendileri ölmedikçe sığınanı teslim etmezlerdi.

Yaratılış itibariyle güzel konuşan bir millettir. Fikirlerini, istiareler, teşbihlerle ifade ederlerdi. Belagatli bir söz işittiklerinde kolayca heyecanlanır, darb-ı mesellerden ve parlak sözlerden hoşlanırlardı. Kur'an-ı Kerim'in de en büyük mucizesi, onların çok maharetli oldukları belagat sahasında olmuş, Kur'an-ı Kerim'in i'câz derecesine varan belagati, onları kendine hayran bırakmıştı.³⁵

Son derece misafirperver olan bu millet için, yolcuların bile can güvenliğinin olmadığı Arap yarımadasında, dün meçhul olan bir kimsenin bugün misafir edilip, kabilenin bir ferdi gibi sayıldığı şu hal olmasaydı, kabilelerin münasebet kurması olanaksız olurdu.

Elbette ki sayılanların zıddı karaktere sahip insanlar da vardı. Ama bunlar sayıca azdı.³⁶

Bütün bu bilgiler değerlendirildiğinde, Kur'an-ı Kerim'de geçen; kan davası ve adam öldürmenin haramlığı, sıla-ı rahme dikkat, köleleri azad etme ve onlara insanca muamele, kadınların hukukuna riayet gibi kavramların neden bu kadar ısrarla vurgulandığı anlaşılabilir.

³⁵Kur'an'ın belagatinin Araplar üzerindeki tesirini ifade eden şu olayı zikretmek istiyoruz; Şair Tufeyl b. Amr'a Mekke'ye geldiğinde Peygamber aleyhisselamın sihirli sözler söylediği ve insanları etkilediği söylenmiş, bundan dolayı günlerce Kur'an'ı dinlememek için köşe bucak kaçmış, nihayet dinlemeye karar vermiş ve Müslüman olmuştur. Bkz. İbn Hişam, es-Sîre, I/407-408

³⁶ Mahmud Es'ad, a.g.e.s.135-136

4.İSLAM ÖNCESİ ARABİSTAN'DA DİNİ İNANÇLAR

İslamiyet'in zuhurundan önce Mekkeliler, putperesttiler. Fakat onlarda daha o zamanda tekâmül etmiş, yüce, tek, her şeye muktedir bir Tanrı fikri vardı. Bu mefhumu, dişi ve çoğul şekil almayan Allah kelimesiyle ifade ediyorlardı. Putlar, Allah'ın yanında şefaatchi kabul ediliyordu... Şayanı dikkattir ki kendilerinden beklenmeyen bir müsamahaya sahiptiler: muhtelif dinlere mensup şahıslar aynı çatı altında barınıyordu. Bundan başka, Kâbe'nin etrafında, Arap kabilelerini temsilen kabile sayısınca put vardı. Kâbe'nin içindeki fresklerde, diğerleri meyanında Hz. İbrahim, Hz. İsa ve Hz. Meryem'i tasvir eden tablolar görünüyordu.³⁷

Bunun dışında başlıca inanışları şöylece sıralayabiliriz;

4.1.ALLAH İNANCI

Müşriklerin bazılarının Allah'ın göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu itiraf ettiklerini biliyoruz. *“Andolsun, onlara, gökleri ve yeri kim yarattı? Diye sorsan, elbette, “Allah” derler”*³⁸

Mutlak ve tek bir yaratıcı olduğu inancına sahip olmakla birlikte, Allah katında şefaatchi olduğunu düşündükleri putlara taparlardı. Fakat büyük bir tehlikeye maruz kaldıklarında, doğrudan doğruya Allah'a dua ederlerdi. İnançlarındaki bu zaafi bilmekle birlikte, İslam'ın Allah'ın dışındaki tüm putları reddeden dünya görüşüne şiddetle karşı çıkmalarının sebebi, tamamen ekonomikti. Çünkü putlarla dolu olan Kâbe, her sene onlarca insanı kendisine çekiyor,

³⁷ Hamidullah, a.g.e, I/31

³⁸Zümer 39/38

bu da Kureyş için önemli bir gelir kaynağı oluyordu. Putları reddetmek, bu kazancı da reddetmek demek olacaktı.

Kur'an, Arabistan'da kendilerine tapıldığı bilinen çok az putun ismini zikreder. Ve Allah'a kızlar nispet edilerek onlara tapıldığından bahseder.³⁹Cevad Ali de Tarihu'l-Arab adlı eserinde o zamandaki putların isimleri ve özelliklerinden ayrıntılı olarak bahseder.⁴⁰

4.2. DİĞER İNANIŞLAR

'Putperest Araplar, mezhep yönüyle lakayt olduklarından bu konuda müsamahalıydılar. Dini cezalar, onlar tarafından bilinen bir şey değildi. Her kabilenin kendi putuna tapardı ve bu onun bir nevi mülkü idi. Ka'be de müşterek mabet olduğundan her kabile putunu oraya dikerdi. Ama Ka'be'nin direkleri üzerine Meryem ve İsa figürlerinin olmasına ses çıkarmazlardı. Nitekim Hz Muhammed (sav) tebliğe başladığında putlar aleyhinde söz söylemedikçe onlar da Peygamber aleyhisselama fena muamelede bulunmamışlardı. Ne zaman putları reddetmeyi ve fena olduklarını ifade eden, atalarının dalalet üzere olduklarını ayet-i kerimeler inmeye başladı, milli gururları icabı olarak buna kızdılar ve karşılık vermeye çıktılar.'⁴¹

Ayrıca Hanifler mevcuttu. Bunlar, Museviliği ve İseviliği reddederek, Hz. İbrahim dinini araştıran, bu dini hayata kavuşturacak yeni bir peygamber gelmesini bekleyen muvahhitlerdi. Fakat aralarında bir grup teşkil etmemiş, hiçbir bağla bağlanmamışlardı. Müşterek bir ibadetleri

³⁹ Sırma, İhsan Süreyya, Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu, B.Y.A.İ, I/84-86

⁴⁰ Cevad, Ali, Tarihu'l-Arab Kable'l-İslam, Bağdad 1951-1952, V/72-119

⁴¹ Bkz Mahmud Esad, a.g.e, 286

yoktu.⁴²

Brahma inancına sahip kimseler bulunurdu. Hintlilerin eski mezheplerinde mabuda verilen isim Brahma'dır. Güneş, Brahma'ya ait olarak bilinir. Bir üçgenin içindeki daire, onun özel işaretidir. Ruhun baki olduğuna ve tenasühe inanırlardı.

İran'da ortaya çıkan Mecusilik dinine mensup kimseler de vardı.

Bunların dışında, ölümlere, ruhlara, meleklerle, cinlere tapınma; kötü ruhlardan ve kötülüklerden cinlere sığınma gibi inançlara sahip Araplar vardı.⁴³

⁴² Bkz Mahmud Esad, a.g.e, 286-312

⁴³ Cevad, Ali, a.g.e, V/30-52

İKİNCİ BÖLÜM

HZ.PEYGAMBER DEVRİ MEDİNESİNDE GÜNDELİK YAŞAM

Etnometodoloji olarak adlandırılan gündelik hayat bilimi üzerine yapılan çalışmalar, sosyal yapıyla, rutin hale gelmiş alışkanlıkların iç içe olduğunu göstermektedir.

Gündelik hayat, bir yaşama stilidir. Çünkü o, toplumda içselleştirilen tüm değerlerin, ahlaki deneyimlerin ve dinsel yöntemlerin ağırlığı altında netleşir.⁴⁴ Bir başka ifadeyle, toplumun zaman ve mekân değişkenlerine bağlı olarak kendi iç bünyesinde geliştirdiği dinsel, kültürel ve ekonomik pratiklerin birbiriyle örtüşerek, belli bir tarih kesitinde somutlaşmasıdır.⁴⁵

Bizim çalışmamızda ortaya koymaya çalıştığımız şey de, Resulullah dönemi gündelik yaşantısı hakkında genel bir kanaat edinerek, bu yaşam içerisinde kadınların varlığını incelemektir.

Bu kısımda, Hz. Peygamber dönemi Medine sosyal yaşantısı hakkında genel bilgiler vermeye çalışılacaktır. Önce, yaşanan şehrin özelliklerinden, sonra çalışma hayatı ve mesleklerden, yemek kültüründen ve nihayet eğlence hayatından bahsedilerek, o dönemin hayat şartlarının ne olduğu konusunda genel bir kanaat edinilecektir.

⁴⁴ Subaşı, Necdet, Gündelik Hayat ve Dinsellik, İz yay. İst. 2004, s.11

⁴⁵ Subaşı, a.g.e, s.33

1-MEDİNE ŞEHRİNİN ÖZELLİKLERİ

Medine, Hicaz bölgesinin önemli şehirlerindedir. Hafif surette kuzeye meyilli bir ovada kurulmuştur. Mekke'ye uzaklığı yaklaşık 400 km olup, kuzeyinde; Kızıldeniz'in takribi 100 km uzağında olup doğusunda kalır.⁴⁶Bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi iklimi, Mekke'ye göre daha yumuşak olup, ekim dikime daha müsaittir.

'Medine yöresi, su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Şehrin içindeki ve etrafındaki akarsular, suya erişli yumuşak tabakalı vadilerin yer aldığı volkanik alanlarda bulunan yer altı kaynakları, bu zenginliğin en önemli unsurlarıdır.

Bilinen en eski adı Yesrib olup, buraya yerleşen ilk kişi olarak bilinen Yesrib b. Vail'e nispet edilir. Zarar vermek, karıştırmak, bozmak gibi olumsuz manaları dolayısıyla Resulullah(s.a.v), Tâbe ve Taybe ismini vermiştir.

Mekke ile birlikte iki haremde biri olan Medine, hicret yurdu olması ve halkının herhangi bir zorlama olmaksızın İslam'ı benimsemesinden ötürü, Kur'an'la fethedilmiş sayılmaktadır.⁴⁷

“Ya Rabbi! Hz. İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım.”⁴⁸
Onun iki kayalığı arası harem bölgesidir. Ağacı kesilmez, hayvanları avlanmaz, otu yolunmaz, ağaçlarının yaprağı koparılmaz.”⁴⁹ Buyuran Peygamberimiz, Medine'yi sid alanı haline

⁴⁶ Ermemiş, Faruk, İslam'ın İlk Yıllarında İslam Başkentlerinden Medine, Basılmamış Doktora Tezi, Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1979, s.13

⁴⁷ Küçükaşçı, Mustafa Sabri, D.İ.A, “Medine”maddesi, c.XXVIII, Ank.2003

⁴⁸ Buhârî, (56)Cihad, 71,1/223

⁴⁹ Muslim, (15)Hacc, 458, 1/992

getirmiştir.⁵⁰ Mekke'den sonra, İslam devletinin temellerinin atıldığı yer olarak Müslümanlar için en önemli şehirdir.

2-BİR EĞİTİM KURUMU, İBADETHANE, MAHKEME VE İSTİŞARE MECLİSİ OLARAK MESCİD-İ NEBEVÎ

Hicretle birlikte, hem Resulullah ve ailesi için bir mesken, hem de Müslümanların toplanıp, ibadet edebilecekleri; bir araya gelip görüşebilecekleri bir alan ihtiyacı doğmuştu. Mescid-i Nebevî tüm bu ihtiyaçları görecektir şekilde inşa edildi. Ancak, bu yapı, günümüz mescid anlayışından çok daha fazla işlevi haizdi.

İslam tarihinin ilk mescidi, aynı zamanda devlet sarayıydı ve büyük öneme sahipti. Müslümanların cemaatleşmesinde, İslam devletinin teşekkülünde ve kurumlaşmasında Müslüman toplumun eğitim ve öğretiminde, fevkalade önemli hizmetleri olmuştu. Bir kültür ve ilim ocağı olan Mescidin bitişiğinde kurulan Suffe, bir nevi muallim mektebiydi. Diğer devletlere gönderilen elçiler de burada yetişenlerin arasından seçilirdi.⁵¹

'Bunun yanında mescid, işi gücü olmayan, kimsesiz, yoksul sahabilerin dinlenme yeri idi. Burada (suffe) kalanların arasında Abdullah b. Ömer gibi durumu iyi olanlar da vardı. Anılan sahabe, bekârken uzunca bir süre, mescidin bir köşesinde kalmıştı.

⁵⁰ Bayrakdar, "Asr-ı Saadet'te Çevre Bilinci (Ekolojik Sünnet)", B.Y.A.İ, Ensar yay. s.258

⁵¹ Hizmetli, Sabri, İslam Tarihi, A.Ü.İ.F yay. Ank.1991,s.149

Medine'ye gelen Müslümanların ilk indiği yer burasıydı. Bunun dışında şûrâ salonu gibiydi. Toplumu ilgilendiren konularda önemli kararlar alınırdı. Müslümanlar arası anlaşmazlıklar olursa duruşmaları burada yapılırdı. Adeta mahkeme salonuydu.

Ayrıca harp zamanında hastane görevi yapmış, başta bayram günleri olmak üzere gösterilere sahne olmuş, kısacası İslam sosyal hayatının merkezi olmuştu.⁵²

Askeri işlerin de görüldüğü bir mekan olarak kullanılmıştır. Resulullah, sefer düzenlendiği zaman, askeri birliğin başına geçecek komutanı mescide çağırarak ilk talimatı burada verir, seferden dönülünce de doğruca mescide gidilerek Hz. Peygambere sefer hakkında bilgi verilirdi.⁵³

İlerideki bölümlerde de anlatılacağı üzere, Mescid-i Nebevi; erkek cemaat kadar hanımlara da hizmet vermekteydi. Kadınlar, gece gündüz demeden rahatlıkla mescide gelip ibadet edebilmekte, hatta burada itikafa girebilmekte, Resulullah'ın sohbetlerini dinlemekte, kendi hallerini arz etmekteydiler. Resulullah da hanımların mescide gelmeleri konusunda engel çıkarılmamasını ashabına tembih etmekte, bayram namazı gibi tüm Müslümanların bir araya geldikleri zamanlarda, hanımların da mutlaka bu sevince katılmalarını istemekteydi.⁵⁴

⁵² Bkz. Uğur, Mücteba, "Asr-ı Saadette Sosyal Hayat", B.Y.A.İ, I/142-143

⁵³ Hizmetli, Sabri, İslam Tarihi, A.Ü.İ.F Yay. Ank.1991,s.101

⁵⁴ Bkz. Hanımların Mescidle İrtibatları ve İbadet Hayatı

3-MESKENLER

Son zamanlarda insanın çevreyle etkileşimi üzerine pek çok çalışma yapılmaktadır. Çevre denilince, en dar anlamda yaşadığımız meskenler akla gelir. Bunu, sırasıyla, bulunduğumuz mahalle, semt, şehir v.s takip eder.

İnsan, çevresini şekillendirirken, çevre de insanın hayatını etkilemektedir. Farklı yerleşim yerlerine baktığımızda, dini değerlerin, ahlaki yaptırımların, estetik algılarının, çevreyi şekillendirdiği görülür. Bunun yanı sıra, sıcak yerlerde yaşayan insanların daha hareketli ve canlı, soğuk ve fazla güneş görmeyen bölgelerdeki insanların daha sıkıntılı bir ruh haline sahip olduğunu söyleyen çalışmalar, çevrenin psikolojiyi etkilediğini göstermektedir.

İnsanoğlu, mesken yapımında çevresindeki doğal malzemeleri kullanmak zorundadır. Günümüz teknolojilerine rağmen, mesken yapımında kullanılan malzeme, o yörenin iklimi ve jeolojik yapısının kontrolü altındadır. Arabistan'ın sert iklimi göz önüne alındığında, evlerin şekilleriyle ilgili bir kanaat edinebiliriz: Yerleşik kültüre sahip Arapların evleri, taş, kerpiç v.s gibi malzemelerden oluşmaktaydı. Ağaç yetiştirmedeki zorluk sebebiyle, ahşap ve bu cins malzeme sınırlı miktarda kullanılırdı. Göçebe olarak yaşamını sürdürenlerin evleri ise taşınabilir özellikte, daha basit çadırlardı.

Göçebelerin sürekli, yerleşik hayat sürenlerin ise sefer veya savaş sırasında kullandıkları, hayvan derilerinden, yününden ve kıldan mamul çadırlardan Kur'an-ı Kerim'de de bahsedilmektedir.⁵⁵

Hz. Peygamber devrinde Mekke ve Medine'de bazı evlerin bir üst katı olduğunu öğreniyoruz. Hz. Muhammed'in(s.a.v) müstakbel eşi Hz. Hatice'nin, O'nu Suriye dönüşü Mekke'ye girerken, evinin üst katından gözlediği, Medine'ye hicret sonrasında Resulullah'ın Ebû Eyyûb el- Ensârî'nin evinin alt katında misafir olarak kaldığı, sonradan ev sahibinin ısrarları üzerine, üst kata geçtiği ifade ediliyor.⁵⁶

Yine Hz. Peygamberin Medine'deki evlerinden birinin üst kısmında meşrube ve ulliye diye zikredilen bir ikinci katın bulunduğu Hz. Peygamber'in hanımlarına dargın olduğu bir dönemde, buraya çekilerek bir müddet orada kaldığı; hatta Hz. Ömer'in Resulullah'ı burada ziyaret edip, Onun bir hasır üstünde yattığını görünce duygulandığı rivayet ediliyor.⁵⁷

'Hasan el-Basrî'nin anlattıklarına göre, Hz. Peygambere ait evlerin tavanları, el değebilecek yükseklikteydi. Her evin içinde servi ağacından tutturulmuş perdeyle ayrılmış bir bölüm vardı. Hz. Peygamber, kendisini ziyarete gelenlerle görüşürken, hanımları bu harem kısmında bulunurlardı. Bu evler yaklaşık 3,5 x 5 m. ebadında yan yana dizilmiş odalardı.

⁵⁵ En- Nahl, 16/80

⁵⁶ Bkz. Hamidullah, a.g.e, II/289

⁵⁷ Muslim, (18)Talak, 30-34, II/1105-1109,h.1479

... Hz. Peygamberin evlerinin bahçe duvarı muhtemelen hurma dallarından oluşuyordu. Resulullah'ın Dûme seferi sırasında Ümmü Seleme, "İnsanların, gözlerinden korunmak için" kerpiçten bir duvar yaptırmıştı.⁵⁸

'Evlerin müştemilatına gelince, genel olarak, özel mutfak, tuvalet ya da banyo olmadığını görüyoruz. Mutfak yerine geçen fırınlar, bazen komşular tarafından ortak kullanılırdı. Tuvalet evin yakınlarında dahi bulunmazdı. Öteden beri alışkanlık haline gelmiş şekliyle, bu ihtiyaç, insanlardan uzak bir mekâna gidilerek giderilirdi. Banyo ise evin bir bölümüne perde çekilerek yapılırdı.'⁵⁹

İslam'ın getirdiği ölçüler, meskenlerde köklü bir değişime sebep olmamıştır; ancak aile bireyleri arasındaki mahremiyete dikkat edilmesi açısından odaların ayrılması, evlere ve odalara izinsiz girilmemesi, belli bir yaşa gelen çocukların yataklarının ayrılması, komşunun hakkına tecavüz etmeden binaların konumlandırılması gibi hususlar, müslümanlara has bir mimari kimliğin oluşmasını sağlamıştır.

4-MEDİNE TOPLUMUNDA SOSYAL HAYAT

Daha önce de bahsedildiği üzere, sosyal hayat; gündelik pratiklerden ayrı düşünülemez. Bireylerin alışkanlıkları, hem kendi yaşamlarını hem toplum yaşantısını etkiler. Gündelik hayat

⁵⁸ Bozkurt, Nebi, "Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, IV/293

⁵⁹ Bkz. Bozkurt, Nebi, "Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, IV/294-295

pratikleri denildiğinde de akla ilk gelen faaliyetler yeme-içme alışkanlıkları, giyinme adabı, kazanç kaynakları, insanlar arası ilişkiler, son olarak da eğlence kültürüdür.

Bu bölümün ağırlıklı kısmını, meslekler ve yemek kültürü oluşturmaktadır. Son kısımda, spor ve eğlence, düğünler, mizah konuları işlenecektir.

Yeni bir din, elbette insan hayatının her yönünü etkileyecektir. İslam da bazı kısımlarda köklü değişiklikler yaparken, bazılarını serbest bırakarak; insanların hayatlarını kendilerinin şekillendirmelerini istemiştir.

İlk dönem Müslümanlarının hayatında, pek çok konuda Arap geleneklerinin ve adetlerinin izi görülmektedir. İslam'ın temel kaidelerine ters düşen hususlarda, Hz. Peygamber(a.s) müdahalede bulunmuş; ticarete hile, eğlence esnasında harama düşme gibi davranışları yasaklamıştır.

4.1.HZ. PEYGAMBER (SAV) DÖNEMİNDE MESLEKLER

Tarih boyunca olduğu gibi, kadın erkek arası iş bölümü; kadınları evin içine yöneltirken; erkekleri dışarıya yöneltmiştir. Ancak modernite öncesi zamanlarda, evdeki işler, oldukça fazladır. Dolayısıyla kadınlar, yemek yapılması, ev bakımı, hayvanlarla ilgilenme, giyeceklerin oluşturulması için gereken yün eğirme vs. gibi işlerle meşgul olduğundan, erkeklere nazaran daha çok çalışmaktaydılar. Erkek ise, evinin maişetini sağlamakla yükümlüdür. Günümüzde, bu sınırlar çok net olmamakla birlikte, ev içindeki işler, kadının sorumluluğunda görülmektedir. Şimdi, o zamanda yaygın olan mesleklere bir göz atalım;

4.1.1.HAYVANCILIK

Coğrafi konumu itibariyle büyük kısmı tarıma elverişli olmayan Arap yarımadasında hayvancılık oldukça önemliydi. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de hayvan derisinden yapılan çadırlardan⁶⁰ ve binek olarak kullanılışından⁶¹ bahsedilmektedir.

Hayvanlar o dönemde ciddi bir gelir kaynağıydı. Mesela develer, ticaret kervanlarının temeliydi. Montgomery Watt'ın ifadesiyle deve, sadece bir çöl gemisi değil aynı zamanda bitkilerden sıvı elde edebilme becerisi nedeniyle, orada tek başına yaşamı mümkün kılan unsurdu. Kureyşli müşriklerin dayandığı en önemli güçlerden biri, binlerce deveden müteşekkil ticaret kervanlarıydı. Kur'an'da doğurması yaklaşmış develerin terk edilmesi Kıyamet alametlerinden biri olarak zikredilir ki bu da devenin önemini gösterir.(81/4)⁶²

Develer yalnızca ağır yükleri taşımakla kalmaz aynı zamanda çok az yemle ve neredeyse hiç suya gereksinim duymadan yola dayanan bir hayvandır. Ayrıca kilometrelerce öteden bir su kaynağını ya da birikintisini belirler. Yoldan yoksun çöllerde hedefi bulmayı sağlayan keskin bir koku alma ve yön bulma duyusuna sahiptir. Bundan başka, ender olmakla beraber, geldi mi aniden gelen büyük sağanakları, sıcak çöl fırtınalarını patlak vermeden çok önce hissetme yetisi vardır. Tüm bu özellikler deveyi, geçmiş çağlardan bu yana çok değerli kılmıştır.⁶³

Hz. Peygamber'in Bedir savaşı öncesinde Kureyş ordusunun bir gün dokuz, bir gün on deve yediğini öğrenince sayılarının dokuz yüz ilâ bin arasında olduğunu tahmin etmesinden⁶⁴,

⁶⁰ En-Nahl,16/80

⁶¹ En-Nahl 16/70

⁶² Watt, Montgomery, Hz. Muhammed'in Mekke'si, Bilgi Vakfı Yay. Ank.1995 s.20-21, çev.Mehmet Akif Ersin

⁶³ Bebel,a.g.e, s.38

⁶⁴ Ebî Cafer Muhammed b. Cerîr et- Taberî , Tarih-i Taberî Tarihu'l-Umem ve'l-Mülûk,Dâru's-Sadr yay.Beyrût I/324

bir devenin etinin yaklaşık yüz kişiyi doyuracak miktarda olduğu anlaşılmaktadır. Etinin yanı sıra devenin derisinden ve yününden de istifade edilmekteydi.

Büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde ilk sırayı alan deveden farklı olarak, atlar binek olarak veya savaşta kullanılıyordu. Arap yarımadasının hala iftihar kaynaklarından olan iyi cins atlar; zahmete, meşakkate dayanıklı, savaşta şiddetle düşmana saldıran bineklerdir.⁶⁵

Hayvancılık, özellikle bedevilerin temel geçim kaynağıydı. Onlar besledikleri deve, koyun, keçi gibi hayvanlardan çok yönlü istifade ederlerdi; etini yer, sütünü içer, yününden elbise ve çadır yapar, ihtiyacından fazlasını satarak diğer zaruri ihtiyaçlarını karşılardı. Bedevilerin servetleri, sahip oldukları deve ve davar sürüleriyle ölçülürdü.⁶⁶

Hayvan bakımıyla ilgili mesleklerden ilki olan çobanlık, bizzat Peygamber Efendimizin gençliğinde iştiğal ettiği bir meslekti. Nitekim Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette Allah Resulu(sav), Allah'ın koyun gütmeyen bir peygamber göndermediğini ifade edince sahabe "*Sen de mi Ya Resulallah?*" diye sorar, Resul- Ekrem'de gençliğinde Mekke'de çobanlık yaptığını bildirir.⁶⁷

Çobanlık, kadınlar arasında tebarüz eden bir meslek olmasa da bazı hanımların bu işle meşgul olduklarını gösteren rivayetler mevcuttur. Meselâ, Ka'b b. Mâlik'in cariyesi; Medîne yakınlarında koyun sürüsüne çobanlık yaptığı sırada ansızın rahatsızlanan koyunu, bir taşı

⁶⁵ Mahmud Esad, a.g.e,53-54

⁶⁶ Sariçam, İbrahim, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, D.İ.B Yay. Ank.2004,s.44

⁶⁷ Bkz. Buhârî, (48)İcâre, 2, I/48

keskinleştirek kesmiş; fakat yenilip yenmeyeceğinden emin olmadığından, Peygamber Efendimize sorana kadar, ailesine onun etinden yedirmemiştir.⁶⁸

Hayvanların etlerinden istifade edilmesi için, hayvan kesimi konusunda uzmanlaşmış kasapların mevcudiyetinden bahsedilmekle birlikte; pek çok kimsenin hayvan kesimiyle ilgili tecrübesi vardı. Nitekim Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı sene umrelerini yapamayan mü'minler, yanlarında götürdükleri kurbanları kendileri kesmişlerdi.

Hz. Peygamber döneminde taş ve kamaş gibi sert ve kesici nesnelere hayvan kesilmekte, bununla birlikte hayvan kesimi için *medye* (مِدْيَة) diye isimlendirilen özel bıçaklar kullanılmaktaydı. Nitekim Hz. Peygamber kurban kestiği sırada Hz. Âişe'den *medye* getirmesini ve onu bir taşla keskinleştirmesini istemiştir.⁶⁹

Râfi' b. Hadîc, Huneyn savaşı dönüşünde çok acıktıklarını fakat yanlarında hayvan kesmek için bıçak bulunmadığını anlatmaktadır. Bu zat, Hz. Peygamber'e durumu bildirip hayvanları kamaşla kesmek için onayını istemiş, bunun üzerine Resûlullâh, hayvanların bol kan akıtan herhangi bir kesici nesneyle kesilebileceğini söylemiştir.⁷⁰ Daha önce de Ka'b b. Mâlik'in cariyesi ile ilgili zikrettiğimiz hadiste, sivri bir taş parçasıyla koyun kesilmesine Hz. Peygamberin onay verdiğini söylemiştik.⁷¹

Taşıdığı besin değeri ve üretimindeki zorluk dolayısıyla kıymetli bir gıda olan et, hemen tüketilemediğinden çeşitli yöntemlerle muhafaza ediliyordu. Câbir b. Abdullah;⁷² hacıların,

⁶⁸ Buhârî, (72)ez-Zebâih ve's-Sayd, 18, II/225

⁶⁹ Muslim, (35)Edâhî, 3, III/76, h. 19

⁷⁰ Buhârî, (47)Şerîke, 3, I/110

⁷¹ Buhârî, (72)Zebâih ve's-Sayd, 18,II/22

⁷² Muslim, (31)Edâhî, III/231, h.30

Mekke’de kestikleri kurbanlıkların etlerinin bir kısmını kurutarak, azık yaptıklarını aktarmaktadır.

Bunun dışında hayvanlardan, peynir, yağ gibi gıdalar elde edilmekteydi. Bunlardan kurut veya süzme peynir çeşidi, İslâm’ın ilk yıllarından itibaren fitir sadakası olarak verilen gıda maddelerinden biriydi.⁷³ Sahabeden Ümmü Süleym gibi hanımların, kendi koyunundan mamul tereyağını Resulullah’a hediye ettiklerine dair rivayetler bulunmaktadır.⁷⁴

Aile içi iş bölümünde günlük süt sağımı genellikle erkeklerin iştiğal ettiği bir iş olmakta, buna karşılık sağılan sütün yağ ve kurut gibi mahsullere dönüştürülmesi genellikle kadınların uğraşısı sayılmaktaydı.⁷⁵

4.1.2.AVCILIK

Avlanma ilk insandan beri süregelen, gıda ihtiyacını temin dışında, Arap yarımadası için bir övünç kaynağı ve cesaret göstergesiydi.

Hız. Hamza’nın İslamiyet’e girişi ile ilgili meşhur rivayette kendisinin avdan döndüğü ve elinde ki aletle Ebu Cehl’in başını yardığı nakledilir.⁷⁶ Kendisine İslam yolunda yaptığı hizmetlerden ötürü “Esedu’llah ve Esedu Resulillah” lakabı verilmiştir.⁷⁷

⁷³ Nesâî, (23)Zekât, 37,II/15, h. 2510 Sunen-i Nesâî bi şerhi’l-İmameyn Suyûti ve’s-Sindî, Daru’l-Hadis yay. Kahire,1999

⁷⁴ İbn Hacer, el-İsâbe, VIII/243

⁷⁵ Azizova ,a.g.e, s.83

⁷⁶ İbn Hişam, es-Sîretü’n- Nebevî, Mısır,1936,s.311

⁷⁷ İbn Sa’d, Tabakât, III/3

Avlanma ile ilgili kurallar Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiş,⁷⁸ ihramlıyken avlanmaya bazı kısıtlamalar getirilmiş ve Peygamberimiz avlanması helal olan hayvanları açıklamıştır. Bütün bunlar avcılığın o dönemde oldukça yaygın olduğunun göstergesidir.

Ayrıca avcılık ve atıcılıkta canlı hayvanlarla ilgili sınırlamalar vardır. Av kastı olmadan canlı hedefler üzerinde yarışma tasvip edilmemiştir.⁷⁹

4.1.3.DERİCİLİK

Deri, o günün insanları için önemli bir hammaddeydi. Çeşitli işlemlerden geçirilerek, giyimde, gıdaların muhafazasında, döşemelik olarak vs. kullanılırdı.

'Hz. Peygamber'in içi hurma lifli deri döşekte uyduğunu aktaran Hz. Aişe'nin rivayetinden Hz. Ali ve Fatıma'nın da battaniyelerinin keçi derisinden olduğunun belirtildiği rivayetten, dönemin mefruşat ürünlerinde derinin önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır.

Bölgede kullanılan dericilik ürünleri arasında en önemlileri su ve diğer sıvıların muhafaza edildiği kırıbalar, yolculuk için hazırlanmış yemeklerin konduğu tulumlar, yine sefer sırasında

⁷⁸ El-Mâide 4/94

⁷⁹ Akyüz, a.g.e, s.379

kullanılan deri kase veya tabaklardı. Özellikle tatlı su kaynaklarından yoksun bölgelerde suyun biriktirilerek saklanması deri havuzlar aracılığıyla yapılıyordu.

Meselâ Câhiliyeden itibaren, Kâbe dolayısıyla Mekke'ye ziyarete gelen Arapların su ihtiyacının karşılanması için, deriden büyük havuzlar yapıldığı ve bunların tatlı su kaynaklarından getirilen suyla doldurulduğu bilinmektedir. Sikâye görevini üstlenenlerin sorumluluğunda olan bu işi, Hz. Peygamber'in dedelerinden Hâşim ve Abdulmuttalib de aynı şekilde gerçekleştirmişlerdir.

Tuluk ve tulum gibi sıvı veya kuru yiyeceklerin konduğu deri saklama kapları Hz. Peygamber dönemi yolculuklarının vazgeçilmezlerindendi. Bedir savaşı sonrası ticaret için gittiği Suriye'den dönerken Hz. Peygamber'in damadı Ebu'l-Âs'ın Müslümanlarca el konan eşyaları arasında deri ip, deri kırba ve deri tabak gibi eşyalardan bahseden rivayet, yolculuk sırasında ihtiyaç duyulan deri eşyaların rolüyle ilgili fikir vermektedir.⁸⁰

Abdullah b. Ömer, Peygamberimizin deriden mamul ayakkabı giydiğini ve bu ayakkabılarla namaz kıldığını rivayet eder.⁸¹

Dericilik, oldukça yaygın bir meslekti. Hanımlardan deri tabaklamayla işigal eden sahabileri zikretmek istiyoruz; Hz. Peygamber'in hanımlarından Zeyneb bt. Cahş'ın deri

⁸⁰ Azizova, a.g.e, s.96

⁸¹ Buhârî, (77)Libas, 37, III/48

tabakladığı ve bunları satarak kazancını sadaka olarak dağıttığı,⁸² Abdullah b. Mes'ud'un hanımı Rayta binti Muaviye es-Sakafiye'nin el emeği ürünlerini satarak ailesinin geçimine harcadığı,⁸³ Ümmü Sinân el-Eslemiyye'nin Hayber savaşına çıkmaya hazırlandığı sırada Hz. Peygamber'e gelerek su kaplarını onarmak ve yaralıları tedavi etmek üzere savaşa katılmak istediği rivayet edilir.⁸⁴ Ayrıca Câ'fer b. Ebû Tâlib'in hanımı Esmâ bint Ümeys⁸⁵, Ümmü Seleme⁸⁶ Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın⁸⁷, deri tabakladıkları veya işledikleri hakkında rivayetler bulunmaktadır.

Resulullah'ın evlerinin üst kısmındaki meşrube denilen kısmın, Hz. Zeyneb'in iş atölyesi olduğunu söylenmektedir. Resulullah'ın, ihtiyacı olmadığı halde hanımının el emeği ile maddi kazanç sağlamasını men etmemesinden şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: Müslüman kadının maddi ihtiyacı olmasa bile boş durmamalıdır, ayrıca kadının evinde yapmak istediği işlere kocası, mani olmamalıdır.⁸⁸

⁸² İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe* Mısır, 1908, VII/93-94 İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (Eduard Sachau), Leiden, E.J.Brill, 1904, VIII/75-80

⁸³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII/89

⁸⁴ İbn Sa'd, VIII/214

⁸⁵ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebevî*, Mısır, 1936, II/300

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, VI/303 Rivayetlerde, Hz. Peygamberin, Ümmü Seleme'ye evlilik teklif etmek için gittiğinde deri işlemekte olduğu aktarılır. Evlendikten sonra bu işi sürdürüp sürdürmediğine dair bilgi yoktur. Bkz. Canan, İbrahim, "Hz. Zeyneb'in Hane-i Saadetteki İş Atölyesi" Sosyal Hayatta Kadın, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İsav, Ensar Neş.Nisan 2005, İst.s.116-117

⁸⁷ İbn Sa'd, VIII,s.186 ayrıca Esmâ bt. Ebî Bekr'in Zübeyr b. Avvâm'la evliyken kocasının at ve devesiyle ilgilendiğine, onların su kırbasını diktiğine ve ev işleriyle uğraştığına dair rivayetler mevcuttur. bkz. Buhârî, (67)Nikâh, 107,II/156

⁸⁸ Canan, İbrahim, "Hz. Zeyneb'in Hane-i Saadetteki İş Atölyesi" Sosyal Hayatta Kadın, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İsav, Ensar Neş.Nisan 2005, İst.s.116-117

4.1.4.TARIM VE ZİRAATÇILIK

Tarım, Arabistan'ın geçim kaynakları arasında önemli bir yer işgal ediyordu. Düzenli yağış alan Yemen'in toprakları, çok verimliydi. Bundan dolayı Yemen'e "el-Arzu'l-Hadrâ" (yeşil toprak) denir. Bu bölgede yağmur sularından daha çok faydalanmak için barajlar yapılmıştı.⁸⁹ Buğday üretimi ile meşhur olan Yemen'in yanı sıra verimli ve ziraata elverişli topraklar Taif, Medine, Necid, Hayber... gibi bölgelerde bulunuyordu. Basra Körfezi bölgesindeki toprakların çoğu tarıma elverişliydi. Yemâme bölgesi, yarım adanın tahıl ambarı idi. Yerleşik hayat içinde yaşayan kabileler içinde geçimlerini tarıma dayalı olarak sürdürenler, tahıl, meyve, hurma ve sebze yetiştirirlerdi. Hicaz, hurma; Taif de üzüm üretimiyle meşhurdu.⁹⁰

Peygamberimizin Taif'ten dönerken Utbe ve Şeybe'ye ait olan bir bağa sığındığında, Addâs isimli Nînovalı Hıristiyan köleleri ile bir salkım üzüm gönderdiklerine dair rivayet⁹¹ Taif'in bu işe elverişli bir yer olduğunun göstergesidir. Bunun aksine Mekke, Kur'an'da "ekinsiz bir vadi" olarak geçer.⁹² Medine ise tatlı su kaynaklarıyla tarıma çok daha elverişlidir.

Uhud savaşında şehit düşmüş babası Abdullah b. Amr'ın borçlarını bahçesindeki hurmalarla ödeyen Câbir b. Abdullah⁹³, Enes b. Mâlik⁹⁴ tarımla uğraşan sahabilerdendi.

Hanım sahabilerden Ümmü Süleym'in de hurma yetiştirdiği hatta oğlu Enes'le bir miktar hurmayı Resulullah'a gönderdiği rivayet edilir.⁹⁵

⁸⁹ Zemahşeri, Keşşâf'ında Sebe melikesi Belkis'in burada bir baraj yaptırdığı naklede. Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VI/360.

⁹⁰ Sariçam, a.g.e, s.45

⁹¹ İbn Hişam, es-Sîretü'n- Nebevî ,I/ 62-63,Mısır,193

⁹² Bkz. İbrâhîm, 14/37

⁹³ Bkz. Buhârî, (34)Buyû, 51, II/ 32

⁹⁴ İbn Sa'd, VII/84

Ümmü Mübeşşir el-Ensâriyye'ye bahçelerinden birinde rastlayan Hz. Peygamber'in "*Müslüman bir ağaç diker veya ekin eker de o üründen bir insan, kuş veya hayvan yerse, bu onun için sadaka olur*"⁹⁶ mealindeki sözleri de bu hanımın ekim dikim işleriyle ilgilendiğini gösteren rivayetlerdendir.

4.1.5.TİCARET

'Eski zamanlardan beri, Arabistan yarım adasında ticaret yapılıyor; hatta bunu canlandırmak için, her sene panayırlar kuruluyordu. Tüccarlar, toplum içinde saygı gören insanlardı.

Tarım ve hayvancılıktan daha önemli bir gelir kaynağı idi...özellikle tarıma elverişli olmayan Mekke'de yaşayan Kureyş kabilesi, hacc ve umre için gelenlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için öteden beri ticaretle uğraşırlardı. Bu bakımdan Mekke; hem dini, hem ticari bir merkez konumundaydı. Mekke, ticaret yollarının kavşak noktasında bulunuyordu. Kusay b. Kilâb'ın torunları olan Hâşim, Abdüşşems, Nevfel ve Muttalib; Bizans, Habeşistan, İran ve Yemen hükümdarlarıyla ticari antlaşmalar yapmışlar ve Kureyş kervanlarının bu ülke topraklarında rahatça seyahat etmelerini temin etmişlerdi.

...Kureyş kervanları Yemen'den parfüm, zamk, işlenmiş kereste, fildişi, kaplan postu, altın, mücevher, çeşitli madenler, silah ve baharat alırlardı... Arabistan'da seyahat eden kervanlar, sürekli yağmalanma tehlikesiyle karşı karşıyayken, Kureyş kervanlarına

⁹⁵ İbn Hacer, el-İsâbe, VIII/241-242

⁹⁶ İbn Hacer, el-İsâbe, VIII/278

dokunulmazdı. Yol kesiciler, bilmeden Kureyş kervanlarına saldırırlarsa; bunu öğrenir öğrenmez, serbest bırakırlar ve mallarını iade ederlerdi.’⁹⁷

Genel bir tasnife tabi tutulduğunda, Hz. Peygamber dönemi ticarî ürünleri, hububat ve hurma başta olmak üzere gıda ürünleri, binek ve maişet hayvanları, kumaş ve çeşitli süs eşyası, silah ve çeşitli madenler, işlevselliğiyle Ortaçağın en fazla aranan hammaddesi olan deri ve itriyat şeklinde sıralanabilir.⁹⁸

Hanımlardan ticaretle meşgul olanlar vardı. Akla ilk gelen isim de şüphesiz, Hz. Hatice (r.ah)’dir. Hz. Hatice, ücretle adam tutar ya da güvenilir kimselerle mudarabe (Bir taraftan sermaye diğer taraftan emek ve çalışma üzerine kurulan bir ortaklık çeşidi) yoluyla ticaret ortaklığı yapardı. Malını çalıştırmak için kişilerle anlaşır, onlarla kâr ortaklığı yapar ve muhtelif yerlere ticaret kervanları gönderirdi. Bu da Hz. Hatice’nin bugünkü anlamda uluslararası ticarî tecrübeye sahip olduğunu göstermektedir.⁹⁹ Nitekim Hz. Peygamberle tanışması da bu ticaret ortaklığına dayanmaktadır.

‘Ümmü Saib künyeli Muleyke adlı sahabî bayanın da Medine’de koku sattığı hatta bir gün bu amaçla Peygamberimizin (as) yanına girdiği ve O’nun bir ihtiyacının olup olmadığını

⁹⁷ Sarıçam, a.g.e, s.47

⁹⁸ Azizova, a.g.e, s.352

⁹⁹ Sabuncu, Ömer, Hz. Peygamber’in İlk Hanımı Hz. Hatice’nin Hayatı ve Kişiliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniv. Sosy.Bil.Enst.,Şanlıurfa 2008,s.17

sorduğu; Esmâ bt. Muharribe'nin ise oğlunun Yemen'den gönderdiği kokuları sattığı rivayet edilmiştir.¹⁰⁰

Ensardan bir hanımın, marangoz kölesine Hz. Peygamber için minber yaptırdığı bilgisinden hareketle, hanımın kölesinin bu zanaatından ticari kar elde ettiği söylenebilir.¹⁰¹

Ticaretle ilgilenen hanımlara bir örnek de Kayle Ümmü Beni Enmar (ra)'dır. O; "Ey Allah Rasulü! Ben alışveriş yapan bir kadınımdır. Bir şey satın almak istediğim de önce az bir fiyat veririm, sonra arttırarak arttırarak içimden geçen fiyatı veririm. Bir şeyi satmak istediğim zaman önce yüksek fiyat veririm, sonra indirimde indirimde asıl değerine satarım." dediğinde Hz. Peygamber(as): "Kayle! Böyle yapma. Bir şey satın almak istediğinde içindeki fiyat neyse onu ver. Sonra satıcıyı serbest bırak; isterse senin dediğin fiyata malı bırakır, isterse bırakmaz ve satmaz. Bir şey satmak istediğinde de arzu ettiğin fiyatı iste, müşteri isterse, sana istediğin fiyatı verip alır, istemezse almaz." demiştir.¹⁰² Müslüman hanımların, ticari faaliyette bulunmasına, malını arzu ettiği yönde tasarruf etmesine hiçbir mani yoktur. Sadece hanımlarla muhatap olmayacağı dikkate alındığında, kadınların; uygun şartlar altında erkeklerle pazarlık etmesinin de bir mahsuru yoktur. Ancak kadın olsun erkek olsun, herkes ticaret ahlakını gözetmeli, karşısındaki insanı yanıtlanabilecek beyanlardan kaçınmalıdır.

¹⁰⁰ Kotan, Sehal Deniz, Medine Dönemi Sosyal Yaşantısında Kadının Konumu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s.60

¹⁰¹ Buhâri, (8)Salât, 64, I/115-116; (63)Menâkıb, 25, IV/173; (34)Buyû,32, III/14

¹⁰² İbn Mâce, (12)Ticârat, h.2204, II/743

4.1.6.TEKSTİL/ GİYİM KUŞAMLA İLGİLİ MESLEKLER

Bu bölümde tekstille ilgili mesleklerden bahsetmeden önce o zamanda giyilen kıyafetler ve kullanılan malzemelerden kısaca bahsedilecektir.

4.1.6.1.GİYİM KUŞAM

Her toplumun kendine özgü bir giyim kuşam kültürü vardır. İnsanlar inançlarının ve geleneklerinin etkisiyle, farklı tercihlerde bulunurlar. İslam tesettürle ilgili temel prensipler getirilmiştir. Şimdi, bu dönemde kullanılan kıyafet çeşitlerine bir göz atalım;

Îzâr, bedenın alt kısmını, özellikle göbek ve baldırlar arasını örten kumaştır. Ridâ ise bedenın üst kısmını örter.¹⁰³ Hiberâ, cübbeye benzeyen bir hırkadır. Cübbeyse kumaş parçalarından oluşturulan, Arapların çokça kullandığı bir giysidir.¹⁰⁴ Mırt yani aba, yünden dokunmuş, üst giysidir. Bazen ketenden ya da ipekten de olabilir.¹⁰⁵ Hamîsa, yünden veya kıldan mamul, kumaştan dikilen genellikle zenginlerin kullandığı üst giysisi¹⁰⁶; kamîs, elbisenin

¹⁰³ İbn Manzûr, Lisanu'l-Arab, Daru's-Sadr yay. Beyrut, Tarihsiz , XIV/316-317

¹⁰⁴ Güngör, Haydar, Hadis Öğretilerinde Giyim, Basılmamış Y. Lisans Tezi, 1997, s. 37

¹⁰⁵ İbn Manzûr, Lisanu'l-Arab, VII/401

¹⁰⁶ İbn Manzûr, Lisanu'l-Arab, VII/31

altına giyilen iki kollu önü kapalı kıyafet¹⁰⁷; Burnus, cübbe gibi fakat başı da örten örtü¹⁰⁸; sirvâl, şalvardır.¹⁰⁹

Bunların dışında sarık ve kalansuve denilen, sıcaktan koruyan bir başlık türü kullanılır,¹¹⁰ kadınlar çoğu kez bir entari üzerine bol, mantoya benzer bir kıyafet giyerler; Erkekler, ekseriya sarık sarar, gömlek kullanır, belden aşağısını ise ayaklara kadar uzanan bir kumaşla örterlerdi. Nadiren pantolon (şalvar) kullanılırdı.¹¹¹

‘Vücudu örtme ve soğuktan koruma gibi temel fonksiyonlarının yanında, zamanla toplum içinde çeşitli sosyal ve kültürel anlamlar kazanan elbiseler, Hz. Peygamber dönemi Müslümanlar arasında da yaşanan günün toplumsal veya kişisel ruh halinin ifadesi olarak değişik renklerde kullanılıyordu. Meselâ düğün ve bayram günlerinin neşesini yansıtması amacıyla renkli elbiseler giyiliyor, buna karşılık günlük hayatta kullanılan çoğu boyalı kumaş, Hac ve umre sırasında çıkarılıyor¹¹² veya eşini kaybetmiş kadın, dört ay on günlük matem müddeti bitinceye kadar renkli giysi kullanmıyordu.¹¹³ Kaynaklarda Hz. Peygamber döneminde kullanılan beyaz, siyah, sarı, kırmızı ve yeşil renkli elbiselerden bahsedilmektedir. Mısır’ın beyaz keten dokumaları ve

¹⁰⁷ Güngör, a.g.e, s.44

¹⁰⁸ Güngör, a.g.e, s.45

¹⁰⁹ Güngör, a.g.e, s.46

¹¹⁰ Güngör, a.g.e, s.50

¹¹¹ Ermemiş, a.g.e,s.132

¹¹² Buhârî, (77)Libâs, 33, 36, III/48; Muslim, (15)Hacc, 1, IV/734

¹¹³ Buhârî, (6)Hayız, 12, I/80

Yemen'in kırmızı *bürde* ve yeşil kaftanları gibi ithal giysiler de bulunmakla birlikte Hz. Peygamber'in iki yeşil bürde giydiğine dair rivayetler bulunmaktadır¹¹⁴

Haydar Güngör, o dönemde giyilen kıyafetleri, günün her vaktinde giyilen (mırt, hamîsa, Kamis, hırka gibi), özel günlerde giyilen (hulle, cübbe gibi), seferde ve savaşta giyilen kıyafetler olarak üç gruba ayırır.¹¹⁵ Beyaz, siyah, yeşil, sarı ve kırmızı renklerin hâkim olduğu giysiler genellikle, yün, pamuk, keten, kadife ve ipekten mamuldü. Ayrıca, Hz. Peygamber tarafından, erkeğin kadına benzemesi ya da tam tersi yasaklanmıştı. Bunu düşündürecek kıyafet kullanımı yasaktı. Ancak günümüzde unisex diye adlandırılan, hem kadının hem erkeğin kullandığı giysiler vardı.¹¹⁶

Rivayetlerden öğrendiğimiz kadarıyla bir güneş tutulması sırasında Peygamber Efendimiz, telaşla evinden çıkarken hanımının elbisesini giymiş, bu sonradan anlaşılmıştı.¹¹⁷ Bu örnek bize giyilen kıyafetlerin birbirinden çok büyük fark arz etmediğini gösteriyor.

Hz. Peygamber(sav) döneminde kumaş dokumacılığı genelde kadınların uğraşısıydı. Yünden elbise dokunduğuna dair bir örnek şöyledir; ismi zikredilmeyen bir hanım, elleriyle dokuduğunu söylediği bürdeyi Hz. Peygamber'e hediye eder. Rivayetten anlaşıldığı kadarıyla

¹¹⁴ Bkz. Azizova, a.g.e, s.205

¹¹⁵ Güngör, a.g.e, s.56

¹¹⁶ Güngör, a.g.e, s.90

¹¹⁷ Muslim (10)Küsûf, 14-16, I/625-626

Peygamberimizin bu kıyafete ihtiyacı vardır. Bu kıyafeti giydiğinde sahabeden birisi onu kendisinden ister. O da eski elbisesini giyerek yenisini isteyene verir. Elbiseyi alan kimse, kendisine tepki gösteren ashaba, öldüğünde kefeni için kullanılmak üzere aldığını bildirir.¹¹⁸

Bu dönemde kullanılan değişik kumaş çeşitlerinden bahsedilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli ipek çeşitlerinden bahsedilir.¹¹⁹ Fakat bu tip ipek kumaşlar, maliyeti yüksek olduğundan günlük kullanımda ashabin üzerinde pek görülmemektedir.

İbn Sa'd 'ın aktardığı bir rivayette Sahabeden Ebû Mûsâ el-Eş'ârî' Resullullah döneminden bahsederken oğluna “ *keşke giysilerimizin yünlü elbiseler, azığımızın su ve hurma olduğu Resûlullâh döneminde bizi görseydin*”¹²⁰ diyerek, maddi şartların ne kadar kısıtlı olduğunu anlatmıştır.

Yine İbn Abbâs (r.a) Hz. Peygamber döneminde, halkın yoksulluk yüzünden, yünlü elbiseler giydiğini, mescidlerde namaz kılınırken sıcak yaz günlerinde terden dolayı kötü kokan yünlü elbiselerin rahatsızlık verdiğini; bu sebeple Resûlullah'ın, Cuma namazına yıkanıp, güzel kokular sürerek gelinmesini istediğini ifade eder.¹²¹

¹¹⁸ Buhârî, (34)Buyû 31, I/14

¹¹⁹ Bkz El-Kehf 18/31; ed-Duhân 44/53; el-İnsân 76/21. ed-Duhân, 44/53; er-Rahmân 55/54; el-İnsân 76/21

¹²⁰ İbn Sa'd, IV/75

¹²¹ Ebû Dâvûd, Tahârât, 130; VII/250,h.no:353

Nemira denilen yünden dokuma siyah beyaz bir kumaşın Sahabiler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Uhud Savaşında şehit düşen Mus‘ab b. Umeyr’in ve Hamza b. Abdulmuttalib’in *nemira* ile kefenlendiği rivayet edilmektedir.¹²²

İslam’ın getirdiği yeni tahditlerle hanımların kıyafetlerinde bir takım değişiklikler olmuştu. Dışarı çıkarken, ya da yabancı erkeklerin yanında bir üst kıyafeti giyilmesi¹²³, hanımların gözlerini haramdan korumaları, zinet yerlerini açmamaları emredilerek iffetin korunması üzerinde durulmuş, hangi erkeklerin yabancı kapsamında değerlendirileceği anlatılmıştır.¹²⁴

Hanımlar yaratılış icabı estetiğe ve güzel görünmeye önem verirler. Asr-ı saadetteki hanımların da bu konuda farklı olmadığını görüyoruz. Makyaj yaptığı için günaha girip, girmediğini soran Ümmü Ri’le el –Kuşeyrî’nin yanı sıra; Ümmü Züfer ve Ümmü Süleym bt. Milhan gibi kuaförlük konusunda uzmanlaşmış hanımlar mevcuttu.¹²⁵

Hanımların kendi kıyafetlerini ve takılarını oluşturup, renklerini değiştirdiklerine dair bilgilere sahibiz. Hz. Peygamber döneminde hanımların kıyafetlerini boyadıklarıyla ilgili bir rivayet şöyledir; Zeyneb bint Cahş, bir kadınla birlikte kırmızı renkli toprak kullanarak elbisesini

¹²² İbn Sa‘d, III/11

¹²³ El-Ahzâb, 33/59

¹²⁴ En-Nur, 24/31

¹²⁵ Kettâni, Muhammed Abdulhayy, et- Terâtibu’l-İdariyye, İz yay. İst. 1990, çev.Ahmet Özel, II/332-333

boyarken Resulullah, kendisini görür ve bu rengi beğenmediğini belli eder. Bunun üzerine Hz. Zeyneb elbiseyi yıkayarak bu rengi gidermek zorunda kalır.¹²⁶

Farklı bir misal de şöyledir; Hz. Aişe'nin kolunda iki altın bilezik gören Hz. Peygamber, bunları çıkarıp yerine zaferanla boyanmış iki gümüş bilezik takmasını istemişti.¹²⁷ Altın kullanımı, hanımlara yasaklanmış olmamasına rağmen, Resulullah'ın hanımından böyle bir ricada bulunmasının aklımıza gelen ilk sebebi, devlet başkanı statüsüne sahip olan Hz. Peygamberin, ihtiyaç sahibi insanlar varken, hanımının elinde lüks sayılabilecek şeylerin bulunmamasını arzu etmesidir. İkinci husus ise hanımların takılarını kendilerinin oluşturduğu veya renklerini değiştirdiği gerçeğidir ki, günümüzde böyle bir uygulama olmaması açısından ilginçtir.

Urve b. Abdullah b. Kuşeyr, Hz. Ali'nin kızı Fatıma'nın bilezik, yüzük, kolye gibi şeyler taktığını görünce bunun uygun olup olmadığını sorar. Fatıma, kadın erkeğe benzemez diyerek bu tür takılarla süslenebileceğini söyler.¹²⁸

Ayrıca, özellikle hanımların kilolarını korumak için diyet kurallarına itina ettikleri ileri sürülebilir. Hz. Aişe'nin verdiği bilgilere göre, kadınların büyük bir kısmı zayıf yapılı, narin idi. Çünkü onlar yediklerine özen gösterir, hafif ve sade yiyecekleri tercih ederlerdi.¹²⁹

¹²⁶ Bkz. Ebû Dâvûd, (26)Libâs, X/337

¹²⁷ Nesâî, (48)Zînet, 39, VIII/159

¹²⁸ Tabakat, VIII/342

Ayrıca, hanımlara cazibeli yanlarını setretmeleri emredilmiştir. Bu talimatın muhtemel maksadı; şerefli kadınların, hafif meşrep giyimli alt tabaka kadınlarından tefrik edilmesidir. Yani iffetli giyinmek, dar tahditlerin nişanesi değil, bir şeref nişanesidir.¹³⁰

4.1.7.SAĞLIK HİZMETLERİ

‘Resulullah(s.a.v), tedavi olmak kaderden neyi değiştirecek diye soranlara, “*bizzat tedavi, kaderdir*” buyurmuştu.¹³¹ Arabistan’da çeşitli tedavi metodları mevcuttu. Yaralar dağlanarak, tuz veya kül basılarak, kırıklar sarılarak tedavi edilmeye çalışılırdı. Kürtaj uygulaması mevcuttu. Hacamât yaygın olarak kullanılan bir tedavi metoduymdu. (Hatta Resulullah’ın da hacamât yaptırdığı ve tavsiye ettiği nakledilir.)

Rukye denilen tedavi yöntemi (hastalık veya kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla dua okuyup, üflemek¹³²) Araplar ve kadim topluluklar tarafından kullanılıyordu. Hz.

¹²⁹ Bkz. Öztürk, Levent, Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadın, s. 59-64

¹³⁰ Schimmel, Annemarie, Ruhum Bir Kadındır, İslam’da Müennes, Türkçeleştiren: Ömer Enis Akbulut, İz Yay. İst.1999,s. 30

¹³¹ Ebû Dâvûd, (22)Tıbb, 3855, IV/192

¹³² Çelebi, İlyas, D.İ.A, “Rukye” mad. c.XXXV,İst.2008

Peygamber Medine'ye geldiğinde şirk unsuru taşıyan rukyeden nehyetmiş, daha sonra uygun olanları için müsaade vermişti.¹³³

Hamidullah, “İslam Peygamberi” adlı eserinde, o devrin bazı hastalıklarını şöyle sıralar; Bars (bir nevi deri hastalığı), batn (mide hastalığı), cüzam, cüdrî (çiçek hastalığı), cünûn (akıl hastalığı), zât'ülcenb (akciğer iltihabı), şakika (yarım baş ağrısı), hasaba (kızamık), hummâ (ateşli hastalık), Meşî (ishal), Remd (göz çapaklanması), Südâ (baş ağrısı), 'udre (yumurtalıklarla ilgili bir hastalık), Uzra (boğaz ağrısı) vs.¹³⁴

Sağlık hizmetlerinde hanımların yeri, elbette çok önemlidir. Ashab-ı kiram arasında da tıp bilgisiyle temayüz etmiş hanımlar mevcuttu. Hanımlar sadece tedavi yöntemlerini bilmekle kalmıyor, aynı zamanda savaşlarda yaralanan askerlerle ilgilenerek, büyük bir hizmet veriyorlardı.

Uhud savaşında, babasının yarısından akan kan durdurulamayınca, Hz. Fatıma; duruma müdahale etmiş, yaranın üzerine yaktığı bir hasırın küllerini bastırarak kanamayı durdurmuştu.¹³⁵

Rubeyyi bt. Muavviz, Resulullah'la birlikte savaşlara katılıp, onlara su dağıttıklarını, yaralıları taşıyıp hizmet ettiklerini bildirmektedir.¹³⁶ Kuaybe bt. Sa'd el- Eslemiyye ise sadece

¹³³ İbn Mâce, 3515, II/1162

¹³⁴ Hamidullah, a.g.e,II/109

¹³⁵ Buhârî, (56)Cihad, 85,I/229

savaşlarda yaralıları tedavi etmekle kalmıyor, bunun için özel bir çadıra da sahip bulunuyordu.

¹³⁷ Onun bu işte oldukça iyi olduğunu, durumu ağır olan, Sa'd b. Muaz'ın tedavisi için bu çadıra gönderilmesinden anlıyoruz.¹³⁸

Hz. Peygamberin mevlâsı Ebû Râfi'nin hanımı olan Ümmü Râfi Selma, zamanının önde gelen doğum uzmanlarından biriydi. Hz. Hatice'nin çocuklarını o doğurtmuş, Hz. Fatıma'nın ve Mariye'nin oğlu İbrahim'in doğumunda o bulunmuştu. Hatta oğlu İbrahim'in doğum haberini aldığıında Resulullah, Ebû Rafi'ye müjde için bir köle ya da hatırı sayılır bir ücret vermişti.¹³⁹

¹³⁶ Buhârî, (56)Cihad, 66-67, I/222

¹³⁷ Tabakat, VIII/213

¹³⁸ Buhârî, (64)Megazi, 32, II/54

¹³⁹ Öztürk, a.g.e, s.113-116

4.2.HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE YİYECEK TÜRLERİ VE YEMEK KÜLTÜRÜ

İslam, yeme içme alışkanlıklarına bir takım tahditler getirmiştir. Ölü hayvan (leş), kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvanlar¹⁴⁰ sarhoşluk veren içkiler¹⁴¹ insana haram; iyi ve temiz şeyler, helal kılınmıştır.¹⁴² Haramların dışında ne yenileceği kişinin kendi takdirine bırakılmıştır, İsraf etmemek kaydıyla yiyip içmek serbesttir.¹⁴³

Misafire yedirip içirme, ihtiyacı olsun olmasın insanları yemek davetlerine çağırma, dini hükümlerin yaptırımını olarak yoksulların karnını doyurma gibi teşvikler, Araplar için bir sosyal prestij meselesi olan ikramda bulunmayı desteklemiştir. Bu teşvikler, sadece Araplar için değil, daha sonra gelen tüm Müslümanlar için, ilham kaynağı olmuş; su sebilleri yaptırmak, aşevleri kurmak hatta hayvanatın karnını doyurmak, Müslümanların ibadet iştiağıyla yaptığı şeyler haline gelmiştir.

Bu bölümde işlenen konularla ilgili çok fazla rivayet bulunmasına rağmen, konular, olabildiğince sınırlı tutulmuş, temel bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

¹⁴⁰ El- Maide 3
¹⁴¹ El- Maide 90
¹⁴² El- Maide 4
¹⁴³ El-Araf 31

Cahiliye dönemi adetlerini anlatırken bahsettiğimiz üzere; Arap toplumunda cömertlik, en önemli erdemlerdendi. Pek çok sebeple ziyafetler verilir, kişinin cömertliği ile verdiği ziyafet arasında ilişki kurulurdu.

Velime(düğün yemeği); hurs (doğum yemeği); izar (sünnet yemeği); tuhfe (yolculuktan dönenlerin verdiği yemek); vekire(ev bittiği zaman verilen yemek); atire (recep ayında verilen yemek) bu dönemde yapılan ikramlara örneklerdi. İslam öncesi dönemde Araplar, tertipledikleri ziyafetler dışında, Mekke'ye hac amacıyla gelenlere de yiyecek temin ederlerdi. Bunu bir görev kabul ederlerdi. Bu göreve rifade denilirdi. Bu görevi yerine getirebilmek için Kureyş'ten epeyce para toplanır; hurma, kuru üzüm ve diğer hububat satın alınır ve fakir hacılara dağıtılırdı. Rifâde, önceleri Nevfeloğullarının elinde idi. Daha sonra Haşimoğullarının eline geçti. Hz. Peygamber'in bi'setinde ise Hâris b. Âmir'in elinde bulunuyordu. Rifade, dokuzuncu hicret senesinde Ebû Bekir es-Sıddık vasıtasıyla Veda Haccı senesinde ise doğrudan doğruya Hz. Peygamber tarafından icra edilmiştir. Dört halife devrinde de bu vazife yerine getirilmiş, sonradan kaldırılmıştır.¹⁴⁴

Şimdi, o zamanda tüketilen gıda maddelerine ve yemek çeşitlerine bir göz atalım;

¹⁴⁴ Akgün, Sevim Demir, Hz. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens.2007,s.8

YEMEK ÇEŞİTLERİ

4.2.1.EKMEKLER

Buğday ekmeği ve arpa ekmeği temel gıdalardandı, Fakat çoğu zaman besin değeri daha düşük olan arpa ekmeği tüketilmekteydi. Rivayetlerde Hz. Peygamber'in genellikle, arpa ekmeği yediği¹⁴⁵ vefatı esnasında evlerinde un yapmak üzere sadece arpa bulunduğu rivayet edilmektedir.¹⁴⁶

Ekmek, arpa ya da buğday öğütülmek suretiyle su ile karıştırılır ve mayalanmaya bırakılırdı. Bu işi genelde hanımlar üstlenmişti. Hz. Âişe' nin de hamur yoğurduğuna dair rivayetler vardır.¹⁴⁷ Yine bir rivayette Ümmü Eymen'in bir günelediği un ile Peygamber'e ekme yapmak istediği, Hz. Peygamberin de onaelediği kısmı tekrar una katıp öyle yoğurmasını söylediği belirtilir.¹⁴⁸ Bu rivâyetten hiçbir gıda maddesinin israf edilmemesi gerektiği anlaşılacağı gibi, günümüz sağlık uzmanlarının tavsiye ettiği gibi unun, işlem görmemiş haliyle tüketilmesinin sağlıklı olacağı bilgisi de çıkartılabilir.

Ekmek, bazen katıksız; bazen yağ, sirke, hurma ya da başka yiyeceklerle yenilirdi. Bir hadiste zikredildiğine göre Ebû Talha, Ümmü Süleym'e Rasûlüllah'ın ve ashabının aç olduğunu söyleyince; Ümmü Süleym, arpadan yapılmış birkaç ekme çıkarmış, sonra bu ekmekler

¹⁴⁵ İbn Mâce, (29)Et'ime, 49, h.3347, XVIII/1111

¹⁴⁶ İbn Mâce, (29)Et'ime, 49, h.3345, XVIII/1110

¹⁴⁷ Muslim, (49)Tevbe, 10, VI/2129

¹⁴⁸ İbn Mâce, (29)Et'ime, 44

parçalara bölünmüş ve Ümmü Süleym bu ekmeğin parçalarının üzerine yağ sıkıp katık yapmıştı. Bu yemekten pek çok kişi yemişti.¹⁴⁹

Ekmeğe bazen, bayat yağ¹⁵⁰ bazen de zeytinyağı, katık yapılmıştır. Peygamber zeytinyağını katık yapmayı tavsiye etmiştir.¹⁵¹

Hz. Peygamber, ellerinde bulunan arpa ekmeğinin üzerine hurma koyup, hurmanın katık olduğunu söylemiştir.¹⁵²

Mekke'nin fethi günü amcası Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'nin evinde misafir olan Hz. Peygamber'e, başka yiyecek bulunmadığı için sadece sirke ikram edildiği ve Resûlullâh'ın ekmeği sirkeye bandırıp "*sirke ne güzel katıktır*" diyerek yediği rivayet edilmektedir.¹⁵³

Ebû Hüreyre'nin naklettiği Hz. Peygamber'in özellikle buğday ekmeğini hayatı boyunca üst üste hiç doyarak yemediğine dair bilgiler¹⁵⁴ ekmeğin katıksız halde bile her zaman bulunabilen bir yiyecek olmadığını gösterir.

4.2.2.ÇORBALAR

Türk kültüründe önemli bir yeri olan çorbanın Araplar tarafından da biliniyor ve tüketiliyordu. Bazen çeşitli sebzelerin karışımıyla, bazen de et suyunun veya etin kendisinin

¹⁴⁹ Buhârî, (70)*Et'ime*, 5, II/197

¹⁵⁰ Buhârî, (70)*Et'ime*, 5, II/196

¹⁵¹ Dârimî, (8)*Et'ime*, 20, I/498

¹⁵² Ebû Dâvud, (21)*Et'ime*, 42,c.10,h.3830

¹⁵³ Tirmizi, (18)*Et'ime*, 35

¹⁵⁴ Buhârî, (70)*Et'ime*, 23,II/204. aynı hadiste ashabın çok acıktıkları bir gün yedişer hurmayla açlıklarını bastırmaya çalıştıkları da aktarılmaktadır.

kullanılarak yapıldığı çorbalar mevcuttu. Yapılan çorbalardan komşulara da verilmesi, bunun için miktarının olabildiğince çok tutulması, Peygamber Efendimizin, ashabına tavsiyelerindendi.¹⁵⁵

4.2.3.ET YEMEKLERİ

Et yemekleri denilince aklımıza gelen ilk yemek, Hz. Aişe'nin diğer hanımlara üstünlüğünü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğüne benzeten hadisten dolayı tirid'dir.¹⁵⁶ Bu yemek, daha çok et suyundan oluşan, içinde didilmiş et parçalarının ve ekmeğin bulunduğu bir yiyecek türüydü. Hadiste zikredildiği üzere, Peygamber(as), bu yemeği severdi.

Düğünlerde özellikle et yemeği ikram edilirdi. Nitekim, Hz. Enes, Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile düğününde yemek için, bir koyun kestiğini, herkesin doyana kadar et yediğini anlatmıştır.¹⁵⁷

Et ve et yemekleri o zaman da oldukça kıymetliydi. Et ile yağın bir arada bulunduğu zaman, Hz. Peygamber'in birini yiyip diğerini sadaka vermesini örnek gösteren Hz. Ömer, önüne gelen yağla karışık olan et yemeğini yemeği reddetmiştir.¹⁵⁸

Hz. Peygamberin de et yemeyi sevdiği özellikle etin kol kısmını severek yediği¹⁵⁹ ve etin en güzelinin sırt eti olduğunu söylediği¹⁶⁰ rivayetlerde yer alır.

¹⁵⁵ İbn Mâce, (29)*Et'ime*, 58, s.1116, h.3362

¹⁵⁶ Buhârî,(70)*Et'ime*, 25, II/205

¹⁵⁷ Ebû Dâvud, (21)*Et'ime*, 2;X/125,h.3743

¹⁵⁸ İbn Mâce, (29)*Et'ime*, 57, h.3361, s.1115

4.2.4.SEBZE YEMEKLERİ

Bu dönemde yapılan sebze yemeklerinden biri ‘‘silk’’ adıyla bilinen pazıdır. Sehl b. Sa’d’, Cuma günü ihtiyar bir hanımın pazıyla arpa taneleriyle pişirdiği yemeği, namazdan sonra kendilerine ikram ettiğini ve bu yemeğin içinde iç yağı ya da et olmamasına rağmen severek yediklerini anlatmaktadır.¹⁶¹

Hz. Peygamber, kendisine içinde soğan, sarımsak ve pırasa gibi yendiğinde kokusu rahatsızlık verecek gıdaları meleklerle görüşmesi sebebiyle yemediğini, fakat insanları bundan men etmediğini; ancak bu sebzeleri yiyenlerin mescide temizlenmeden gelmemelerini tavsiye ettiğini biliyoruz.¹⁶²

Hz. Ömer de daha sonraki dönemlerde hutbelerinde insanları sarımsak ve soğan yedikleri takdirde mescide gelmeden temizlenmeleri için uyarılmış, yenilecekse de pişirilerek kokusunun önlenmesini tavsiye etmiştir.¹⁶³

Hz. Peygamber’in taze hurma ile salatalık yediğine dair rivayetler vardır.¹⁶⁴

Hz. Peygamber; hastaların, halini hatırını sorar; onların canının çektiğinin verilmesini tavsiye ederdi. O dönemde yaşanan imkansızlıkları anlatması bakımından değinmeden geçemeyeceğimiz bir örnek de şöyle gerçekleşmiştir; Resulullah, bir hastaya canının ne çektiğini

¹⁵⁹ İbn Mâce, (29)*Et’ime*, 28;h.3307,s.1098

¹⁶⁰ İbn Mâce, (29)*Et’ime*, 28;h.3308,s.1099

¹⁶¹ Buhârî, (70)*Et’ime*, 17, II/205

¹⁶² Buhârî, (70)*Et’ime*, 49;II/213

¹⁶³ İbn Mâce, (29)*Et’ime*, 59,s.1116,h. 3363

¹⁶⁴ Buhârî, (70)*Et’ime*, 39;II/210;45,s.212;47,s.12 Ebû Dâvud, (21)*Et’ime*,44,s.175,h. 3834

sormuş o da, “ekmek” istediğini söylemiştir.¹⁶⁵ Demek ki ekmek, oldukça az bulunan bir gıda maddesiydi.

Yine Hz. Ali'nin hastalanması üzerine Ümmü'l-Münzir'in şalgam yaprağı ile arpadan bir yemek pişirdiği ve Hz. Ali bu yemekten yediği rivayet edilmektedir.¹⁶⁶

Hurma, kurutulmuş yoğurt ve tereyağının karışımından yapılan hays adlı bir yemeğin Hz. Peygamber'le Hz.Safiye'nin düğün yemeği olarak ikram edildiği anlatılmıştır.¹⁶⁷ Aynı yemek, Hz. Peygamber'in Zeynep bint Cahş¹⁶⁸ ile evliliği sırasında da verdiği düğün yemeğidir.

Kavrulmuş unun suyla karıştırılmasıyla elde edilen bulamaç da bu dönemin yemeklerindedir. Hayber'e doğru Peygamberle sefere çıkan Süveyd b.Nu'man, Peygamberin yiyecek istemesi üzerine, sadece kavrulmuş un bulunduğunu, bunu suyla karıştırıp yediklerini anlatmıştır.¹⁶⁹

Enes b. Malik, annesi Ümmü Süleym'in, Bir miktar arpayı alıp öğüttüğünü ve onu süt ile bulamaç haline getirdiğini, bu karışımın üzerine yağ ilave edip, bu yemeğe Hz. Peygamber ve arkadaşlarını davet ettiğini, ashabın da onar kişilik gruplar halinde bu yemekten yediğini bildirir.¹⁷⁰

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in tatlıyı(el-halva ve'l-asel diye geçer) çok sevdiğini belirtmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁵ İbn Mâce, (31)Tıbb, 3 s.1138,h. 3440

¹⁶⁶ İbn Mâce, (31)Tıbb, 3.s.1139,h.3442

¹⁶⁷ Buhârî, (70)Et'ime, 16, II/203;28,II/.212;47,II/207

¹⁶⁸ Buhârî, (67)Nikâh, 64, II/140

¹⁶⁹ Buhârî, (70)Et'ime, 6, II/198

¹⁷⁰ Buhârî, (70)Et'ime, 48,II/212

¹⁷¹ Buhârî, (70)Et'ime, 32;II/207; İbn Mâce, (29)Et'ime, 36, s.1104,h.3323

4.2.5.MEYVELER VE İÇECEKLER

Mekke ziraata elverişsiz olduğundan, meyve veya sebze çeşitlerine sahip değildi. Fakat Mekke yakınlarındaki Taif önceden de bahsedildiği gibi bu ihtiyacı karşılayacak kadar verimliydi. Medine ise daha yumuşak bir iklime sahip olduğundan, hicretten sonra Müslümanların sebze ve meyveye daha rahat ulaştıklarını söyleyebiliriz. Fakat elbette ki o günkü şartlarda bu, bir bolluk manasına gelmiyordu. Nitekim Hz. Âişe. Hurma bahçeleriyle ünlü Hayber fethedildikten sonra hurmanın bollaştığını ve insanlar hurma ve suya doyduktan sonra Hz. Peygamber'in vefat ettiğini söylemiştir.¹⁷²

Başlı başına bir yemek olarak telakki edilen hurmayla başlayalım. Hurma, lifli yapısı ve besleyici değeriyle, vazgeçilmez unsurlardandı. Kuru ve yaş olarak tüketilirdi. Resulullah, kendisine kuru hurma yiyeceği zaman içinin temiz olup olmadığını kontrol ederdi.¹⁷³

Hurma doğum öncesinde ve doğum esnasında anneye¹⁷⁴ doğumdan hemen sonra da çocuğa verilirdi. Hz. Peygamber döneminde yeni doğan bir çocuğun Resulullah' a getirildiği, Resulullah'ın de hurma ile çiğnem yapıp çocuğun damağını ovaladığı ve ona dua ederek isim verdiğine dair bir rivayet vardır.¹⁷⁵

'Bundan başka İçkinin haram kılınmasından önce yapılan içkilerin üzümünden çok hurmadan yapıldığı rivayetlerden anlaşılmaktadır.¹⁷⁶ Hurma, misafire ikram edilen en önemli ikramlardan ve de insanlara hediye edilen en güzel yiyeceklerden biriydi. Hz. Peygamber, Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin hurmalığına misafir olarak gittiğinde, kendisine üzerinde kuru (temr), taze

¹⁷² Buhârî, (70)*Et'ime*, 41,II/211

¹⁷³ İbn Mâce, (29)*Et'ime*, 42,s.1106, h.3333

¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in doğum kıssası anlatılırken ona hurma yemesinin tavsiye edildiği anlatılır. Bkz. Meryem 19/25

¹⁷⁵ Buhârî, (71)*Akika*, 1, II/316

¹⁷⁶ Buhârî, (74)*Eşribe*, 1,II/240

(rutab) ve ham (büsr) hurmaların bulunduğu salkım ikram edilmiştir. Yine Enes b. Malik'in annesi Ümmü Süleym, Hz. Peygambere taze hurma dolu sepet göndermiştir.

Arapça, hurma ile ilgili kelimeler bakımından en zengin dildir. Hurma ağacı için "nahl", meyvesi için temr, yaş hurma için rutab, kuru hurma için temr kelimeleri kullanılmıştır. Hurma meyvesi olgunlaşana kadar altı devre geçirmektedir. Bunlar Talh, hulal, belah, büsr, rutab, temrdir. Büsr; hurma kuruğu; zehv de olgunlaşmamış, fakat alacalanmış hurma kuruğudur.¹⁷⁷

Hurmanın acve, berni, dekal, tadut, safran, seyhaniye gibi birçok çeşidi vardır. Hz. Peygamber acve hurmasının faziletlerinden bahsetmiştir¹⁷⁸

Hurma; meyve olarak yenildiği gibi katık olarak da tüketilmiştir. Özellikle kuru hurmanın, bir ev için ana yiyecekti.¹⁷⁹

Hurmanın bazı yiyeceklerle birlikte yenildiğine dair bazı rivayetlere rastlanmaktadır. Hz. Peygamber taze hurma ile bazen salatalık yediğinden bahsetmiştik.¹⁸⁰ Kuru hurma ile taze hurmanın birlikte yenilmesini tavsiye ettiği¹⁸¹ rivayetlerde yer almaktadır. Ayrıca bir seferinde karpuzla hurmayı bir arada yiyen Peygamberimiz; "bunun hararetini şunun serinliği ile, şunun serinliğini de bunun hararetiyle kırıyoruz" diyerek ikisini birbirine yakışan yiyecekler olduğunu ifade etmiştir.¹⁸²

¹⁷⁷ Akgün, Sevim Demir, a.g.e, s.44-45

¹⁷⁸ Buhârî, (70)Et'ime, 43, II/211; Muslim, (36)Eşribe, 27; V/213

¹⁷⁹ Muslim, (36)Eşribe, 153, V/1618

¹⁸⁰ Muslim, (36)Eşribe, 23; Buhârî, (70)Et'ime, 39, 45, 47

¹⁸¹ Ebu Dâvûd, (21)Et'ime, 17, X/140-141

¹⁸² Tirmizi, (18) Et'ime, 36, XIII/280

Hz. Peygamber'in su içtiği demir kulplu ahşap bir bardağı ve ahşap bir kadehi¹⁸³ bulunuyordu. Hz. Enes, bu bardakla, Resulullah'a, su, süt, bal şerbeti, şıra gibi içecekler sunduğunu söylemiştir.¹⁸⁴

Hz. Peygamber dönemindeki içeceklerden biri de süttür. Sağmal hayvanlardan alınan süt, günlük içecek olarak tüketilirdi. Bu dönemde deve, koyun, davar sütünün içildiğine dair rivayetlere rastlanmaktadır. Hz. Peygamber, sütün bereket olduğunu belirtir,¹⁸⁵ sütü bereketli kılması için dua eder ve sütün doyurucu özelliği ile yemek yerini tutacağını ifade ederdi.¹⁸⁶

Bu dönemde tüketilen içeceklerden biri şıradır. Hz. Âişe'den gelen rivayetlerden şıranın kuru hurma veya kuru üzümden¹⁸⁷ tevr denilen taştan bir kapta¹⁸⁸ hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Rasûlüllah, bazı şıra çeşitlerini yasaklamıştır. Bunlar; kuru üzüm ve kuru hurmanın karıştırılarak yapıldığı şıra ve yaş hurmanın hurma kuruğu ile karıştırılıp yapıldığı şıradır. Peygamber bunların her birinin ayrı olarak sulandırılıp şıra yapılmasını tavsiye etmiştir.¹⁸⁹

Hz. Peygamber döneminde Medine'de özellikle hurmadan içki yapılırdı. Hz. Enes, Ebu Ubeyde, Ebu Talha, Ubeyy b. K'ab la birlikteyken içki dağıttığını, içkinin haram kılındığını işitince Ebu Talha'nın da teşvikiyle içkileri döktüklerini ifade eder. Bir önceki hadiste de içkilerin daha çok hurmadan mamul olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Yine Hz. Peygamber(s.a.v), bir

¹⁸³ Buhârî, (71)Eşribe, 29,II/251

¹⁸⁴ Muslim, (36)Eşribe, 89,V/1591

¹⁸⁵ İbn Mâce, (29)Et'ime, 35.s.1103, h. 3321

¹⁸⁶ İbn Mâce, (29)Et'ime, 35.s.1103, h.3322

¹⁸⁷ İbn Mâce, (30)Eşribe, 12.s.1162, h.3398

¹⁸⁸ İbn Mâce, (30)Eşribe, 12.s.1162, h.3399

¹⁸⁹ Muslim,(36) Eşribe, 5,V/1571

¹⁹⁰ Buhârî, (74)Eşribe,1-2, II/241-242

hadislerinde içkinin, çoğunlukla hurma ağacı ve üzümden yapıldığını söylemiştir¹⁹¹ bunların yanı sıra, buğday, arpa, kuru üzüm, kuru hurma ve baldan da içki imal edilmekteydi.¹⁹²

‘Asr-ı Saadette hemen her evde taş değirmenlerden bulunur, bunlar tahılların dövülme işleminde kullanılırdı.¹⁹³ Değirmende öğütülen arpa ununun kabuğundan ayrılması üflemeyle gerçekleştirilirdi.¹⁹⁴

Bazı yiyecekleri taşımak için kullanılan sepetler de bu dönem mutfak eşyaları arasında yer almaktadır. Hurmanın yaprağı ile sepet, kütüğü ile kap yapılıyordu. Hurma yapraklarından örülen yaklaşık on beş sa’ hacmindeki büyük sepetlere miktel ismi veriliyordu. Hurma yetiştiriciliği ile geçinen kadın sahabelerden Ümmü Süleym, miktel denilen sepeti, taze hurma ile doldurarak, oğlu Enes ile Hz. Peygamber’e göndermiştir. Havle bint Kays da Rasûlüllah zamanında mescitte toplanarak hurma yaprağından sepet ördüklerini nakletmiştir. Bu rivayetten kendi ev ihtiyaçları haricinde ticarî amaçla da sepet örüldüğü anlaşılmaktadır. Medine’de köle olarak satılan Selmân-ı Fârisî de hurma bahçesinde çalıştığı ensarlı sahabinin yanındayken hurma yapraklarından sepet örmeyi öğrenmişti.¹⁹⁵

Sonuç olarak, imkânların kısıtlı olmasına rağmen, yemek yedirmek ve insanlara ikramda bulunmak, az da olsa yiyeceği komşularla ve ihtiyaç sahipleriyle paylaşmak, müslümanların şiarı olmuştu. Bunda Peygamber Efendimizin teşviklerinin çok önemli rolü olmuştur.

¹⁹¹ İbn Mâce, (30)*Eşribe*, 5, s.1121, h.3378

¹⁹² İbn Mâce, (30)*Eşribe*, 5, s.1121, h.3379

¹⁹³ Buhârî, (70)*Et’ime*, 10, II/200

¹⁹⁴ Buhârî, (70)*Et’ime*, 22, II/204

¹⁹⁵ Bozkurt .Nebi, “Asr-ı Saadet’te Evler ve Ev Hayatı”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam, V/313-317

Allah'a ve ahiret gününe iman edenin, komşusuna eza etmemesinin, misafire ikram etmesinin gerekliliği olduğunu¹⁹⁶ vurgulayan Peygamber (asm), misafir kabul edilen eve hayrın çabuk ulaşacağını söyler¹⁹⁷, her türlü davete icabet ederdi.¹⁹⁸

Yemek yedikleri halde doyamadıklarından yakınanlara, toplu halde yemek yemeyi tavsiye eder, bereketin toplulukta olduğunu söylerdi.¹⁹⁹

Evde çalışan yardımcılarının da sofrada ayrı bir muamele görmesinden hoşlanmaz, ne yeniyorsa ondan yedirilmesini tavsiye ederdi.²⁰⁰

Yemek yapma vazifesi genellikle hanımların üstlendiği bir işti. Örneklerini verdiğimiz üzere, Hz. Safiye ve Hz. Aişe gibi peygamber hanımlarının dışında pek çok hanım sahabe yemek yapar, ailelerine ve diğer sahabilere yedirirlerdi. Günlük hayatın dışında, savaş mahallerinde de gerek yemek yapmak, gerekse yaralılara yardımcı olmak amacıyla bulunuyorlardı. Daha önce ismi geçen Ümmü Sinan el-Eslemiyeye, ve Uhud günü yaralılara kırbayla su taşıyan ensardan Ümmü Selit²⁰¹ gibi isimler, bu fedakar hanımlara örnektir.

4.3.SPOR VE EĞLENCE

İnsanların sürekli ciddiyet içinde, kendilerinden beklenen vazifeleri yerine getirmeleri beklenemez. İnsanların, eğlenceye ve tatile ihtiyaçları vardır. Kur'an'da yeryüzünde gezip dolaşmak tavsiye edilir. En ciddi iş olan ibadetin bile aralıksız olanı tavsiye edilmez, bedeni

¹⁹⁶ Buhârî, (79)Edeb, 31,III/ 79

¹⁹⁷ İbn Mâce, (29)Et'ime, 55, s.1114, h. 3356

¹⁹⁸ İbn Mâce, (29)Et'ime, 55, s.1115, h. 3359

¹⁹⁹ İbn Mâce, (29)Et'ime, 17, s.1093-1094, h. 3286-3287

²⁰⁰ Buhârî, (70)Et'ime, 55, II/214

²⁰¹ Buhârî, (56)Cihad, 66;I/222

dinlendirecek faaliyetler teşvik edilir. Meşru dairede Müslümanların eğlenceler tertip etmelerinde, sporla ilgilenmelerinde hiçbir mahsur yoktur. Hz. Peygamber zamanında da bu böyle olmuştur.

Asr-ı Saadette, meşru ve yaygın sporlardan biri, güreşti. Rivayete göre Rukâne adlı sırtı yere gelmeyen bir pehlivan, Peygamber efendimizle karşılaştığında, O'nun peygamberliği konusunda şüpheleri olduğunu ifade eder. Bunun üzerine, Hz. Peygamberle güreşe tutuşur ve yenilir. Bunun üzerine bir rivayete göre Müslüman olur, bir rivayete göre de olmaz.²⁰²

Eğlence çeşitlerinden biri de yarışmalardı. At yarışlarına katılım olur, Hz. Peygamber de bu yarışlarda kazananları belirlerdi. Deve yarışları da yaygındı. Hatta Hz. Peygamberin devesi Kasvânın bu yarışlara girdiği rivayet edilir.²⁰³

Ok atma ve deve yarışları dışında ödülün caiz olmadığına dair rivayetler vardır.²⁰⁴ Fakat, Hayvanları dövüştürmek, eğlence için onlara zarar vermek, gereksiz avlanma, İslamiyetin hoş görmediği eğlence tarzlarıdır.

Bu dönemde yapılan diğer eğlence türlerinden biri de, mızrak- kalkan oyunlarıydı. Meşhur rivayette, Hz. Aişe'nin hücre-i saadetten, mescide Habeşliler tarafından sergilenen mızrak oyununu seyrettiğini, o usanıncaya kadar da Peygamberimizin yanında durduğunu²⁰⁵; yine bir seferinde Hz. Aişe'nin eşi Resulullah'la koşu yarışı yaptığını öğreniyoruz.²⁰⁶ Eşlerin birbirleriyle şakalaşmaları, ortak zevklerine göre eğlenmeleri, aile huzurunu sağlayan

²⁰² Akyüz, Vecdi, Asr-ı Saadette Spor, B.Y.A.İ, IV/375-376

²⁰³ A.g.m, s.376; Buhârî, (56)Cihad, 59, I/220-221

²⁰⁴ Tirmizi, (24)Cihad, 22, IV/205, h.1699; Nesâî, (28)Hayl, 14, VI/226

²⁰⁵ Buhârî, (67)Nikah, 114, II/159; Buhârî, (13)İdeyn, 2, II/2-3

²⁰⁶ Ebû Dâvûd, (29)Cihad, 61, II/60

temellerdendir. Resulullah'ın da hanımının gönlünü yapması, eşlerin birbirinin arzularını dikkate alması gerektiğini gösterir.

4.4.DÜĞÜNLER

İlgili rivayetlerden, hanımların sporla uğraştıklarını söylemenin zor olduğunu söyleyebiliriz. Fakat eğlencelerde, hele de düğünlerde hanımlar, oldukça aktif rol almaktadır. Bununla ilgili birkaç misali zikrederim;

Düğün gibi özel bir günde sevdikleriyle heyecanlarını paylaşmak, insanın en büyük mutluluğudur. Bu sebeple Hz. Peygamber, *“Biriniz, velîmeye(düğün yemeği) çağrılırsa, mutlaka icabet etsin”*²⁰⁷ buyurarak, insanların birbirine değer verdiğini göstermesini istemiş, kendi de her türlü davete icabet etmiştir.

Hz. Peygamberin düğünlerde oyun ve eğlenceyi tavsiye ettiği de bilinmektedir. Nitekim ensardan birinin düğününün sakın geçtiğini görünce eşi Hz. Aişe'ye *“Ey Aişe! Neden bu düğünde eğlence yok? Ensar, bundan hoşlanır”*²⁰⁸ buyurmuştu. Örf ve adetlerin hakim olduğu bu özel günlerde, bizatihi haram olmadığı ya da harama vesile olmadığı takdirde, yapılan eğlencelerin bir mahsuru yoktur. Peygamberimizin de ifade ettiği gibi, her toplumun hoşlandığı şey farklıdır ve cemiyetler, buna göre tertiplenmelidir.

²⁰⁷ Buhârî, (67)Nikah, 71, VI/143

²⁰⁸ Buhârî, (67)Nikah, 63, II/141

Yine bir seferinde, Hz. Aişe'nin yanında şarkı söyleyen iki cariyeyi gören Hz. Ebu Bekr, bunu tasvip etmez ve Peygamber evinde böyle şeytan işi şeylere yer verilmemesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Peygamberimiz, “*Her kavmin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımız*”²⁰⁹ diyerek, bunun aykırı bir tarafı olmadığını ifade eder. Bu da her toplumda farklı olan eğlence alışkanlıklarının, harama sebep olmadığı sürece kabul edilebilir olduğunu gösterir.

O dönemde gelin olacak hanımların, birbirlerinden bazı elbiseleri ödünç aldıkları rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hatta ilerleyen yıllarda Hz. Aişe, bir elbisesini göstererek, “*Bunu, şimdi cariyem evde giymekten utanır. Halbuki Hz. Peygamber zamanında, benim bu nevi bir elbisem vardı, evlenecek kadınlar gelip benden onu ödünç alırlardı*”²¹⁰ diyerek, hayat standartlarının ne kadar yükseldiğini ifade etmiştir.

Rubeyyi' binti Muavviz'in düğününde²¹¹ “*Aramızda yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var*” diyen cariyelerin sözünü işiten Hz. Peygamber, “*Böyle söylemeyin, yarın ne olacağını Allah'tan başkası bilemez*” diyerek²¹², şiir ya da şarkı gibi, insanları rahatlatıp, eğlendirme maksadı olan şeylerde bile, hakkın dışında bir şey söylenmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

²⁰⁹ Buhârî, (13)İydeyn, 3, II/3

²¹⁰ Ebû Dâvûd, (26)Libas, IV/339, h.4074

²¹¹ Tirmizi, (9)Nikah, 6, III/398, h.1088

²¹² İbn Mâce, (5)Nikah, 21,II/611, h.1897

İbn Mâce'nin aktardığı bir rivayette, “*Neccâroğullarının kızlarıız biz, Ne güzel komşumuzdur Hz. Muhammed*” manasına gelen bir şiiri okuyan küçük kızları duyan Hz. Peygamber, “*Allah biliyor ki, ben de sizleri seviyorum*” diyerek onların bu coşkusu paylaştığı ve sevgisini dile getirmiştir.²¹³

Hamidullah, Medine’de profesyonel şarkıcı kadınların varlığından bahseder ki, bunlar kuvvetle muhtemel cariyelelerdir.²¹⁴Düğün olacağı zaman gelin ve güveyin özel kıyafetler giyip süslendiğine hatta gelinin makyaj yaptığına dair de bilgiler bulunmaktadır.²¹⁵

Kettâni, Ümmü Süleym bt. Milhan’ın düğün gününde Hz. Safiyye’nin saçlarını yaptığından; Ümmü Züfer adlı hanımın Hz. Hatice’nin kuaförü olduğundan bahseder.²¹⁶

4.5.MİZAH

‘İnsan tabiatında mevcut olan mizah duygusu, rahatlamayı sağlayan yollardan biridir. Aşırı, kırıcı ve haram yollarla yapılmadığı takdirde mübah olan mizah, zaman zaman Hz. Peygamberin de yapmış olması cihetiyle sünnettir.

...eskilerin deyimiyle latife, latif olmalıdır. Mizah ve şakanın, tamamen terk edilmesi, asık suratlılık, sünnete aykırıdır. Fakat lüzumundan fazla yapılan mizah da insanın vakar ve mürüvvetini zedeler.’²¹⁷

²¹³ İbn Mâce, (5)Nikah, 21,II/612, h1899

²¹⁴ Hamidullah, Resulullah Muhammed, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yay. İst.1973, s. 292

²¹⁵ Hamidullah, a.g.e, s.294

²¹⁶ Kettâni, a.g.e, II/332-333

Bu yüzden İslam'ı en iyi anlayan ve yorumlayan Allah Resulü, kendi esprili olduğu gibi, mizah yeteneği olan sahabilerinin şakalarını da onaylamıştır.

Sahabe-i Kiram arasından, Nuayman, Abdullah b. Huzafe, Zeyd b. Sabit, Büreydetü'l-Eslemî, Useyd b. Hudayr, tabiinden Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman b Ebi Bekr gibi zatlar mizah yetenekleri tebarüz etmiş kimselerdi. Bedir ehlinden Nuayman (bazı kaynaklarda Numan) hazretlerinin yaptığı şakaların, bazen dozu fazla olmuş; fakat Resulullah ve ashabı tarafından bir yasaklamayla karşılaşmamıştı.²¹⁸

Resulullah'ın, ev halkına sevgiyle yaklaştığı malumdur. Mizahi tarafı ağır basan bir hadise, şöyle gerçekleşmiştir; Hz. Aişe ile bir konuda tartışırken, Hz. Ebu Bekr, duruma şahit olmuş ve kendinden aralarında hakem olması istenmiştir. Hz. Aişe'yi haksız bulan ve hatta haddi aştığına hükmeden babası, tedib maksatlı üstüne yürür. Bundan korkan Hz. Aişe, Resulullah'ın arkasına sığınır. Hz. Peygamberse arkadaşına adaletli olmasını onu sulh için hakem tayin ettiklerini söylerken, eşine; *"Gördün mü, seni bu adamdan nasıl kurtardım"* diyerek latife eder.²¹⁹ Aralarında tatsızlık olmasına rağmen, olayın sonunu esprili bir ifadeyle bağlayan Hz. Peygamberin bu tutumu, evlilik ilişkisinde tatlı dilliliğin ve müsamahakârlığın ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Yine bir sefer sırasında hanımlarının taşındığı develeri idare eden Enceşe'ye, *"Yavaş sür ki billurları (kavârîr) kırmayasın"*²²⁰ diyerek, hanımların ne kadar hassas ve kıymetli olduğunu esprili bir dille ifade etmiştir.

²¹⁷ Köken, Akif, "Asr-ı Saadette Mizah", B.Y.A.İ, IV/386-387

²¹⁸ Bkz. Köken, a.g.m, s.396-402

²¹⁹ Ebu Dâvûd, (35)Edeb, 92, h.4999,V/270

²²⁰ Dârimî, (19)İsti'zan, 65, II/692

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN ERKEK ARASI İLİŞKİLER VE SOSYAL HAYATTA HANIMLAR

İslam öncesinde biz erkeklerin gözünde kadınların hiçbir değeri yoktu. Ne zaman ki İslam geldi ve Kur'an onlardan bahsetti, Gördük ki onların da bizler üzerinde hakkı varmış...²²¹

Hz. Ömer (r.a)

1.EVLİLİĞİN ÖNEMİ VE EŞLER ARASI İLETİŞİM

İslam dini, kadın ile erkekten her birinin ötekine karşı kuvvetli bir temayül duyduğunu kabul ve beyan eder. Yaratılış icabı olan bu temayülün, neslin devamı, dünyanın imar edilmesi... gibi bir çok faydaları vardır.²²²

Eşler arasındaki derin bağlılık, çok defa atlanan veya en azından yanlış tefsir edilen Bakara suresinin 187. ayetinde tebarüz etmektedir: “Siz, kadınlarınız için bir elbisesiniz,

²²¹ Buhârî, (77)Libas, 31,VII/46; (65)Tefsir, 66, V/69

²²²Topaloğlu, Bekir, İslam'da Kadın, Yağmur Yay. 4. Baskı, İst.1970, s.33

kadınlarınız da sizin için bir elbisedir.” Çünkü dini ananede elbise, insanın alter egosudur(öbür ben). Elbise, o eşyadır ki, en kurbî münasebete işaret eder.²²³

İslam, evliliğin amacının başarıya ulaşması için karı koca arasındaki işbirliğinde ısrar eder.²²⁴ *“Onlarla (hanımlarınızla) güzel geçinin. Çünkü onlardan hoşlanmıyor olsanız bile, olabilir ki, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah büyük bir hayra vesile kılmış olabilir.”*²²⁵ ayetiyle eşler arasında oluşan huzursuzlukların tatlıya bağlanmasını, sorunların büyütülmemesini tavsiye eder.

Aile içi şiddet, özellikle hanımların dövülmesi, Kur’an ve sünnetin ruhuna uygun değildir. Nisa suresi 34.ayette geçen darb meselesi hakkında farklı yorumlar bulunmakla birlikte, Resulullah’ın hanımlarını dövmesine yahut dövülmesini teşvik ettiğine dair bir rivayet yoktur. Abdülaziz Bayındır’ın ifadesiyle bu ayeti, Allah ve elçisinin açıklamalarına göre değil de, kendimize göre anlamaya çalışırsak, kocanın karısını, isteklerine boyun eğmedi diye dövebileceği şeklinde yanlış bir sonuca ulaşırız.²²⁶ Halbuki, kocasından aldığı ağır darbelerden ötürü(kolunun kırıldığı rivayet edilir) şikayete gelen Habibe bt. Sehl’i dinleyen Hz. Peygamber, isteği üzere onu eşinden ayırmıştır.²²⁷ Yine erkeklerin, köle döver gibi eşlerini dövüp de, akşam aynı yatakta yatmalarının utanılacak bir davranış olduğunu söyleyerek²²⁸, şiddeti asla onaylamadığını belirtmiştir.

²²³Schimmel, Annemarie, Ruhum Bir Kadındır-İslam’da Müennes, Türkçeleştiren: Ömer Enis Akbulut, İz yay. İst.1999,s. 58

²²⁴Shaikh, N. M, M.A.LL.B, İslam Toplumunda Kadın, Türkçeleştiren:Ali Zengin, Fikir Yay.İst.1983, s.127

²²⁵Nisa, 4/9

²²⁶Bayındır, Abdülaziz. Kur’an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar,Süleymaniye Vakfı Yay. İst.2007 s.207

²²⁷Ebu Dâvûd, (7)Talak, h.2228, II/229

²²⁸Buhari, Nikah, 93

Kur'an'ın evliliğe bakışı tek eşlilik üzerinedir. 'Nisa/3 ayeti çok eşlilik/ teaddüdi zevcât ayeti olarak meşhurdur. Ayette ne söylendiğini anlamak için, ilk muhataplarının bu ayetten sonra ne yaptıklarına bakılmalıdır. Bütün rivayetler, bu ayetten sonra sahabe arasında evlenme olaylarının ikişer, üçer, dörder arttığını değil; azaldığını göstermektedir.(Kurtubi, İbn Kesir; Razi). Demek ki ayetin sevk sebebi, çok eşliliği teşvik değil, çok eşlilikten sakındırma, en azından dörde, üçe, ikiye hatta sonuçta 'tek'e indirme yönündedir.²²⁹

Nikahsız birliktelikler İslam tarafından kesinlikle yasaklanmıştır. Neslin korunması ve karşılıklı bir takım sorumlulukların alınması açısından nikah son derece önemlidir.

Evlilik sözleşmesi yani nikah, kadınla erkeği bağlayıcı, karşılıklı hak ve görevler içeren sağlam, ebedi ve mukaddes bir akittir. Kur'an'da "misak-ı galiz" olarak vasıflandırılan nikah "sağlam bir teminat", "sorumluluğu ağır" bir karşılıklı güven sözleşmesidir. Zira kadın ve erkek, evlilik akdiyle birbirlerinden kesin bir güvence, sağlam bir söz/yemin alır. Eşleri birbirine bağlayan bir bağ olan evlilik, günden koruyan bir örtü ve perdedir, birbirlerinden yararlanma aracıdır. Nikâh, tarafların ve şahitlerin katılımıyla kısılan bir akittir. Nikâh akdini gerçekleştiren erkek ve kadın hukuken eşittir, kadının nikah sonrası erkeğin vesayeti altına girmesi söz konusu değildir²³⁰

²²⁹ Sarmış, İbrahim, Rivayetlerin Ortaya Çıkardığı Olumsuz Kadın Algısı, Düşün Yay. İst. 2010, s.91 R.İhsan Eliaçık'tan naklen(Yaşayan Kur'an Türkçe Meal/Tefsir, I/187-188

²³⁰ Durmuşoğlu, Kadriye, Dinî Gelenekte Ötekileştirilen Kadın, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Bursa 2007, s. 90

Evlilik kurumu, toplumdan topluma değişiklik arz eden adetlerle yoğrulmuştur. İslam'ın ilk muhataplarının mensup olduğu Arap toplumu, bizim toplumumuzdan oldukça farklı adet ve geleneklere sahipti. Türklerde, monogomi yaygınken Araplarda poligami mevcuttu. Bizim toplumumuzda tek eşliliğin getirdiği fazla seçicilikten olsa gerek, hanımlar genellikle, erkeklere göre genç olurken, Arap toplumunda bir erkeğin kendinden oldukça olgun bir hanımla evlenmesi garip karşılanmazdı. Hz. Peygamberden yaklaşık 10 yaş kadar büyük olan²³¹Ümmü Eymen'in, Hz. Peygamber'e eşi tarafından küçük bir çocukken hediye edilen Zeyd b. Harise'yle evlenişi dikkat çekici bir örnektir. Aralarında takriben 25-30 yaş olmasına rağmen Hz. Peygamberin Ümmü Eymen'i öven sözleri sonucu bu evliliğe talip olan Zeyd b. Harise'nin, bu evlilikten Üsâme adlı bir oğlu olmuştur ki, ashabın ileri gelenlerindedir.²³²

İkinci dikkat çekici husus ise, hanımların dul olmalarının evlilik teklifi almalarını olumsuz etkilememesi ve çok rahat ikinci evliliklerini yapabilmeleridir ki, bizim toplumumuzda bu duruma sık rastlanmaz.

Hanımlar, Hz. Peygamber döneminde dilediği kişiyle evlenme hakkına sahipti. Bekâr ya da dul olmaları, bu durumu değiştirmiyordu. Kendilerine çıkan talipler arasından seçim yapacakları zaman, Resulullah'a danışabiliyor, hatta gönülleri olmadıkça Resulullah'ın işaret ettiği kimseyi de kabul etmeyebiliyorlardı. Kimse de bundan ötürü kendilerini kınamıyor,

²³¹ Doğum târihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, m. 560'ta doğduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Dadan, Ayşegül, Ümmü Eymen, Hayatı ve Şahsiyeti, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Selçuk Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Konya 2009, s.12

²³² Bkz. Dadan, a.g.e, s.14

davranışları Resulullah'a itaatsizlik olarak değerlendirilmiyordu. Bu durum onların Hz. Peygamberle iletişimlerinin ne kadar rahat olduğunun kanıtıdır. İlgili bir misal şöyle gerçekleşmişti; Fatıma bt. Kays, eşi Amr b. Hafs'tan ayrılınca kendisine talip olan Muaviye ve Ebu Cehm hakkında Resulullah'a danıştığında Hz. Peygamber, "Ebu Cehm, asasını omzundan indirmez; Muaviye ise malı olmayan biridir. Sen, en iyisi, Usame b. Zeyd ile evlen" der. Fatıma, önce bunu kabul etmez. Seçenekler arasında olmayan birinin ilk defa gündeme gelmesi mi, yoksa Hz. Üsame'ye karşı bir şey hissetmemesi mi buna sebep olmuştur, bilinmez; ama Hz. Peygamber tavsiyesini tekrarlayınca, bunu kabul eder ve ilerleyen yıllarda, bu evlilikten çok hayır gördüğünü ifade eder.²³³

Hz. Peygamberin bu konuda, tamamen kadının perspektifinden olayı değerlendirmesi; çok eşliliğin yaygın olduğu Arap toplumunda, kadınların lehine tutum takınmasının bir neticesidir.

Buna benzer bir örnek de şöyledir; Berîre adlı hanım sahabi, azad olduktan sonra kocasından ayrılmış; fakat kocası Muğis, bu ayrılıktan dolayı oldukça müteessir olmuştur. Hz. Peygamber bile, hanımına aşkı aşikar olan Muğis'in sevgisine kayıtsız olan Berîre'ye şaşırırmaktadır. Hatta Berîre'ye kocasına dönmesini tavsiye eder. Resulullah'a itaati, Allah'a itaat bilen ve bu şuurla hareket eden bu hanım, bunun bir emir olup olmadığını sormuş ve cevap neticesinde, eski eşine ihtiyacı olmadığını ve onu istemediğini ifade edebilmiştir.²³⁴

²³³ Bkz. Muslim, Talak, 47-48, II/1115-1120 ,h.38; Ebu Dâvûd, Talak, II/712-717, h.2284,2290

²³⁴ Buhârî, Talak , 15, VI/171-172; Ebû Dâvûd, Talak, II/670-671, h.2231

Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Resulullah, evlilik gibi önemli bir mevzuda kendi kanaatini ifade etmiş, asla bir baskı veya zorlamada bulunmamıştır. Allah u Teala da kullarını dilediği kişiyle evlenme ve ilişki yürümediğinde boşanma hususunda serbest bırakmıştır. Taraflardan birinin mağdur olması gibi özel durumlarda inen ayetlerle, genel hükümler konmuştur. Havle(Huveyle) bt. Sa'lebe örneği dikkat çekicidir. Yıllar süren evliliğin sonucunda kocasının zihar yaptığı bu hanım; Resulullah'a derdini anlatmaya gelir. Gençliğini, güzelliğini kocası uğrunda harcadığını, ona çocuklar verdiğini ve kocasının son anda onu ortada bıraktığını ifade eder. Fakat hakkında henüz nass bulunmadığından Resulullah, bir çıkış yolu gösteremez. Bunun üzerine, Hz. Havle, şikayetini Allah'a iletir ve şu ayetler nazil olur: *"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir... İçlerinizden karılarına zihar yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar..."*²³⁵ Eşlerini annelerine benzeterek, küçük düşürücü tutum sergileyenlerin, bu sözlerinin bir bedeli olduğu ve cezasını ödmeden hanımlarına tekrar dönemeyecekleri ifade edilir. Boşanma keyfi sebeplere bağlanmamalıdır ve lüzumsuz yere gündeme getirilmemelidir.

İslam'a göre eşler saadet kaynağıdır. Dünyanın en değerli varlığı, iyi huylu eştir.²³⁶ En hayırlı insanlar, ailesine karşı en iyi olanlardır. Dolayısıyla, bu birlikteliği, olabildiğince iyi götürmek gerekir. Bunun için de eşler sorumluluklarını paylaşmalıdır.

Esmâ bnt. Ebi Bekr'in Hz. Zübeyr ile evlendiği zaman, eşinin malı ve kölesi olmadığını bir atı ve devesi olduğunu, onların bakımıyla kendisinin ilgilendiğini, hatta ekmek de pişirmek

²³⁵Bkz. Mücadele 58/1-5, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, D.İ.B, Ank. 2007, 3.Baskı, V/259-260

²³⁶Müslim, Radâ, 64, h.3649

istediğini fakat beceremediği için ensar hanımlarından yardım aldığını belirten²³⁷ ifadesi, hanımların aile içi iş bölümünde aktif olduğunu gösterir.

İslam, ailenin geçim sorumluluğunu erkeğe yükler. Hanımın, bu konuda hiçbir sorumluluğu yoktur. Buna rağmen, yeri geldiğinde ailesinin nafakasını kendi temin eden hanımlar olagelmıştır. Resulullah'ın “*Zinetlerinizden bile olsa sadaka verin*” dediğini duyan, Abdullah b. Mesud'un hanımı Zeyneb, eşinin ve eşinin önceki hanımından olan çocuklarının geçimini sağladığı için sadaka vermeye imkân bulamamaktadır. Durumu Hz. Peygambere arz etmek için hane-i saadete gittiğinde, kapıda aynı sebeple gelmiş bir hanım daha görür. Sorusu Hz. Peygambere iletildiğinde, O, ailesine harcadıklarının sadakadan sayılacağını, hatta biri akrabalıktan olmak üzere iki ecir kazanacağını ifade eder.²³⁸ Rivayetten de anlaşıldığı üzere, bu durumda olan sadece Hz. Zeyneb değildir. Demek ki o dönemde, bugün olduğu gibi hanımlar, aile bütçesine katkıda bulunmakta, kendilerine ait mallardan infak etmekte ve yaptıkları hayrı az görerek, daha fazla ecir kazanmak istemektedirler.

1.KADIN-ERKEK ARASI İLİŞKİLER

1.1.HZ. PEYGAMBERİN HANIMLARLA İLETİŞİMİ

Kadınlar, Hz. Peygamber nezdinde hususi bir şefkat ve ihtimam konusu olmuşlardı. Buhârî'ye göre O, haftanın bir gününü sadece kadınlara hitap etmeye ve onların sorularına cevap

²³⁷ Buhârî, (67)Nikah, 107;VI/156

²³⁸ Buhârî,(24)Zekat, 48, II/128; Muslim (12), Zekat, 14,I/694-695, h.45

vermeye ayırmıştı. Hz. Muhammed'in ailesi, bu işte kendisine yardım ederlerdi. Malumdur ki Hafsa isimli zevcesi, okuma yazma biliyordu. Diğer hanımı Aişe ise, fıkhıta ihtisas kesbetmiş ve daha sonraları kendisine bir hukukçu olarak mütalaası alınmak üzere müracaat olunmuştu.²³⁹

Hz. Peygamber, hanımlarının yanına girerken, her birine ayrı ayrı selam verip hal hatır sorardı.²⁴⁰ Hz. Peygamber' in aynı şekilde diğer Müslüman hanımlarla da sohbet ettiği; mescitte oturan bir grup kadını, el işaretleriyle selamladığı rivayet edilmektedir²⁴¹

Hz. Peygamber, ihtiyaç içinde olan insanlara ayrıca ihtimam gösterirdi. Bununla ilgili bir örnek, oldukça dikkat çekicidir. Medine mescidinin temizliğiyle uğraşan zenci bir hanımın, hasta olduğunu öğrenen Hz. Peygamber, onu ziyaret eder. Sonrasında bu hanım, vefat eder. Gece olduğu için Hz. Peygamber rahatsız edilmek istenmez ve cenaze defnedilir. Durumu öğrenen Hz. Peygamber, oldukça üzülür ve kadının kabrine gelerek cenaze namazını tekrar kılar.²⁴²

Hz. Peygamber, hanımlardan yakınlarını kaybedenlerle ve hasta olanlarla da özel olarak ilgilenmektedir. Ummu Süleym'in kardeşinin, savaşta şehit olması sebebiyle, Hz. Peygamber'in, kendisini ziyaret etmiş²⁴³, Uhud savaşında yaralanan ve bir senelik tedaviden sonra ancak iyileşen Nesibe bt. Ka'b b. Amr el- Maziniyye (Ummu Umare)'nin durumunu sıkça sordurmuş, iyi olduğunu duyunca çok sevinmiştir.²⁴⁴

²³⁹ Hamidullah, a.g.e, II/79

²⁴⁰ Muslim, (16)Nikah ,14, V/1046

²⁴¹ Tirmizi, (14)İsti'zan, V/ 9, h.2697

²⁴² Buhârî , (8)Salat, 72, I/ 118 (bu rivayette bahsedilen zatın erkek de olabileceği yazar.) Muslim, (11)Cenâiz, 71, IV/259, h. 71

²⁴³ Buhârî, (56)Cihad, 38, III/241

²⁴⁴ Tabakat, VIII/302-303

Ayrıca Allah resulünün devlet başkanı sıfatıyla hanımlardan da biat alması onlara önemli bir sosyal ve siyasi statü verildiğini gösterir.²⁴⁵

Hız. Peygamber döneminde hanımların, dönemlerinin İslamlaşması sürecinde, erkekler gibi mücadele verdiklerini, onlar gibi sorumluluk sahibi olduklarını, hicret ettiklerini, gerektiğinde savaşa katıldıklarını, siyasi tercihlerini belirtmek üzere biat ettiklerini, eman verdiklerini gösteren rivayetler, o dönem hanımlarının cahiliye statükosunun kendilerine reva gördüğü “ikincil statü” ye dair kalıp yargıları aştıklarını ve kendilerini İslam toplumunun eş değer üyeleri olarak gördüklerini kanıtlamaktadır.²⁴⁶

Resulullah’ın hanımlarla diyalogu elbette, kendi dönemindeki ve sonraki Müslümanlara örneklik teşkil etmekteydi. Onun nezaket ve letafeti, hanımlarla olan ilişkisinde ayrıca belirginleşiyordu. Yabancı bir kadının karşısındaki tavrı ne kadar ölçülü ve nazikse, eşlerine karşı tavrı da öyleydi. Ashabı da, Onun davranışlarının aslında kendilerine verilen bir mesaj olduğunun farkındaydılar. Vahyin devam ediyor olması herhangi bir yanlış yapma endişesiyle daha dikkatli davranmalarına sebep oluyordu. İbn Ömer, “*Biz Resulullah zamanında hakkımızda bir vahiy gelir korkusuyla hanımlarımıza karşı rahat davranamaz, onlara bir şey söylemekten çekinirdik. Resulullah, vefat edince kadınlara istediğimizi söylemeye ve onlara karşı rahat davranmaya başladık.*”²⁴⁷ derken bu durumu çok güzel özetliyordu.

²⁴⁵ El-Mümtebine, 60/12

²⁴⁶ Tuksal, a.g.e, s.237

²⁴⁷ Buhari, (67)Nikah, 81,VI/83

Kısacası, ‘Kadına verilen haklar konusunda insanlık tarihinin en çok yol alınan dönemi, Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemdir. ...Kadının hem toplumdaki, hem de ailedeki yeri artarak, değer kazanmıştır. Ama Peygamberimizin vefatından sonra kazanılan bu ivme süratle geriye gitmiş, topluma tekrar Mezopotamya kültürü, yani ataerkil ve otoriter kültür hâkim olmuş, bu düşünce çağımıza kadar süregelmiştir. Kadın, 1400 sene önce kazandığı ve daha sonra kaybettiği hakları, şimdi yeniden kazanma yolundadır.’²⁴⁸

1.2.HZ. PEYGAMBERİN KENDİ HANIMLARIYLA İLİŞKİSİ

“Evlilik benim sünnetimdir”²⁴⁹ diyerek aileyi merkez alan bir yaşam tarzını benimsediğini gösteren Allah Resulu, yaşamıyla tüm mü’minlere örnek olmuştur.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber; ilk olarak Hatice bt. Huveylid ile evlenmiş, Onun ölümünden sonra Sevede bt. Zem’a ile daha sonra sırası ile, Aişe bt Ebi Bekir Hafsa bt. Ömer b. Hattab Zeyneb bt. Hüzeyme, Ümmü Seleme Hind bt. Ebi Ümeyye b. Muğire, Zeynep bt. Cahş, Cüveyriye bt. Haris, Ümmü Habibe Remle bt. Ebi Süfyan, Safiye bt. Huyey b. Ahtab ve Meymune bt. Hâris ile nikâhlanmıştır. Hz. Peygamber’in hanımları arasında Reyhane bt. Şem’un b. Zeyd b. Beni Nadr’ın da adı geçer; ancak Hz. Peygamber’in bu hanımla nikâhlandığı ve zifaf olmadan ondan ayrıldığı zikredilir.²⁵⁰

²⁴⁸ Tarhan, Nevzat, Kadın Psikolojisi, Nesil Yay. İst. Temmuz 2005, s.311-312

²⁴⁹ Buhari, (67)Nikah, 1,VI/70

²⁵⁰ Yıldırım, Suzan, Hz. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme ve Kişiliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006,s.23

Hanımlarının ilki olan Hz. Hatice'nin gerek ilk Müslüman, gerekse Hz. Peygamberin ilk destekçisi olması açısından, yeri çok özeldi. Eşine tereddütsüz inanan ve her yönden destekleyen bu vefakâr hanımın vefatından sonra, Hz. Peygamber; Onu daima, hasret ve muhabbetle anmıştır. Bu durumdan hoşlanmayan Hz. Aişe, bir seferinde rahatsızlığını dile getirince, Hz. Peygamber, "O'nun gibisi var mıydı?" diyerek Hz. Hatice'nin fedakârlıklarını tek tek sayarak, onun yerinin doldurulamayacağını ima etmişti.²⁵¹ Fakat Hz. Aişe'ye olan muhabbetini de farklı zaman ve şekillerde ifade etmiş, hanımlarına onları sevdiğini söylemekten ve hissettirmekten çekinmemiştir.

Resulullah'ın hanımlarından her birinin hayatı, başlı başına araştırma konusu olacak niteliktedir. Ümmühatü'l-Mü'minin sıfatıyla İslam tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptirler. Bu hanımefendilerden Ümmü Seleme'den bahsetmeden geçmek istemiyoruz. Ebu Seleme ile mutlu bir evliliği olan Ümmü Seleme, eşinin vefatı üzerine ashabın ileri gelenlerinden evlilik teklifleri almasına rağmen, kimseyi kabul etmemiştir. Hz. Peygamber kendisine evlilik teklifini iletğinde, pek çok kadının, tereddütsüz kabul edeceği bu teklifi, Hz. Ümmü Seleme "kıskanç, yaşlı ve çoluk çocuk sahibi bir kadın" olduğunu söyleyerek reddetmişti. Ashabın da şaşkınlığı içinde durum birkaç defa tekrarlanmış; ancak Hz. Peygamber de vazgeçmeden, onu ikna yöntemleri geliştirerek "kendisinin; Ümmü Seleme'den daha yaşlı olduğunu, kıskançlığının geçmesi için Allah'a dua edeceğini ve çocuklarının bakımını da üstleneceğini" bildirince Ümmü Seleme, bu teklife olumlu cevap vermişti. Sonraki yıllarda, peygamber hanımları arasında daima vakarını koruyan, Resulullah'ın muhabbetini kazanan muhterem bir hanım olarak yaşamını sürdürmüştü.²⁵² Hudeybiye antlaşması sonrasında, ashabın; kurban kesip ihramdan çıkmalarını söyleyen Resulullah'ın dediğini yerine getirmede gevşeklik göstermesi, Resulullah'ı üzümüştü.

²⁵¹ Bkz. Buhârî, (67)Nikâh, 108, VI/158; (63)Menakıbu'l-Ensar, 20, IV/330-331; (78)Edeb,23, VII/76; Muslim, (44)Fedailü's-Sahabe, 74, II/1888-1889

²⁵² İbn Sa'd, Tabakat, VIII/60-68 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yıldırım, Suzan, a.g.e, 23-25

Ümmü Seleme, durumun farkına varıp, dediklerini kendi tatbik ettiğinde müslümanların da O'nu takip edeceklerini söylemiş, gerçekten de öyle olmuştu.²⁵³ Bu örnek, bize hem Ümmü Seleme'nin analiz yeteneğini hem de Resulullah'ın hanımlarıyla dertleşerek, onların tavsiyelerine uyduğunu göstermektedir.

Örneklere devam edecek olursak, Allah Resülü(s.a.v), bir seferdeyken, hanımlarından Hz. Safiyye'nin devesi hastalanmıştı. Diğer eşi Hz. Zeyneb'in ise fazla devesi vardı. Hz. Zeyneb'ten bir devesini Hz. Safiyye'ye vermesini istediğinde “bu Yahudi kızına mı vereceğim?” cevabını alınca, kızmış ve birkaç ay Hz. Zeyneb'ten uzaklaşmıştı.²⁵⁴ Hz. Peygamber, hanımlarının kıskançlıklarını ve kaprislerini genellikle anlayışla karşılmasına rağmen elinde olmayan nedenlerle bir kişinin ayıplanmasına tahammül etmemiş, Müslüman olmuş bir hanımın eski dininden ötürü, kınanmasına sert tepki göstermişti.

Hanımları arasında zaman zaman vuku bulan bu tip hadiselerde, yumuşak ve anlayışlı tavrını koruyan Hz. Peygamber, onları kendisi incitmediği gibi; başkalarının da incitmesine müsaade etmezdi. Farisi komşusu, bir gün Resulullah'ı yemeğe davet etmiş, Hz. Aişe de yanında olmasına rağmen onu davet etmemişti. Resulullah, eşini de çağırıp çağırmadığını sorar, davet sahibi olumsuz cevap vermişti. O zaman kendi de gitmeyeceğini ifade eden Hz. Peygamber, bunu olumlu cevap alana kadar sormuş ve eşinin de davet edilmediği yere tek başına gitmemiştir.²⁵⁵ Burada enteresan olan, davet eden kişinin aynı şeyi defalarca tekrar ettirmiş

²⁵³ Buhârî, (54)Şurût, 15, I/174

²⁵⁴ Ebu Dâvûd, (34)Sünnet, V/8-9, h.4602

²⁵⁵ Muslim, (36)Eşribe, 139, II/1609

olması, ısrarla Hz. Aişe'yi çağırmasıdır. Buna rağmen Hz. Peygamber, eşinden daha ayrıcalıklı bir durumda bulunmak istememiş ve o açken kendi yemek davetine icabet etmemiştir.

Hz. Peygamber, aile hayatında, tüm aile efradına nezaketle davranır ve herkese kendini özel hissettirirdi. Hanımlarıyla ilgili rivayetlerde, Hz. Hatice ve Hz. Aişe gibi eşlerinden bazılarının, onun nezdinde özel bir yeri olduğu vurgulanmakla beraber; hiçbir hanımının ikinci planda kaldığı, ya da ilgisizlikten şikâyet ettiği görülmemiştir. Çok eşliliğin getirdiği, tabii kıskançlık halinin sebep olduğu bir takım tatsızlıklar, bizzat Hz. Peygamberin tutumuyla ilgili olmayıp, hanımlarının birbiriyle ilişkisinden kaynaklanmaktadır.

Eşlerinin Hz. Peygambere karşı zaman zaman seslerini yükseltebilmeleri, O'na karşılık vermeleri, darılmaları, O'ndan çeşitli dünyalıklar istemeleri... Onların nazarında Hz. Peygamberin ne denli sade ve tabii bir eş olduğunu gösterir.²⁵⁶ Hanımları, O'nun peygamberlik vasfından ötürü, evlilik ilişkilerinde, kayıtsız şartsız bir itaat örneği sergilememişler; bilakis, isteklerini ve fikirlerini rahatça beyan edebilmişlerdir. Hatta bu durum, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer gibi sahabilerin, kızlarına müdahale etmesine kadar varmıştır. Ancak Resulullah, hanımlarına olan nezaket ve muhabbetini hiç kaybetmemiştir. Asrının erkeklerine ve sonraki dönemlere, örnek bir evlilik hayatı yaşamış, hanımlarından her biri, kendinden razı olduğu halde vefat etmiştir.

²⁵⁶ Erul, a.g.e, s.86

1.3.HANIMLARIN DİĞER ERKEKLERLE DİYALOĞU

Kaynaklar, Hz. Peygamber devrinde kadın ve erkeklerin ibadet mahallerinde bir araya geldiğini, hatta beraber abdest aldıklarını nakleder.²⁵⁷

Erkeklerle kadınların selamlaştığı ve birbirine hal hatır sorduklarına dair rivayetler mevcuttur. Mesela Amre bt. Revâha'nın Hz. Ömer'e gelip, selam vermesi, kadının tanıdığı erkeğe rahatça selam verebildiğini gösterir.²⁵⁸ İslam'da yasak olan, birbirlerinin mahremi olmayan kadın ve erkeğin baş başa kalması yahut laubali hareketlerde bulunmasıdır. Rıza Savaş, Hz. Ömer'in Ca'de isimli bir genci, kocaları gurbette olan hanımları rahatsız ettiği için, Nasr b. Haccac'ı da kadınlarla laubali konuşmalar yaptığı için Medine'den sürgün ettiğini aktarır.²⁵⁹ Bir erkekle bir kadının tabii şartlarda konuşmasına, raşid halifeler döneminde bir sınırlama getirilmediği anlaşılmaktadır.

Ancak kadınla erkeğin mahremlerinin bulunmadığı ortamlarda bir araya gelmesi hoş karşılanmamıştır. Hz. Ebu Bekrin olmadığı bir sırada eşi Esmâ bt. Umeys'in yanına muhtemelen uzak akrabalarından bir grup erkek girer. Bundan rahatsız olan Hz. Ebu Bekr, hoşnutsuzluğunu Resulullah'a ifade edince, O da, hanımların yanına mahremsiz girilmemesi konusunda uyarıda bulunur.²⁶⁰

²⁵⁷ Buhârî, (4)Vudû, 43, I/56

²⁵⁸ Savaş, a.g.e, 48

²⁵⁹ Savaş, a.g.e, 51

²⁶⁰ Muslim, (39) Selâm, 8, I/39, h.2173

İslam inancına göre, birbirine nikah düşen iki kişinin, belli sınırlara dikkat etmeleri, insanların yanlış anlayabileceği tutumlar sergilemekten sakınması gerekmektedir. Bunun en açık örneği Hz. Peygamber'in hayatında görülmektedir. Resulullah, bir itikafi sırasında, gece yanına gelen eşi Hz. Safiye ile konuşurken; ensardan iki zat, onları görünce hızlanarak oradan uzaklaşmak istemişler, Hz. Peygamber onları durdurarak, yanındaki hanımın eşi Huveylid kızı Safiyye olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Resulullah'ı tenzih eden ve kötü bir şey düşünmediklerini ifade eden sahabilere, şeytanın insanın kalbine kötülük getirebileceğini belirterek²⁶¹ hanımlarla ilişkilerinde töhmet altında kalmaktan son derece sakındığını göstermişti.

Kur'an'da, özelde Peygamber hanımlarına verilen; fakat genel olarak tüm hanımları ilgilendiren bir emirde, sözü yumuşak söylememeleri, böylece kalbinde hastalık bulunanların şerlerinden emin olabilecekleri ifade edilir.²⁶² Anlaşıldığı üzere burada iletişim yasaklanmamış, sadece olumsuz çağrışımın önü kapatılmıştır.

Sert bir mizaca sahip olan Hz. Ömer, bir gün Resulullah'ın bulunduğu evden yükselen kadın seslerini duyar. İçeri girince hanımlar seslerini kısarlar ve bunun üzerine Hz. Peygamber, gülerek, ondan çekindikleri için seslerinin azaldığını söyler. Bunun üzerine Hz. Ömer, kadınlara *“Resulullah'tan değil de benden mi utanıyorsunuz?”* diye çıkışınca, onlar; *“Sen daha celalli ve sert kalplisin, Peygamber öyle değil”* diyerek cevap verirler.²⁶³

²⁶¹ Buhârî, (33)İtikaf, 8, 11-12,II/257-259; (93)Ahkâm, 21, VIII/114; (59)Bedu'l-Halk,11,IV/94; Muslim, (39)Selam,24,II/1712-1713, Ebû Dâvûd,(8) Savm, 2470,II/834-835

²⁶² Ahzab, 32-33

²⁶³ Buhârî, (62)Fedailu'l-Ashab (Ashabu'n-Nebî), 6, IV/198; Muslim, (44)Fedâilu's-Sahabe, 22, IV/1863,h.2396

Benzer bir olay da şöyle gerçekleşmiştir; siyahî bir cariye, Hz. Peygambere gelerek bir işi olursa def çalmayı adadığını ve o işin gerçekleştiğini söyler. Def çalmak için izin ister. Resulullah, müsaade eder; kadın, onun yanında çalmaya başlar. Bu sırada Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali ve Hz. Osman sırayla yanlarına gelir, kadın çalmaya devam eder. Fakat Hz. Ömer geldiğinde çekinerek, çalmayı bırakır. Bunun üzerine Resulullah, durumu hazreti Ömer’e gülererek anlatır ve “*Şeytan bile senden korkar Ya Ömer!*” diyerek iltifatta bulunur.²⁶⁴

Raşid halifeler devrinde kadınlarla ilgili olumsuz fikirleri dile getiren sahabileri dinleyenlerden bazıları, bu görüş ve düşüncelerin, Hz. Peygambere ait olduğu düşüncesine kapılmıştır. Hâlbuki bazı sahabilerin olumsuz görüş beyan etme düşüncesi, tamamen kendi tecrübe ve anlayışları neticesinde geldikleri noktadır. Bunu İslam’a mal etmek yanlış olur. Mesela İbn Kuteybe’nin Hz. Ömer’e nispet ettiği ‘kadınları, gurfelerde oturtmayın, çokça şiir okutmayın, Nur suresini okutun, onlara yazı öğretmeyin...’ rivayeti bazı kitaplara Hz. Peygamberin hadisi gibi girmiştir.²⁶⁵

Kısaca, makul şartlarda, kadınla erkeğin irtibat kurmasına İslami açıdan bir yasaklama getirilmemiştir. Tarih boyunca da İslam’ı iyi anlayan toplumlar içinde, kadınlar hiçbir zaman, erkeklerden kaçarak yaşamamışlar; vakarlarına ve iffetlerine söz getirecek davranışlardan uzak kalarak, sağlıklı bir iletişime sahip olmuşlardır.

²⁶⁴ Tirmizi,(50)Menâkıb, 18, V/621,h.3690

²⁶⁵ Savaş, a.g.e, 69. Aynı konuyla ilgili S. Hatiboğlu, adı geçen makalesinde Hz. Peygamberin hayatından örnekler vererek “...onlara karşı çıplaklıktan yardım isteyin (fazla elbise almayın ki dışarı çıkıp fitneye düşmesinler) onlara çokça hayır deyin “Evet, olur” demek, onları daha çok istemeye sevk eder” rivayetiyle bu hususta ağır eleştirilerde bulunmaktadır.

2-HANIMLARIN TOPLUMDA ÜSTLENDİĞİ ROLLER

2.1.MESCİDLE İRTİBATLARI VE İBADET HAYATI

Hz Peygamber döneminde, hanımların mescide istedikleri sıklıkla, rahatlıkla geldikleri bilinmektedir. Rivayetlerde mescitte bayanlara özel bir kapı tahsis edildiği²⁶⁶, Peygamberimizin, hanımların yanında getirdikleri çocukların ağladığını işittiğinde namazı kısa tuttuğu²⁶⁷, namaz bitince önce hanımların Resulullah'ın mescidden çıktığı²⁶⁸, ve hanımların Bayram namazlarına katıldığı hatta Resulullah tarafından buna teşvik edildikleri aktarılmaktadır²⁶⁹. Günümüzde bayanların cemaate katılımıyla ilgili uygulamalar, toplumsal alışkanlıklarla ilgilidir. Türkiye'de hanımların Cuma ve bayram namazlarına katılımlarının çok az olması bu alışkanlığın bir ürünüdür. Arabistan başta olmak üzere pek çok İslam ülkesinde bayram namazı, hep birlikte kılınarak, bu coşku paylaşılmaktadır.

Hanımların mescide geliş gidişleri sadece belli namaz vakitleriyle sınırlı değildir. Gece namazı için, mescide gitmek isteyen hanımlara, Resulullah döneminde müsaade edilmiştir.²⁷⁰

Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Mümin hanımlar, sabah namazını Peygamber(as)'in arkasında mırt denilern örtülerine sarılı oldukları halde kıralardı. Sonra namaz bitince evlerine dönerken, kendilerini karanlıktan ve tesettürlerinden ötürü hiç kimse tanıyamazdı.²⁷¹

²⁶⁶ Ebu Dâvûd, (2) Salat, 54, VII/384, h.571

²⁶⁷ Tirmizi, (1) Salat, 267, XII/196

²⁶⁸ Buhârî, (10) Ezan, 152, I/303

²⁶⁹ Buhârî, (13) Ideyn, 15,21; I/8,I/10

²⁷⁰ Buhârî, (10)Ezan, 163, I/211

²⁷¹ Buhârî, (8)Salat,13,I/98; (10)Ezan,162, I/210 ; Muslim, (5) Mesâcid, I/446-447 h.no:230-233

İbn Abbas'tan gelen bir rivayette Resulullah, bir gün yatsı namazını geciktirir. Bunun üzerine mescide hanımlar ve çocuklar uyuyakalır. Hz. Ömer, bu durumu bildirince Hz. Peygamber çıkıp namazı kıldırır ve *“ümmetime zor gelmeyeceğini bilsem, yatsıyı bu saatte kılmalarını emrederdim”* der.²⁷²

Bu rivayetin dikkat çeken kısmı, hanımların gece uzun bir müddet–uyuyacak kadar-mescitte kalabilmeleridir. Malumdur ki uyku hali, kişinin kendine hakim olamadığı bir durumdur. Burada uyuyan hanımların büyük ihtimalle uzanarak veya en azından daha rahat bir durumda bulunmaları gerekir ki, bu da mescidin hanımlar açısından ne kadar rahat kullanıldığının ispatıdır.

Hanımlar, sadece vakit namazlarında değil Cuma ve bayram namazlarının cemaatinde de aktif olarak yer almaktadırlar. Amre bt. Abdurrahman ve Ummu Hişam bt. El-Haris el-Ensariyye, Cuma hutbesi esnasında Peygamberin ağzından Kaf suresini öğrendiklerini naklederler.²⁷³ Ümmü Atiyye'nin ifadesiyle, kadınların bayramlarda cemaatle namaza devamı Resulullah tarafından, ısrarla istenmekteydi. Öyle ki, genç kızlar, kadınlar, aybaşı halinde de olsa bayram namazına çıkar, müsait olmayanlar namaza iştirak etmeseler de, vaaz ve nasihat dinlerler, duaya katılırlardı.²⁷⁴

İbadete düşkünlük noktasında hanımların erkeklerden geri kalır tarafı yoktu. Hatta bu konudaki aşırılıkları sebebiyle Hz. Peygamber(as)'den uyarı alanlar bile vardı. Hz. Aişe, Havle

²⁷² Buhârî, (94)Kitabu't-Temenni, 9, III/131. Benzer bir rivayet Buhârî'nin Ezan babında geçmektedir. Bkz.

(10)Ezan,162, I/210

²⁷³ Muslim, (7) Cuma 13/50-52, IV/595

²⁷⁴ Buhârî, (13)Ideyn, 15,19,20,II/8-9; Hayz, 23, I/84; Muslim, (8)Ideyn, I/606, h.10-12

bt. Tuveyt'in geceleri uyumaksızın ibadet ettiğini Resulullah'a bildirdiğinde, ona gücü yettiğince ibadet etmesini, Allah'ın asla yorulmayacağını; fakat kulların yorulacağını söylemişti.²⁷⁵ Yine bir rivayette, Hz. Peygamber (s.a.v), mescide girdiğinde iki direk arasına gerilmiş bir ip görmüştü. Bunun, bir rivayete göre Hz. Zeyneb'e²⁷⁶ bir rivayete göre Benî Esed'den bir hanıma²⁷⁷ ait olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine *"Biriniz dinç ve keyfi yerindeyken namaz kılsın, güçsüz kaldığı zaman namazı bıraksın"* diyerek aşırılığa kaçmaktan men etmişti.

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere hanımlar, mescidi rahatlıkla kullanabiliyor; nafile ibadetlerini dahi orada yapabiliyorlardı.

Hanımların ibadet konusundaki titizlikleri, kendileriyle sınırlı kalmamış, aile efradı konusunda da üzerlerine düşen bir görev olup olmadığını araştırmışlardır. Mesela annesi oruç adamışken bunu yerine getiremeden ölen bir hanım, Hz. Peygamber'e annesinin yerine oruç tutup tutmayacağını sormuş ve olumlu cevap almıştır.²⁷⁸

Yine *"Ey Allah'ın Resulü, Allah hakkı söylemekten hayâ etmez, kadın ihtilam olduğu zaman yıkanması gerekir mi?"* diye soran Ümmü Süleym, belki de kimseye söylenemeyecek bir durumu, ibadetlerini yakından ilgilendiren bir mesele olduğu için Resulullah'a arz edebilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁵ Buhârî, (19)Teheccüd, 18, II/48 ; Muslim,(6) Salatü'l-Müsafirîn, I/542, h.220

²⁷⁶ Buhârî, (19)Teheccüd, 18, II/48

²⁷⁷ Muslim, (6)Salatü'l-Müsafirîn, I/542; h.221

²⁷⁸ Buhârî, (30)Savm, 42, II/240

²⁷⁹ Muslim, (3)Hayz, I/260-261,h.60

İlginç bir rivayet de siyahî bir hanımın Müslüman olduktan sonra, mescitte kendisine ait bir kıl çadırda kaldığı, hatta zaman zaman Hz. Aişe ve diğer hanımların yanına gidip, sohbet ettiği²⁸⁰.

Erkeklerle beraber kılınan bir bayram namazından sonra Hz. Peygamber, özellikle hanımları muhatap alarak sadaka vermelerini söylemiş,²⁸¹ böyle bir hutbenin ardından en çok sadaka verenler kadınlar olmuştu.²⁸²

Hz. Peygamberin vefatından sonra, muhtemelen bazı hanımlarda müşahede edip, rahatsız olduğu bir takım davranışlardan şikâyetle Hz. Aişe şöyle demiştir: “Şayet Resulullah (s.a.v) bu hanımların davranışlarını görseydi, İsrailoğulları hanımlarının menedildikleri gibi, onları mescitten men ederdi.”²⁸³

Mezkur rivayette hiç şüphesiz, kadınların mahremiyeti ihlal eden davranışlarından bahsedilmektedir. Genel kaide niteliğinde değildir. Öyle olsa Hz. Aişe devrinde böyle bir yasağın uygulandığına şahit olmamız gerekirdi.

²⁸⁰ Buhârî, (63)Menakıbu'l-Ensar, 26, IV/235

²⁸¹ Buhârî, (13)Ideyn, 19, II/9; Muslim, (8)Salatu'l-Ideyn, 9 I/602, h.884

²⁸² Muslim, (8) Salatu'l-Ideyn, 9; I/605, h.889; Nesâî, (19) Salatu'l-Ideyn, 20, III/187, h.1574

²⁸³ Erul, Bünyamin, Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe, İslamiyat Dergisi, III/II, 2000,s.116

Rivayetler incelendiğinde Hanımların, asr-ı saadette aktif bir sosyal hayata sahip olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanların istişare meclisi vazifesini de gören mescitte, gece gündüz demeden bulunarak, olan bitenden haberdar olmaktaydılar. Bu duruma mani olan herhangi bir dini kural da yoktu.

2.2. ÖĞRENİM DURUMLARI VE İLİM MECLİSLERİNDE HANIMLAR

Hamidullah, Mekke döneminde, 10 ila 20 kadar kişinin okuryazar olduğunu ifade ederken, Hz. Ömer'in yakınlarından Şifa Hatun'un, Hz. Hafsa'ya okuma yazma öğrettiğinden, büyük şaire Hansâ'dan ve mukaddes kitapları okuyabilen Varaka b. Nevfel'in kız kardeşinden bahseder.²⁸⁴ Verilen rakam dikkate alındığında, bahsi geçen hanımların özellikleri oldukça dikkat çekicidir.

Kettâni, Hansâ'nın dışında Hz. Aişe'nin de şiir konusunda maharetli olduğundan ve Ummu Hakim bt. Abdulmuttalib'in okuduğu mersiyelerden bahseder.²⁸⁵

Ümmü Seleme'nin de bir rivayete göre okuma, diğer bir rivayete göre de hem okuma hem yazma bildiği; hatta Hz. Aişe'ye Cemel vakası esnasında bir mektup yazdığı bildirilmektedir.²⁸⁶

²⁸⁴ Hamidullah, a.g.e,II/70-71

²⁸⁵ Kettâni, et- Terâtibu'l- İdariye, I/285-289

‘İlk dönemde ilim faaliyetlerinin temelini, yeni kurulan dinin gereklerini öğrenmek ve öğretmek oluşturuyordu. İlk öğretmen, Hz. Muhammed(s.a.v), ilk öğrenciler de ashab-ı kiramın yetişkinleriydi.

İslam tarihinde mescidler sadece ibadet edilen yerler değildi. Pek çok fonksiyona sahiptiler. Mescid-i Nebevi, ibadet mahalli olma dışında, istişare meclisi, mahkeme, eğitim merkezi, elçilerin ağırlandığı ve her türlü toplantının yapıldığı bir mekân olma özelliği vardı.

Bunların dışında okuma-yazma öğretilen yerlere “küttâb” adı veriliyordu ve peygamberimiz zamanında açılan dokuz küçük mescid, okul olarak kullanılıyordu. Mescid-i Nebevi’nin içinde bulunan Suffa ise daha yüksek eğitimin verildiği, talebelerinin sürekli Peygamberi izleme fırsatı bulduğu, yaklaşık 70-100 kişilik bir yerdi. İslam’ın en önemli âlimleri buradan çıkmıştı. Suffa’nın yetersiz kalması üzerine Medine’de bazı evler eğitime tahsis edilmişti. Bunlara da Daru’l-Kurrâ denirdi²⁸⁷

Mescitlerde Kur’an öğretimi başta geliyordu. Zaten Kur’an’ın okunması, öğrenilmesi ve ayetleri üzerine tefekkür, İslam’da ibadet etmişçesine sevap kazandıran bir davranış olarak görülüyordu.

²⁸⁶ Bkz. Yıldırım, Suzan, Hz. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme ve Kişiliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006, s.53-54

²⁸⁷ Bkz. Parladr, Selahaddin, “Asr-ı Saadet’te Eğitim”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam, III/192-193

Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin kadınlara yazı öğretilmesine karşı olduklarına, Hz. Aişe ve Ümmü Seleme'nin yazı yazmayı değil, sadece okumayı bildiklerine dair haberlerle; yine Hz. Peygamber'in hanımı Hafsa'ya yazı öğretilmesini istediğine dair aktarılan rivayetler arasındaki çelişki üzerinde duran ulemaya göre, yasaklama ancak bir fitne veya fesadın söz konusu olduğu özel durumlarda geçerli olup, genel kaide değildir.²⁸⁸

Kadınların fitneden korunması için eğitimden mahrum edilmesi konusunda, M. Said Hatipoğlu'nun "Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar" makalesinde beyan ettiği görüşleri nakletmeyi uygun buluyoruz; 'Fitne mikrobunun, en mühim tahribatını maalesef kadınların öğreniminde yaptığını görüyoruz: Hanımları fitneden koruyabilmek için cehaletten medet ummak suretiyle! ...Bu işi, bazı ilim adamı geçinenlerin vazife edinmesi, meselenin en acıklı tarafı olmalıdır... İlk asırlarda tohumları atılan sosyal çalkantıların, fitne tehlikelerinin, kadınları sarmasından korkan erkek takımı, onları duvarların arkasına hapsetmeyi çare zannettiler ve bu sakat düşüncenin tatbik edilmesi için de Hz. Peygamber adına konuşmayı metot edindiler. Zira Kur'an-ı Kerim'e işlerine yarayacak ayet-i kerime eklemek, ellerinden gelmiyordu!

Hudeybiye'ye tekaddüm eden saatlerde, hanımı Ümmü Seleme'nin tavsiyesiyle hareket etmiş bir peygamberin modeli ortadayken "Kadınlarla müşavere edin; fakat dediklerinin zıddını yapın" emrini O büyük zata isnad etmekten utanmayan Müslümanlar vücud buldu. Sahabe devrinde, uzak bölgelerdeki erkekler, bilgin hanımlara yazıyla başvururken, hanımları cahil bırakarak fitneyi yenebileceği zehabına kapılan ve bu yolda peygamberi istismar eden zavallı babalar görüldü.²⁸⁹

²⁸⁸ Parlador, a.g.m, s.203

²⁸⁹ Hatiboğlu, M.Said, "Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar", İslamiyat Dergisi, III/II, 2000, s.9-10

Hz. Peygamberin irtihalinden sonra, hanımların ilmi faaliyetleri denilince, aklımıza ilk gelen isim, Hz. Aişe olur. Genç yaştan itibaren, Peygamberimizin yanında bulunması; Resullullah'a getirilen meselelerin, cevaplarını öğrenmesine sebep olmuştur. Onun, Peygamber hanımı olarak, ilmi konulardaki aktifliği, tüm hanımlara örnek olacak niteliktedir.

II. hicri asra damgasını vuran büyük alimler, Hz. Aişe'nin bayan öğrencilerinden ders almışlar, ondan hadis aktaran hanımlar, kendi devirlerinde dikkat çeken, aranan kimseler olmuşlardır.²⁹⁰ Aişe bt. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın altı peygamber hanımına yetişip, onlardan ders aldığı ifade edilir.²⁹¹ Amre bt. Abdurrahman, Hz. Aişe'nin ilminden faydalanmıştır.²⁹²

Hz. Aişe'nin hadis ilmindeki yeri, İslam kültürünün dünya kültürlerine göğsünü gere gere takdim edeceği, yüzlerce, binlerce örnekten sadece biri, ama ilk başta gelenidir. Bir mitoloji, bir efsane değil, tarihi, gerçek bir şahsiyet olarak o, İslam kültürünün kadın telakkisini temsilde, hangi sosyo-psikolojik saiklerle ortaya çıktığı yahut ne maksatlarla söylendiği belli olmayan haber kırıntılarından çok daha değerlidir.²⁹³

²⁹⁰ Savaş, a.g.e, 97

²⁹¹ Tabakat VIII/342-343

²⁹² Tabakat VIII/353

²⁹³ Özafşar, Mehmet Emin, Hadis ve Kültür Yazıları, Kitabiyât yay.Ank.2005,s.87

Hanımlarla ilgili pek çok mevzuyla yakından ilgilenen Hz. Aişe, onların ibadetle ilgili sorularını cevapladığı gibi, giyim kuşam ve estetikle ilgili akıllarına takılan meseleleri de aydınlatırdı. Mesela Ümmü Sebib el-Abderiyye, Hz. Aişe'ye saçlarını siyahlaştırmak isteklerini söyler ve bunun uygun olup olmadığını sorar. Hz. Aişe de buna olumlu cevap vererek, kendisinin de elinde böyle bir imkân olsa aynı şeyi yapmak istediğini söyler.²⁹⁴

Hz. Aişe'nin hadis ilmindeki otoritesi herkesçe malumdur. Onun sahabenin büyüklerine yönelttiği eleştiriler, başlı başına bir araştırma konusu olmuştur.²⁹⁵ Kadınların ilmi faaliyetlerine örneklik teşkil etmesi bakımından birkaç örneği burada zikretmek istiyoruz.

Namazı bozan şeyler arasında köpek, eşek ve kadın zikredilince Hz. Aişe, şöyle der: “Bizi, eşeklere ve köpeklere mi benzettiniz? Allah’a yemin ederim ki, Ben Resulullah’ın (s.a.v) önünde uzandığım halde, O namaz kılardı...”²⁹⁶

“Uğursuzluk, kadında, evde ve attadır” rivayetinin ravisi Ebu Hureyre'nin hadisine de hadisin başını duymamış diyerek, düzeltmeler getirmiştir. Çeşitli rivayetlerden sonuç olarak, Yahudilerin veya cahiliye insanların böyle demiş olduğu, uğursuzluk diye bir şeyin olmadığı, olsaydı bunlarda olacağı ya da bu üç şeyde uğursuzluk değil, uğur olduğu sonucu çıkmaktadır.²⁹⁷

²⁹⁴ Tabakat VIII/357

²⁹⁵ Bkz. Zerkeşi, Bedruddin, Hz. Aişe'nin Sahabe'ye Yönelttiği Eleştiriler, Çev. Bünyamin Erul, Kitabiyat Yay. 2.Baskı, Ankara, 2002

²⁹⁶ Erul, a.g.m, s.117

²⁹⁷ Erul, a.g.m, s.118

Ezvac-ı mutahharat dışında, pek çok hanımın ismi rivayet silsilelerinde geçmektedir. Sadece hür ve belli bir sosyal statüye sahip olanlar değil, köleler veya cariyelerden de büyük ilim adamları çıkması, İslam'ın ve mensuplarının ilme verdikleri değeri gösterir. Mesela Ümmü Seleme'nin azatlı cariyesi Hacîre, meşhur âlim Hasan el-Basrî'nin annesi olup, Ümmü Seleme'den rivayet etmesinin yanı sıra, kadınlara kıssalar da anlatırdı.²⁹⁸

Kadınlar, sahabe neslinden itibaren, Hz. Peygamber'in hadislerinin muhafazası ve neşri hususunda, erkeklerle birlikte önemli bir rol üstlenmişlerdir. Sahabe ve tabiin nesillerinden, sayıları azımsanmayacak ölçüde kadın ravi bulunmaktadır. Üstelik bunların bir kısmı, Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi ilimlerde büyük âlimlerdir. Bu ilimlerle ilgili meselelerde, kendilerine müracaat edilmekte ve söyledikleri kabul edilmektedir. Hicri ilk asırda, sahabe ve tabiîn neslinden birçok hanım, hadisleri rivayet ederek, yazarak-yazdırarak, kendilerine sorulan hususlara cevap vererek, yanlış bilinen ve aktarılan hususları düzelterek, Peygamber'in (a.s.) sünnetinin sonraki nesillere intikalinde, erkeklerle birlikte üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmışlardır. Onların büyük çoğunluğu, hadis rivayetinde sika/güvenilir kişiler olarak kabul edilmektedir. Çok azı, kendilerinden sadece bir kişi rivayet ettiği için, "kim olduğu bilinmiyor" şeklinde bir tenkide maruz kalmıştır.²⁹⁹

²⁹⁸ Tabakat VIII/356

²⁹⁹ Bkz. Eren, Mehmet, "Kadınların Hadis İlmine Katkıları", AÜİFD Cilt XLIV (2003) s. 83-110

M. Tayyib Okiç, “İslamiyet’te Kadın Öğretimi” adlı eserinde ilim ve sanat alanında yetişen hanımların uzmanlaştığı alanları şöyle gruplar; tefsir, fıkıh, vaaz ve irşad, tasavvuf, kıraat ilmi, Hadis, Kaligrafya, mütefennineler ve mücahideler, hayırsever hanımlar.³⁰⁰

Rivayete göre hanımlar, mescide gidip gelmelerine rağmen, erkeklerin Hz. Peygamberle daha çok vakit geçirmesinden ve kendi sorularını rahatlıkla sormadıklarından şikâyetçi olurlar. “Erkekler, bize galebe geldi” diyerek³⁰¹ kendilerine özel bir gün tahsis edilmesini isterler.³⁰² Ve Resulullah, bir gününü, hanımların sorularını ve ihtiyaçlarını dinlemeye ayırır. Nitekim hanımlar, hadis rivayetinde hatırı sayılır bir rol oynamışlardır. Bünyamin Erul, İbn Hazm’dan, fetvaları çok olan sahabiler arasında Hz. Aişe, orta sayıda olanlar arasında Ümmü Seleme, az olanlar arasında Safiyye, Ümmü Habibe ve Meymûne hazretlerini nakleder.³⁰³ Hz. Aişe, 2210; Hz. Ümmü Seleme, 378; Hz Meymûne, 76; Hz. Hafsa ise 60 hadis rivayet etmiştir.³⁰⁴

İlk emrini okumak üzerine kuran bir dinin mensuplarının ilme değer vermemesi mümkün değildir. Nitekim, tüm Müslümanlar temel prensipleri öğrenme konusunda gayretli olmuşlar, kendilerinden daha fazla ilim sahibi olan kimselere saygıda kusur göstermemişlerdir. İlmi faaliyetler de hiçbir zaman bir zümrenin ya da erkeklerin tekelinde olmamış; köle-hür, kadın-erkek demeden hayatını ilme adayan insanlar olmuştur.

³⁰⁰Okiç, M. Tayyib, İslamiyette Kadın Öğretimi, Gaye Matb. Ank. 1979, s.43-58

³⁰¹Buhârî, (3)İlim, 35, I/34

³⁰²Buhârî, (23)Cenâiz, 6, II/72

³⁰³Erul, a.g.e, s.380-381

³⁰⁴Erul, a.g.e, s.381-383

2.3. SAVAŞLARDA KADINLAR

Dünya tarihinde savaşlar, eksik olmamış ve bu harplerde erkekler genellikle başrolü oynamıştır. Kadınlar ise, cephe arkasında ki sabır ve metanetleriyle, erkeklerine destek olmuş; ancak bizatihi savaşa iştirak etmediklerinden, pasif bir rol üstlenir gözükmüşlerdir. Resulullah'ın getirdiği hayat nizamının en cazibeli taraflarından biri, önünde sonunda herkesin tadacağı ölümün, şehitlik mertebesi ile sonsuz nimetlerin anahtarı haline gelmesidir. Bunun için, İslam Tarihinde kadın-erkek, yaşlı-genç, tüm mü'minler, şehadet şerbetini içmeyi en büyük nimet sayarak, cihattan bir an geri kalmamışlardır.

Asr-ı saadette hanımlar, savaş mahallerinde, erkekler kadar faal olma gayretinde olmuş; hatta bu taleplerini Resulullah'a iletmışlerdir. Ümmühâtu'l-Mü'minin'in de bu konudaki tutumları aynı istikamettedir. Hatta, Ümmü Seleme *“Ey Allah'ın Resülü erkekler savaşıyor biz ise savaşıyoruz”* dediğinde *“Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri istemeyin. Erkeklerle, kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. İsteklerinizi Allah'ın fazlından isteyin. Her şeyi en iyi bilen Allah'tır.”*³⁰⁵ ayeti kerimesi nazil olmuştur.³⁰⁶

Necde b. Amir, İbn Abbas'a Rasulü Allah'ın(as) kadınları harbe götürüp götürmediğini, onlara hisse verip vermediğini, bir mektupla sorar. İbn Abbas, kadınların harbe gittiğini, savaşta yaralıları tedavi ettiklerini, hatta kendilerine ganimetten pay verildiğini söyler.³⁰⁷

³⁰⁵ Nisa 4/32

³⁰⁶ Sarıçam, Meryem, Hz.Muhammed'in Eşlerine Hitap Eden Ayetlerin İncelenmesi, Basılmamış Y. Lisans Tezi Cumhuriyet Üniv. Sosy. Bilimler Ens.,2007, s.52

³⁰⁷ Muslim, (32)Cihad ve's-Siyer,137-140 III/1444-1445;Ebû Dâvûd, (9)Cihad, III/169,h.2727

Ümmü Ziyad, Hayber'in fethinde ben altı kadından biri olarak, savaşa katıldığını söyler. Ve Peygamber(as)in katıldıklarını ilk öğrendiğinde öfkelenildiğini kimden izin aldıklarını sorduğunu, Allah yolunda savaşanlara yardımcı olmak ve okları toplamak, yaralıları tedavi etmek ve yemek yapmak için geldiklerini söyleyince izin verdiklerini haber verir. Sonrasında Hayber fethedilince, ganimetten hanımlara da pay verilir.³⁰⁸ Hz. Ömer'in de, Ümmü Selî'te savaştaki gayretinden ötürü, ganimetten pay ayırdığı nakledilir.³⁰⁹

Ganimetin, asker sayısına bölündüğüne dikkat edilirse, hanımların da savaşlarda erkekler kadar faal oldukları görülür. Hatta bazı hanımlar, ellerinde kılıç bizatihi savaşmışlardır. Uhud gününde, savaşın en çok kızıştığı ve Müslümanların dağıldığı bir anda Resulullah'ı korumak için etrafında pervane olan hanım sahabiler vardır. Hz. Peygamber *“Uhud günü, başımı nereye çevirsem, Ümmü Umâre'yi yanımda görüyordum”* -³¹⁰ diyerek, bu cesaretli hanımı övmüştür.

Hz. Enes'in annesi Ümmü Süleym, Huneyn günü bir hançer edinmiş, eşi Ebu Talha Hz. Peygamber'e biraz da şikâyet eder mahiyette bunu iletmişti. Peygamber(as) bunun ne olduğunu sormuş, *“Onu müşriklerden biri yanıma gelirse karnını deşeyim diye bulunduruyorum”* cevabı hoşuna giderek gülmüştü³¹¹ Anlaşılan hanım sahabilerin, cesaret ve şecaatte, erkeklerden geri kalır yanı yoktu.

³⁰⁸ Ebû Dâvûd, (9)Cihad, III/170-171, h.2729

³⁰⁹ Kettâni, Et-Teratibu'l-İdariyye, I/180

³¹⁰ İbn Sa'd, Tabakat, VIII/415

³¹¹ Muslim, (32)Cihad ve's-Siyer,134,II/1442-1443, Ebû Dâvûd, (9)Cihad, III/162 ,h.2718

Sarıçam, Hayber'in fethine, Ümmü Seleme, Safiye bt. Abdilmuttalib ve Ümmü Eymen'in de aralarında bulunduğu 20 kadının katıldığını aktarır.³¹²

Levent Öztürk, "Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri" adlı çalışmasında Hz. Peygamber zamanında savaşa katılan hanımların isimlerini şöyle listeler;

Abdullah b. Uneys'in eşi

Aişe bt. Ebî Bekr

Bint Ka'b

Fâtıma bt. Rasûlillah

Hamne bt. Cahş el-Esediyeye

Hind bt. Usâse b. Abbâb

Leylâ el-Gifâriyye

Er-Rubeyyi bt. Muavvız b. Afrâ

Rufeyde (Kü'aybe) bt. Said el-Eslemiyeye

Safiyye bt. Abûlmuttalib

Safiyye bt. Omer

Umeyye bt. Kays b. Ebi's-Salt el-Gifâriyye

Ümmü Amir el-Eşherriyye

Ümmü Atiyye el-Ehsâriyye

Ümmü Eymen

Ümmü Harâm bt. Milhân

³¹² Sarıçam, a.g.e, 230

Ümmü Kesbe el-uzriyye
Ümmü Sehle
Ümmü Seleme
Ümmü Selît
Ümmü Sinân el-Eslemiyye
Ümmü Süleym bt. Milhan
Ümmü Şibâs
Ümmü Umâre
Ümmü Zıyâd el-Eşca'iyye
Ümmü'l Alâ el-Ensâriyye
Ümmü'd-Dahhâk bt. Mes'ûd el-Harisiyye
Ümmü'l Hâris
Ümmü'l-Munzır bt. Kays el-Ensariyye
Amine bt. Sûfyan
Buhayne bt. el-Hâris
Fatıma bt. el-Yemân
Fûrey'a bt. Mâlik b. Sinan
Ümmü Kücce
Ümmü Kûrz el-Ka'biyye
Ümmü Rimse bt. Amr
Ümmü Sa'd bt. Muaz
Ümmü Varaka bt. Nevfel

Listenin uzunluğu dikkate alındığında, hanımların savaşlarda ne kadar aktif olduğu ortaya çıkar. Bizatihi savaşa katılan hanımların yanı sıra cephe gerisinde, erkeklerini yüreklendirerek, onları destekleyen kadınları saymakla bitiremeyiz.

Asr-ı Saadette Hanımlar, bireysel ve toplumsal sorumluluklarını öğrenmek ve en güzel şekilde ifa etmek üzere çok istekliydiler. Allah'ın haklarında ayet indirmesi hanımlar için çok önemliydi. Hatta, erkeklerin kendilerinden daha çok zikredilmesine üzüliyorlardı. Ümmü Atiyye el-Ensariyye, Resulullah'a sitemkar bir şekilde: *"Ey Allah'ın elçisi her şey erkekler için varid oluyor. Ben hiçbir yerde hanımların zikredildiğini göremiyorum"* dediğinde Ahzab suresinin 35. ayeti nazil olmuştu,³¹³ *"Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, boyun eğen erkek ve kadınlar, doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır."* Bu ayetle, Allah katında kadın erkek arasında hiçbir fark bulunmadığı vurgulanmakta, iyi işler yapanların mükafatlarının verileceği ifade edilmekteydi.

³¹³ Tirmizi, Tefsir (Ahzab), 14, IV/107

SONUÇ

Hz. Peygamber dönemi gündelik yaşamı ve kadınların bu yaşamdaki rolü üzerine yaptığımız bu çalışma; hadis, tabakat, İslam tarihi kitaplarından istifade edilerek sunulmaya çalışılmıştır. Tarihi süreçte farklı toplumların kadın algılarından ve Arap toplumunun genel özelliklerinden bahsedildikten sonra asıl konuyu oluşturan Medine toplumunun özellikleri ve hanım sahabilerin bu toplumda üstlendiği roller üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür;

Resulullah (s.a.v) döneminde gündelik yaşam, oldukça sadedir. Evler, gösterişten uzak, nadiren birden fazla kata sahip; ev eşyaları ihtiyaçları karşılayacak birkaç parçadan ibarettir. Giyim kuşam konusunda da aynı sadelik göze çarpar. Kadın ve erkekler benzer kıyafetler giyebilmekte; ancak her birine özel giyim tarzları bulunmaktadır.

Coğrafi durum nedeniyle, yiyecek çeşitleri azdır. Bazen, sade hurma, kuru ekmek ya da benzer tek bir çeşit, ana yemek olabilmekte; çoğu zaman sirke, yağ gibi bir katıkla ekmek tüketilmekte ya da birkaç çeşidin karışımından oluşan bulamaçlar, öğünleri oluşturmaktadır. Et, kıymetli bir gıda maddesi olup, tatlı ve meyve türleri oldukça sınırlıdır. İnsanların ancak açlıklarını bastırabilecek kadar gıdaya sahip olduklarına dair rivayetlerin mevcudiyeti ve Resulullah'ın midenin tamamının doldurulmamasını tavsiye eden hadislerinden, yemeklerin lükse kaçmayacak şekilde hazırlandığı ve az gıdayla iktifa edilmesi gereken bir ekonomik durumun mevcudiyetinden bahsedilebilir.

Mekke'de ticarî faaliyetlerin yoğun olduğu, Medine'de ise bunun yanı sıra, tarıma elverişli yapısından ötürü ziraatle uğraşıldığı söylenebilir. Ayrıca Arabistan yarımadasında hayvancılık ve bununla ilgili mesleklerin önemi büyüktür. Marangozluk ve dericilik gibi el sanatlarının tebarüz ettiği meslekler mevcuttur. Aralarında hanımların da bulunduğu, sağlık hizmetleri alanında uzmanlaşmış kimseler vardır.

Şehirlerin, kendilerine has bir takım adetleri, eğlence kültürleri vardır. Mekke'de panayırların kurulduğu dönem, bu konuda oldukça hareketlidir. Medine'de ise düğün derneklerde sazlı sözlü eğlenceler düzenlenmekte, bir takım yarışmalar ve gösteriler düzenlenmektedir. Resulullah da mü'minlerden, haram olmamak şartıyla, içinde buldukları toplumun eğlencelerine iştirak etmelerini istemiştir.

Hanımların bu toplumdaki statülerine bahsedecek olursak; kadınlar, tarihi süreçte - yaratılışlarından sahip oldukları yeteneklerle- yeme- içme ihtiyacını karşılamak, çocukları besleyip büyütme gibi rolleri üstlenerek, erkeklerin hayatlarını kolaylaştırmışlardır. Buna karşın, erkeklerin görevi de dışarıda çalışarak evin gıda ve ihtiyaç teminini sağlamaktır. İslam tarihinin erken dönemlerinde de bunun çok farklı olmadığını; söylemek mümkündür. Hatta bazen hanımlar, evlerin geçimini sağladıkları ve kazançlarını ailelerine sarf etmelerinden ötürü, infak edemeyecek hale gelmelerine üzülmediler.

Ticarete, el sanatlarında, sağlık hizmetlerinde maharet kazanan hanımların bu yeteneklerinden, savaş ve barış zamanlarında oldukça istifade edilmekteydi. Müslüman hanımlar, sosyal hayatta oldukça aktiftiler. Tesettürlerine ve İslam'ın gereklerine riayette titiz olmakla

birlikte, erkekleri görmeme, onlarla muhatap olmama gibi bir çekinceleri yoktu. Bilakis, fikirlerinin arkasında, gerektiğinde haklarını arayan, cephede ve cephe gerisinde erkeklerle birlikte İslam'ın ilk savunucuları olmuşlardı.

İlmi konulara olan ilgileri, cihad, cemaatle ibadet ve infak gibi sevap umulan işlerde, erkeklerden geri kalır bir yanı olmayan hanımların bu özellikleri, Müslüman kadınların sosyal hayattan soyutlandığını düşünenlere en güzel cevaptır.

Çok eşliliğin yaygın olduğu bir toplumda, yaygın kanaat, kadının söz sahibi olmamasıyken, Resulullah (s.a.v) döneminde hanımlar, iradeleri dışında evlendirilmek, istemedikleri tasarruflarda bulunmak gibi zorunluluklardan uzaktı.

Kısacası, Müslüman hanımların, evleriyle sınırlı bir sosyal yaşamı yoktu. Kadınlar, sosyal hayatta oldukça aktif, siyasi meselelerle ilgili, ilmi faaliyetlerde azimli, Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilecekleri her meselede gayretliydi. Hz. Peygamber devrinde kadınları eksik gören veya ikinci plana iten bir anlayış görmek mümkün değildir. Aksine, kadınların haklarına hem Kur'an-ı Kerim'de hem de Peygamber sünnetinde vurgu yapılmış; erkeklere ikazlarda bulunulmuştur.

İslam'ın en saf ve doğru haliyle yaşandığı bu asır, günümüz müslümanları için örnek olacak niteliktedir. Hanımlar, toplumsal yaptırımlarla; İslam'ın kuralları arasındaki farkı kavrayabilmeli; hayatın içinde ne kadar önemli bir role sahip olduklarını fark etmelidirler.

KAYNAKÇA

AKGÜN, Sevim Demir, *Hız. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü*, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens.2007

AKTAN, Prof. Dr. Hamza, “İslam’a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi”, *Sosyal Hayatta Kadın, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, İsav, Ensar Neş. İst, Nisan, 2005

AKYÜZ, Vecdi, “*Asr-ı Saadette Spor*”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007

AKYÜZ, Vecdi, Dr. Nihat Engin, “*Asr-ı Saadette Kölelik ve Cariyelik*”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007

AZİZOVA, Elnure, *Hız. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2007

BAŞ, Esra, *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006

BARDAKOĞLU, Ali, “*Sosyal Hayatta Kadın, Cahiliye Döneminde Kadın*” Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İsav, Ensar Neş. İst. Nisan, 2005

BAYINDIR, Abdülaziz, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007

BAYRAKDAR, Mehmet, “*Asr-ı saadette Çevre Bilinci(Ekolojik Sünnet)*”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul, Eylül 2007

BERKTAY, Fatmagül; *Tarih'in Cinsiyeti/ Salem'in Cadıları*, Metis Yay. 2. Basım, Eylül 2006

BEBEL, Auguste, *Hız. Muhammed ve İslam Kültürü*, Süreç Yay. Tarihsiz

BOZKURT, Nebi, “*Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı*”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul, Eylül 2007

CANAN, İbrahim, “*Hız. Zeyneb'in Hane-i Saadetteki İş Atölyesi*” Sosyal Hayatta Kadın, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İsav, Ensar Neş. İst. Nisan 2005

CELASUN, Zehra, *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul 1946

CEVAD, Ali, *Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Bağdad 1951-1952

ÇELEBİ, İlyas, “Rukye” Mad. c.XXXV, D.İ.A, İst. 2008

EL-BUHÂRİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yay. İst. 1981

DADAN, Ayşegül, *Ümmü Eymen; Hayatı ve Şahsiyeti*, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Selçuk Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Konya 2009

ED-DÂRİMÎ, Behram b. Abdissamed et-Temimi (v.255), *Sünen 'i-Darimi*, Kütübü't- Tis'a, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

DURMUŞOĞLU, Kadriye, *Dinî Gelenekte Ötekileştirilen Kadın*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Bursa 2007

EREN, Mehmet, "*Kadınların Hadis İlmine Katkıları*", AÜİFD Cilt XLIV 2003

ERUL, Bünyamin, *Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe*, İslamiyat Dergisi, III/II, 2000

ERUL, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1999

ERMEMİŞ, Faruk, *İslam'ın İlk Yıllarında İslam Başkentlerinden Medine*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.İ.F,1979

ES'AD, Mahmud, *Tarih-i Din-i İslam İslam Öncesi Araplar Mekke-Medine Devri*, Marifet Yay.İst.1983

FAYDA, Mustafa, "Cahiliye" maddesi . D.İ.A ,c.VII, İstanbul 1993

FİLİBELİ Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, Anka yay. İst. Matbaacılık, 2005, Cem Zorlu edisyon

FİDAN, Hafsa, *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ank.Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2005

GÜNGÖR, Haydar, *Hadis Öğretilerinde Giyim*, Basılmamış y. Lisans tezi, 1997,

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yay. İst.1973

_____ *Resulullah Muhammed*, çev. Salih Tuğ, İrfan yay. İst.1973

HARMAN, Ömer Faruk, “Kadın” mad. D.İ.A c.XXIV. İst. 2001

HATİBOĞLU, M.Said, “Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar”, İslamiyat Dergisi, III/II, 2000

HATEMİ, Hüseyin, *Kadının Çıkış Yolu: İlahi Hikmette Kadın*, Birleşik yay. 4. baskı, İst. 1999,

HİZMETLİ, Sabri, *İslam Tarihi*, A.Ü.İ.F yay. Ank.1991, s.149

İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* Mısır,1908

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelîk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* Mısır,1936

İBN MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezir el-Kazvini, *Sunenu İbn Mâce*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

İBN MANZÛR, Ebu'l- Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mukrim El- Efrikî, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr yay. Beyrut, tarihsiz

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Eduard Sachau), Leiden, EJB Brill, 1904

İNGÜN, Özlem, *Feminizm ve İslam İlişkisi "İslamî Feminizm"* Uludağ Üniv. Sos.Bil.Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2005

KETTÂNİ, Muhammed Abdülhay, *Et-Terâtibu'l-İdâriyye*, çev. Ahmet Özel, İz yay. İst. 1990

KOTAN, Sehal Deniz, *Medine Dönemi Sosyal Yaşantısında Kadının Konumu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.İ.F, Ankara, 2007

KÖKEN, Akif, "*Asr-ı Saadette Mizah*", B.Y.A.İ, IV

KÖKSAL, Fatma, *Müctehidlerin Kadın Aleyhine Taraflı Tutumlarının Sebebi*, İslamiyat III(2000) sayı 2

KUR'AN'I KERİM ve Açıklamalı Meali, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2005

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, D.İ.A, “Medine” maddesi, c. XXVIII, Ank. 2003

MALİK B. ENES, el-Muvatta, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

EL-MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b. Haccac el-Ku şeyri en-Neysaburi, *Sahih-i Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

EN-NESÂİ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sunenu Nesâî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

OKİÇ, M. Tayyib, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Gaye Matb. Ank. 1979

ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *Hadis ve Kültür Yazuları*, Kitabiyât Yay. Ank.2005

ÖZTÜRK, Levent, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001.

PARLADIR, Selahaddin, “*Asr-ı Saadet’te Eğitim*”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam, Ensar Neşriyat, İst.Eylül 2007

SABUNCU, Ömer, *Hz. Peygamber’in İlk Hanımı Hz. Hatice’nin Hayatı ve Kişiliği*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Harran Üniv. Sosy.Bil.Enst.,Şanlıurfa 2008

SARIÇAM, Meryem, *Hz. Muhammed'in Eşlerine Hitap Eden Ayetlerin İncelenmesi*, Basılmamış Y. Lisans Tezi Cumhuriyet Üniv. Sosy. Bilimler Ens.,2007

SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, D.İ.B yay. Ank.2004

SARMIŞ, İbrahim, *Rivayetlerin Ortaya Çıkardığı Olumsuz Kadın Algısı*, Düşün Yay. İst. 2010

SAVAŞ, Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1991

_____ *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1991

SCHİMMEL, Annemarie, *Ruhum Bir Kadındır, İslam'da Müennes*, Türkçeleştiren: Ömer Enis Akbulut, İz yay. İst.1999

SHAİKH, N. M, M.A.LL.B, *İslam Toplumunda Kadın*, Türkçeleştiren:Ali Zengin, Fikir yay.İst.1983

SIRMA, İhsan Süreyya, “*Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu*”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam,Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007

SUBAŞI, Necdet, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İz yay. İst. 2004

ET-TABERÎ, Ebî Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tarih-i Taberî Tarihu'l-Umem ve'l- Mülûk*, Dâru's-Sadr yay.Beyrût, tarihsiz

TARHAN, Nevzat, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yay. İst. Temmuz 2005

ET-TİRMİZİ, Muhiddin b. İsa b. Sevre , *Sünen-i Tirmizi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

TOPALOĞLU, Bekir, *İslam'da Kadın*, Yağmur yay. 4. baskı, İst.1970

TUKSAL, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşısı Söylemin İslamî Gelenekteki İzdüşümleri*, Kitabiyat yay. Ank.2000

UĞUR, Mücteba, “*Asr-ı Saadet'te Sosyal Hayat*” Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, tarihsiz

YILDIRIM, Suzan, *Hz. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme ve Kişiliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006

EZ-ZERKEŞÎ, Bedruddîn, *El-İcâbe li irâdi mâ'stedrekethu 'Â'işe 'alâ's-sahâbe*, Hz. Aişe'nin Sahabe'ye Yönelttiği Eleştiriler, çev. Bünyamin Erul, Kitabiyat Yay. 2. Baskı, Ankara, 2002

WATT, Montgomery, *Hz. Muhammed'in Mekke'si*, Bilgi Vakfı Yay. Ank.1995 Çev. Mehmet Akif Ersin

ÖZET

Bireylerin gündelik hayat pratiklerinin, toplumun değer yargılarını; toplumsal değerlerin de bireylerin günlük hayatını etkilediği yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur.

Resulullah'ın hayatta olması; dinin yanlış yorumlanmasının önüne geçtiği için, İslam'ın ilk müntesiplerinin hayatı, İslam'ın dünya görüşünü algılamak için önemli ölçüler içerir. Çalışmamız, bu dönemin gündelik hayat pratiklerini ve hanımların, bu toplumda üstlendiği rolleri ele almaktadır. Bu bağlamda yaptığımız araştırmada Kur'an- ı Kerim'e, temel hadis kaynaklarına, sözlüklere, İslam tarihi kitaplarına müracaat edilmiştir.

Çalışmamız, toplumlara göre değişen kadın algılarından, Arap toplumunun genel özelliklerinden, Medine dönemi İslam toplumunun özelliklerinden, meskenler, geçim kaynakları, yeme-içme ve giyim kültüründen ve kadın-erkek ilişkilerini temel alan sosyal hayattan oluşmaktadır. Ana konuyu oluşturması sebebiyle her bölümde, kadınlara ilişkin bilgiler üzerinde durulmuştur.

Yaptığımız araştırma sonucunda Müslüman hanımların, sosyal hayatta oldukça aktif, siyasi meselelerle ilgili, ilmi faaliyetlerde azimli oldukları; ticaretle, el sanatlarında, sağlık hizmetlerinde maharet kazanan hanımların bu yeteneklerinden, savaş ve barış zamanlarında istifade edildiği; İslam'ın gereklerine riayette titiz olmakla birlikte, erkekleri görmeme, onlarla muhatap olmama gibi bir çekincelerinin olmadığı tespit edilmiştir. Hz. Peygamber devrinde,

kadınları eksik gören veya ikinci plana iten bir anlayış görmek mümkün değildir. Aksine, Kur'an ve Hz. Peygamber'in, kadın haklarına riayet üzerinde titizlikle durduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Hz. Muhammed, Kadın, Gündelik Hayat, Sosyal Hayat

ABSTRACT

Since the presence of the Messenger of Allah prevented any misinterpretations of the religion during his life time, biographies of the first followers of Islam contain essential criteria for understanding the worldview of Islam. Our study deals with the daily practices of the time of Muhammad and the special role of women in that society. In this context, we have consulted the principle Hadith sources, dictionaries and the sources of Islamic history.

Our study involves the issues such as the perceptions of women in different societies, general characteristics of Arabic society and Islamic society in the Madinan period, its sources of income, eating habits, dressing codes and social life based on man-woman relations. Each particular issue is elaborated in the context of our main topic, that is the woman issues.

The main conclusions of our study are as follows: during the life time of the Messenger of Allah, Muslim women were actively engaged in social and political life of the society. They were eager in scholarly activities. Merited women were actively employed in hand-crafts, health services and the like during peace and war times. Women were highly sensitive in following the precepts of Islam and yet they did not have any reservations for seeing and interacting men in daily life. During the prophet's life time, women were not considered as secondary, as they were not pushed to the fringes of the society. To the contrary, both the Quran and the Prophet emphasize the rights of women.

Keywords: Hz. Muhammed, Women, Daily Life, Social Life

